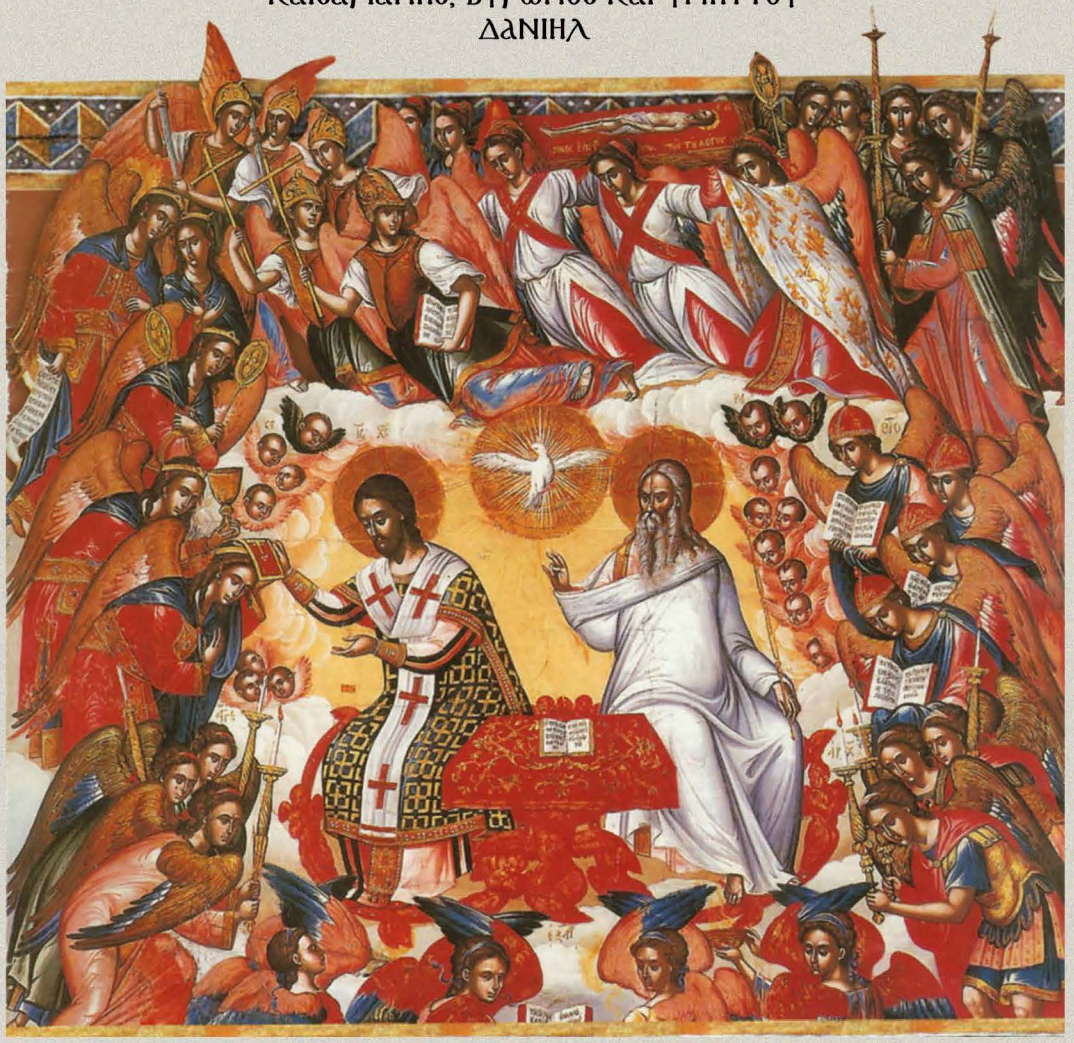
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, ΒΥΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ
ΔΑΝΙΗΛ

Ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, ΒΥΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ
ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗ 2015

Ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ

Σειρά: «Ἐνοριακές πανηγύρεις», ἀριθ. 15

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, ΒΥΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ
ΔΑΝΙΗΛ

Ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, ΒΥΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ
ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗ 2015

Ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ

Κείμενον:
Μητροπολίτου Καισαριανῆς, Βύρωνος καί Ὑμηττοῦ
Δανιήλ

Στοιχειοθεσία, Διακόσμησις, Ἐπιμέλεια Ἐκδόσεως:
Ἀδελφότης Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγ. Ἰωάννου Προδρόμου Καρέα

Copyright:
Ἱερά Μητρόπολις Καισαριανῆς, Βύρωνος καί Ὑμηττοῦ,
Φορμίωνος 83 - 161-21 Καισαριανή
Τηλ. 210 72.24.123
www.imkby.gr (e-mail) info@imkby.gr

ISBN: 978-960-6841-76-7

Περιεχόμενα

σελ.
Εἰσαγωγή 9

Μέρος Πρῶτο
1. Ἡ διαμόρφωση καί ἐξέλιξη τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ 13
2. Σκοπός τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ 15
3. Ὁ Κύριος Ἰησοῦς διδάσκει τή λατρεία τοῦ Θεοῦ στούς μαθητές Του καί στήν Ἐκκλησία Του 16
4. Ἡ τριπλῆ ὄψη τῆς Χριστιανικῆς λατρείας 19

Μέρος Δεύτερο – ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ
1. Ἡ σύναξη γιά τή θεία Λειτουργία ὡς ἔκφραση κοινωνίας 25
2. Εὐχαριστιακή σύναξη καί ἐκκλησιαστική συνείδηση 28
3. Εὐχαριστιακή σύναξη καί ἑνότητα τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας 31
4. Ἡ συνιεργουργία κλήρου καί λαοῦ κατά τήν εὐχαριστιακή σύναξη 35
5. Ἡ ἐκκλησιολογική θεώρηση τῆς θείας Εὐχαριστίας, πηγή ἐκκλησιαστικῆς αὐτοσυνειδησίας καί λειτουργικῆς ἀναγεννήσεως 38

Μέρος Τρίτο 53
Ἑνότητα πρώτη – Ο ΝΑΟΣ 59
Α΄ Θέση καί Μέρη τοῦ Ναοῦ 59
Β΄ Τά Ἱερά Σκεύη 62
Γ΄ Διακόσμηση, Φωτισμός, Κώδωνες 64
Δ΄ Ἱερά Ἄμφια 67
Ε΄ Τά λειτουργικά βιβλία 71
Ἑνότητα δεύτερη – ΟΙ ΕΟΡΤΕΣ 73
Α΄ Ἑβδομαδιαῖες ἑορτές 73
Β΄ Ἐτήσιες 74
Ἑνότητα τρίτη – ΟΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΕΣ 95
Α΄ Ἐκκλησιαστικές Ἀκολουθίες γενικῶς 95
Β΄ Τακτικές Ἀκολουθίες 96
Γ΄ Ἔκτακτες Ἀκολουθίες 142
Σύνοψη 151
Ἐπίλογος 153

Ὁ Ὤν

Εἰσαγωγή

Μία οὐσιαστική ὑποχρέωση τοῦ πιστοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ. Ποῦ λατρεύεται ὁ Θεός; Πῶς λατρεύεται ὁ Θεός; Πότε λατρεύεται ὁ Θεός; Εἶναι θέματα πού πρέπει νά γνωρίζει κάθε βαπτισμένο μέλος τῆς Ἐκκλησίας.

Γι' αὐτό ἀποφασίσαμε νά καταρτίσουμε αὐτή τή μικρή μελέτη μας πού θά προσφέρεται κατά τήν Ἱεραποστολική Περίοδο 2015-16, ἀπό τίς Ἐνορίες στούς Ἐνορίτες μέ σκοπό νά λατρεύουν *«εὐαρέστως τῷ Θεῷ»*[1] κατά τίς ἐτήσιες πανηγύρεις τῶν Ἐνοριακῶν Ἱερῶν Ναῶν.

Ἡ μελέτη αὐτή περιλαμβάνει τρία μέρη.

Στό πρῶτο μέρος ἀναφέρεται ἡ γένεση, ἡ ἐξέλιξη, ἡ διαμόρφωση, τό νόημα τῆς χριστιανικῆς λατρείας σύμφωνα μέ τήν ἁγία Γραφή.

Στό δεύτερο μέρος ἀναπτύσσεται ἡ θέση τῆς θείας Λειτουργίας στήν Ἐκκλησία καί ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας μέ τήν θεία Λειτουργία.

Στό τρίτο μέρος ἐξηγεῖται ὁ τόπος πού διεξάγεται ἡ

1. Πρός Ἑβραίους ιβ΄ 28.

θεία λατρεία (ὁ Ναός), ὁ χρόνος (οἱ ἑορτές) καί ὁ τρόπος (οἱ ἱερές Ἀκολουθίες).

Εὔχομαι πατρικά σέ ὅλα τά μέλη τοῦ πληρώματος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεώς μας νά ἀναδεικνύονται ἀληθινοί προσκυνητές καί λάτρεις τοῦ Ζωντανοῦ Θεοῦ.

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
Καισαριανῆς, Βύρωνος καί Ὑμηττοῦ
Δανιήλ

Ἔγραφα στήν Καισαριανή τήν 1η Ἰουνίου 2015
Ἑορτή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ἡ γένεση, ἡ ἐξέλιξη, ἡ διαμόρφωση, τό νόημα τῆς χριστιανικῆς λατρείας σύμφωνα μέ τήν Ἁγία Γραφή

Ἡ λατρεία προσδιορίζει τίς σχέσεις μεταξύ τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ Θεοῦ. Σύμφωνα μέ τήν ἁγία Γραφή ἡ πρωτοβουλία τῶν σχέσεων αὐτῶν ἀνήκει στόν ζωντανό Θεό πού ἀποκαλύπτεται στόν ἄνθρωπο. Δεχόμενος ὁ ἄνθρωπος τήν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἀνταποκρίνεται λατρεύοντας τόν Θεό. Μέ τή λατρεία ἐκφράζει τίς ἀνάγκες του στόν Δημιουργό του ἀπό τόν Ὁποῖο ἐξαρτᾶται ἀπόλυτα καί ἐκπληρώνει τό καθῆκον του, τήν ἀποστολή του πού εἶναι νά γίνει μάρτυράς Του. Λατρεύοντας γίνεται μάρτυρας τοῦ Θεοῦ. Μέ τή λατρεία ὑπηρετεῖ τόν Θεό, κηρύττει τήν πίστη του, δοξολογεῖ τήν ἁγιότητά Του, θαυμάζει τά μεγαλεῖα Του, σέβεται καί τιμᾶ τά θαυμαστά Του ἔργα, ἐκφράζει τήν εὐγνωμοσύνη του γιά τίς σωτηριώδεις ἐνέργειές Του.

1. Ἡ διαμόρφωση καί ἐξέλιξη τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ

α.΄ Πρίν ἀπό τήν ἁμαρτία οἱ σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό ἦταν ἁπλές. Μέ τήν προϋπόθεση ὁ ἄνθρωπος νά σεβασθεῖ τήν ἐντολή τοῦ Θεοῦ, νά μή φάει δηλαδή ἀπό τό δένδρο τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ, δείχνοντας ἔτσι τήν ἐξάρτησή του ἀπό τόν Θεό, μποροῦσε νά φάει ἀπό τό δένδρο τῆς ζωῆς.[2]

2. Γενέσεως β΄ 3 καί γ΄22.

Ἡ τήρηση τῆς ἐντολῆς Του ἐπέτρεπε στόν ἄνθρωπο νά ἐπικοινωνεῖ μέ τόν Θεό ἄμεσα, μέ συνέπεια νά μπορεῖ νά τραφεῖ ἀπό τό δένδρο τῆς ζωῆς. Αὐτή ἡ ἄμεση ἐπικοινωνία διακόπηκε, ὅταν ὁ ἄνθρωπος παρέβηκε τήν ἐντολή τοῦ Θεοῦ, ἀπορρίπτοντας τήν ἐξάρτησή του ἀπό τόν Πατέρα τῆς ζωῆς.

β΄. Μετά τήν ἁμαρτία ἀναπτύχθηκε ἡ μεσιτεία μεταξύ ἀνθρώπου καί Θεοῦ πού θά διαρκέσει ὡς τό τέλος τῆς ἱστορίας καί τοῦ παρόντος κόσμου. Αὐτή ἐκτείνεται σέ τρεῖς περιόδους.

Ἡ πρώτη περίοδος ἐκτείνεται ἀπό τόν Ἄβελ καί Κάϊν μέχρι τήν παράδοση τοῦ Νόμου στούς Ἰσραηλίτες μέ διαμεσολαβητή τόν Μωυσῆ στό Σινᾶ.

Ἡ δεύτερη περίοδος ἐκτείνεται ἀπό τήν παράδοση τοῦ Νόμου μέχρι τή Σταύρωση καί τήν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἡ τρίτη περίοδος ἐκτείνεται ἀπό τήν Ἀνάσταση μέχρι τή Δευτέρα Παρουσία.

Κατά τήν πρώτη καί δεύτερη περίοδο διαπιστώνουμε ὅτι ἐμφανίζονται γιά τή λατρεία τοῦ Θεοῦ τόποι, ἀντικείμενα καί πρόσωπα ἱερά (ἄδυτα, κιβωτός, θυσιαστήρια, ἱερεῖς), ἅγιες ἡμέρες (ἑορτές, Σάββατα), πράξεις λατρευτικές (ἐξαγνισμοί, καθαγιασμοί, περιτομή, προσφορές, θυμιάματα, προσευχή, σ' ὅλες τίς μορφές της), λατρευτικές διατάξεις (νηστεία, ἀπαγορεύσεις).

γ΄. Μετά τήν ἁμαρτία ἐμφανίζεται στή λατρεία τοῦ Θεοῦ ἡ θυσία. Πρῶτοι πρόσφεραν θυσία στόν Θεό ὁ Ἄβελ καί ὁ Κάϊν, οἱ υἱοί τῶν Πρωτοπλάστων[3].

3. Γενέσεως δ΄ 3 καί ἑξῆς.

Ὁ Θεός ὅμως δέν δέχεται τήν ὁποιαδήποτε θυσία[4] ἀφοῦ:

* Ἐ ρ ε υ ν ᾶ τήν ἐσωτερική διάθεση αὐτοῦ πού προσφέρει τήν θυσία[5],
* Ἀ π ο κ λ ε ί ε ι ὁρισμένους ἐξωτερικούς τύπους, ὅπως τίς ἀνθρωποθυσίες[6] ἤ τήν ἱερά πορνεία[7],
* Κ α θ ο ρ ί ζ ε ι μία ἀπαιτητική νομοθεσία πού διέπει τά τῆς λατρείας τῶν ἑορτῶν, τῶν θυσιῶν, τῶν προσφορῶν, τῶν Ἱερέων καί λοιπῶν ὑπηρετῶν τῆς λατρείας.

δ΄. Στήν οὐράνια Ἱερουσαλήμ ἡ ἐπικοινωνία εἶναι ἄμεση καί ἡ λατρεία δέν ἔχει μεσάζοντες, μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων πού Τόν λατρεύουν - ὑπηρετοῦν[8].

Στήν πρώτη καί δεύτερη περίοδο κατά τόν ἀπόστολο Παῦλο ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ ἔχει χαρακτήρα σκιᾶς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν πού πραγματοποιήθηκαν μέ τό μυστήριο τῆς ἐνσάρκου θείας Οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καί χαρακτηρίζονται ὡς εἰκόνα τῆς ἀλήθειας τῆς μέλλουσας, πού πρόκειται νά ἀποκαλυφθεῖ μετά τήν Δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ[9].

2. Σκοπός τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ

Ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ στήν Παλαιά Διαθήκη εἶχε παιδαγωγικό χαρακτήρα πού προσέδιδε στήν θρησκευτική ζωή τῶν Ἰσραηλιτῶν τρεῖς ἱστορικές διαστάσεις.

4. Λευϊτικοῦ ι΄ 1-2· Μαλαχίου α΄ 8-14, β΄ 1-17· Ἡσαΐου α΄ 10-12, νστ΄ 7.
5. Γενέσεως δ΄ 3 καί ἑξῆς.
6. Γενέσεως κβ΄, Βασιλειῶν Δ΄ ιστ΄ 3, Λευιτικοῦ κ΄ καί ἑξῆς.
7. Βασιλειῶν Γ΄ κβ΄47, Δευτερονομίου κγ΄ 18.
8. Ἀποκαλύψεως κβ΄, 2 καί ἑξῆς.
9. Πρός Ἑβραίους ι΄, 1.

α΄. Ἡ λατρεία ὑπενθύμιζε ἀρχικά γεγονότα τοῦ παρελθόντος τῶν ὁποίων ἀνανέωνε τόν ἑορτασμό στό παρόν (Πάσχα, Πεντηκοστή, Σκηνοπηγία).

β΄. Ἡ λατρεία ζωογονοῦσε τήν πίστη τοῦ ἀνθρώπου στόν ζωντανό καί παντοδύναμο Θεό, πού ἀγαπᾶ τόν λαό Του, πού δέν τόν περιφρονεῖ ὅσο κι ἄν φθείρεται ἀπό τήν ἁμαρτία, πού δέν τόν ἐγκαταλείπει ἀλλά τόν φροντίζει γιά νά τόν ἐπαναφέρει στήν ὁδό τῆς ἀλήθειας καί τῆς ζωῆς καί νά τόν ἀποκαταστήσει στήν οὐράνια καί πνευματική βασιλεία Του.

γ΄. Τέλος ἡ λατρεία συντηροῦσε τήν ἐσχατολογική ἐλπίδα καί προσδοκία τοῦ Ἰσραηλίτου στήν Ἡμέρα πού ὁ Θεός θά ἐγκαταστήσει τήν βασιλεία Του μέ σκοπό νά ἑνωθοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι στήν λατρεία τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, πού πραγματοποιήθηκε κατά τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς.

Γ. Ὁ Κύριος Ἰησοῦς διδάσκει τή λατρεία τοῦ Θεοῦ στούς μαθητές Του καί στήν Ἐκκλησία Του

α΄. Ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός μέ τήν διδασκαλία Του ἀποκάλυψε τό νόημα τῆς ἀληθινῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ, αὐτῆς πού γίνεται εὐάρεστα δεκτή ἀπό τόν Θεό.[10]

Στόν διάλογο μέ τήν Σαμαρείτιδα ὁ Κύριος περιέγραψε τά χαρακτηριστικά τῶν ἀληθινῶν προσκυνητῶν τοῦ Θεοῦ Πατέρα καί ἀποκάλυψε ὅτι ἡ ἀληθινή λατρεία εἶναι πνευματική καί πραγματοποιεῖται μέ τό Ἅγιο Πνεῦμα

10. Πρός Ἑβραίους ιβ΄ 28.

πού καθιστᾶ τούς ἀναγεννημένους ἀπό Αὐτό ἱκανούς νά λατρεύουν ἀληθινά τόν Θεό[11].

«Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· καὶ γὰρ ὁ πατὴρ τοιούτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν. πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν»[12].

Δηλαδή: «Εἶναι ὅμως κοντά ὁ καιρός, ἦρθε κιόλας, πού οἱ πραγματικοί λατρευτές θά λατρέψουν τόν Πατέρα μέ τή δύναμη τοῦ Πνεύματος, πού ἀποκαλύπτει τήν ἀλήθεια· γιατί ἔτσι τούς θέλει ὁ Πατέρας αὐτούς πού Τόν λατρεύουν. Ὁ Θεός εἶναι πνεῦμα. Κι αὐτοί πού Τόν λατρεύουν πρέπει νά Τόν λατρεύουν μέ τή δύναμη τοῦ Πνεύματος, πού φανερώνει τήν ἀλήθεια».

Ἡ θυσία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πού ἐπισφραγίζει τή νέα Διαθήκη μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων[13] ἔδωσε τέλος στίς τελετές τῆς ἀπαρχαιωμένης παλαιᾶς λατρείας καί κατήργησε ὅλο τους τό νόημα, θεμελίωσε τή νέα λατρεία ἐπειδή ἐξαγόρασε ἀληθινά τίς ἁμαρτίες τοῦ κόσμου[14] καί μετέδωσε τήν αἰώνια ζωή σ' ὅσους κοινωνοῦν τό Σῶμα καί τό Αἷμα τοῦ Χριστοῦ[15].

Ὁ Ἴδιος ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός στό Μυστικό Δεῖπνο ἐγκαινίασε αὐτό τό ἐξιλαστήριο τραπέζι καί ὅρισε τήν ἐπανάληψή του[16].

Ἔτσι ὁ Κύριος ἐπανέφερε τόν ἄνθρωπο στήν κοινωνία μέ τόν Θεό Πατέρα καί ἔδωσε τή δυνατότητα σ' αὐτόν

11. Πρός Φιλιππησίους γ΄ 3.
12. Ἰωάννου δ΄ 23-24.
13. Λουκᾶ κβ΄ 19-20.
14. Πρός Γαλάτας γ΄ 13.
15. Ἰωάννου στ΄ 51, 53-59.
16. Λουκᾶ κβ΄ 19 καί ἑξῆς.

νά συνδεθεῖ μέ τόν Θεό Πατέρα γιά νά ἀπολαμβάνει τήν αἰώνια ζωή.

β΄. Ἡ Ἐκκλησία ὑπάκουσε σ' ὅσα δίδαξε καί ἔπραξε ὁ Κύριος.

Οἱ πρῶτοι Μαθητές στίς λατρευτικές συνάξεις τους ἐπισφραγίζουν τίς προσευχές τους καί τά δεῖπνα τους *«τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου»*[17].

Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ὑπενθυμίζει τή σημασία καί τίς ἀπαιτήσεις τῆς εὐχαριστιακῆς λειτουργίας σ' ὅσους τίς ξεχνοῦν[18].

Γιά τή συμμετοχή στήν Εὐχαριστία ἀπαιτεῖται ἡ ἐνσωμάτωση στήν Ἐκκλησία μέ τό Βάπτισμα πού ὁρίσθηκε ἀπό τόν Ἰησοῦ[19] ὡς προϋπόθεση τῆς νέας ζωῆς[20], καί πού ἄρχισαν νά τελοῦν οἱ Ἀπόστολοι ἀπό τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς.[21]

Τέλος, στούς βαπτισμένους μέ τή χειροθεσία τῶν Ἀποστόλων παρέχεται τό Ἅγιο Πνεῦμα.[22]

Σ' αὐτές τίς τρεῖς θεμελιώδεις τελετουργικές πράξεις τῆς χριστιανικῆς λατρείας Εὐχαριστία, Βάπτισμα, Χρῖσμα προστέθηκαν:

Ὁ ἑορτασμός τῆς Κυριακῆς, τῆς μιᾶς τῶν Σαββάτων[23] *«τῇ Κυριακῇ ἡμέρᾳ»*[24]. Κανόνες καλῆς συμπεριφορᾶς, ὅπως τό *«κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν»* γιά τίς γυ-

17. Πράξεων β΄42 καί κ΄ 7,11.
18. Πρός Κορινθίους Α΄ ι΄ 1, ια΄ 24.
19. Ματθαίου κή΄ 19.
20. Μάρκου ιστ΄ 16 καί Ἰωάννου γ΄ 5.
21. Πράξεων γ΄ 38-41.
22. Πράξεων ι΄ 44-48, ιθ΄ 1-7.
23. Πράξεων κ΄ 7. Πρός Κορινθίους Α΄ ιστ΄2.
24. Ἀποκαλύψεως α΄ 10.

ναῖκες ἤ ἡ σιγή τους κατά τίς λατρευτικές συνάξεις, καί Κανόνες πού ἀποσκοποῦν στήν εὐταξία καί τήν εἰρήνη.[25]

4. Ἡ τριπλῆ ὄψη τῆς Χριστιανικῆς λατρείας

Ἡ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας ἔχει τριπλό χαρακτήρα ἀκολουθώντας τήν παράδοση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἡ ὁποία ὅμως νοηματοδοτεῖται ἀπό τό μυστήριο τῆς ἐνσάρκου Οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καί Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ

α΄. Ὑπενθυμίζει ἕνα θεϊκό ἔργο τοῦ παρελθόντος. Κέντρο τῆς λατρείας τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τό μυστήριο τῆς σαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, πού ὁ ἀπόστολος Παῦλος χαρακτηρίζει ὡς *«μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριο»*[26]. Τό καθιστᾶ ὡς ἐνεργούμενο στό παρόν. Γι' αὐτό ψάλλουμε στίς ἑορτές *«Σήμερον ὁ Χριστὸς γεννᾶται ἢ κρεμᾶται»* κ.λπ.

Ἡ πράξη τοῦ παρελθόντος πού μνημονεύει ἡ χριστιανική λατρεία δέν εἶναι ἁπλῆ ἀνάμνηση τοῦ ἑορταζόμενου γεγονότος οὔτε ἐπέτειος, ἀλλά κλήση γιά νά ἀνταποκριθεῖ ὁ ἄνθρωπος μέ τήν πίστη του καί τόν ἀγώνα του στήν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καί νά σωθεῖ. Εἶναι ἡ προσφορά τοῦ Χριστοῦ γιά τή σωτηρία μας, τῆς ὁποίας καρποί εἶναι ἡ Ἀνάσταση καί ἡ δωρεά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Αὐτό τό ἔργο τῆς θείας Οἰκονομίας τερματίζει τήν ἀρχαία λατρεία, τήν προορισμένη νά ἐκφράσει καί νά διασώσει τήν ταπεινή καί ἐλπιδοφόρα προσδοκία τῆς σωτηρίας πού ἔχει ἤδη ἐκπληρωθεῖ ἀπό τόν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό.[27]

25. Πρός Κορινθίους Α΄ ια΄ 5-6 καί ιδ΄ 34,40.
26. Πρός Τιμόθεον Α΄ γ΄ 16.
27. Πρός Ἑβραίους ζ΄ 18-28.

Ὁ Χριστός μᾶς παρέχει τόν τρόπο νά δεχθοῦμε τόν καρπό τῆς θυσίας Του πού πρόσφερε στό θυσιαστήριο τοῦ Σταυροῦ μέ τή συμμετοχή μας στήν θεία Εὐχαριστία.[28]

β΄. Στό παρόν πραγματοποιεῖται μία κοινωνία πού μᾶς προετοιμάζει γιά τήν αἰώνια κοινωνία μας μέ τόν Θεό στόν οὐρανό.

Ἡ θεία Λειτουργία πού ἀποτελεῖ τό κέντρο τῆς νέας λατρείας καί τήν εἴσοδο στή νέα ζωή εἶναι τό «*σημεῖον*», ἡ ἀπόδειξη καί βεβαίωση ἀφενός πρός τόν πιστό, ὅτι γίνεται ἀποδεκτός στήν οὐράνια κοινωνία, ἀφετέρου καί μέσο γιά νά τήν ἐπιτύχει.

Μέ τή θεία Λειτουργία ὁ ἔνδοξος Χριστός εἶναι μυστηριωδῶς παρών γιά νά ἑνωθοῦμε ἐμεῖς μέ τό Σῶμα καί τό Αἷμα πού Ἐκεῖνος πρόσφερε, ὥστε νά γίνουμε ὅλοι ἕνα καί μόνο σῶμα πού νά δοξάζει τόν Πατέρα «*ἐν Χριστῷ*» διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.[29]

Μέ τόν τρόπο αὐτό μᾶς γίνεται προσιτό τό οὐράνιο θυσιαστήριο[30], ὅπου διαμένει ὁ Χριστός, ὁ «*ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα*»[31]. Ἐκεῖ τελεῖται ἡ λατρεία τοῦ Πατρός «*ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ*», ἡ μόνη ἄξια λατρεία τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ[32]. Ἡ τελετουργία γίνεται ἀπό τόν θυσιαζόμενο Ἀμνό μπροστά στόν θρόνο τοῦ Θεοῦ στόν Οὐρανό, στόν ἀληθινό θρόνο τοῦ Θεοῦ, ὅπου βρίσκεται ἡ πραγματική κιβωτός τῆς Διαθήκης.[33] Οἱ ἐκλεκτοί, οἱ ὁποῖοι δοξολογοῦν τόν Θεό μέ τόν Τρισάγιο ὕμνο, πού τήν ἠχώ του

28. Πρός Ἑβραίους ιγ΄ 10.
29. Πρός Κορινθίους Α΄ ι΄ 16, ια΄ 24 καί Φιλιππησίους γ΄ 13.
30. Πρός Ἑβραίους ι΄ 19.
31. Πρός Ἑβραίους ζ΄ 24 καί ἑξῆς θ΄ 1 καί ἑξῆς, 24.
32. Ἰωάννου δ΄ 23 καί Πρός Ἑβραίους θ΄ 14
33. Ἀποκαλύψεως δ΄ 2-11.

ἄκουσε ὁ προφήτης Ἡσαΐας[34], δοξολογοῦν ἐπίσης καί τόν Ἀμνό πού εἶναι ὁ Ἀμνός τοῦ Θεοῦ[35] καί πού τούς κατέστησε «*βασίλειον ἱεράτευμα*» γιά νά τούς ἑνώσει μέ τήν τέλεια λατρεία Του.[36]

Οἱ ἱεροπραξίες ὅμως πού μᾶς ἑνώνουν μέ τόν Χριστό καί μέ τήν οὐράνια λατρεία Του συνεπάγονται ὁρισμένες ἠθικές προϋποθέσεις.

Μέ τό Βάπτισμα πεθαίνουμε γιά τήν ἁμαρτία γιά νά ζήσουμε τήν ἁγία ζωή τοῦ ἀναστημένου Χριστοῦ.[37]

Ὅταν ἁμαρτάνει λοιπόν κάποιος σημαίνει ὅτι γίνεται ἀνάξιος τῆς κοινωνίας τοῦ Σώματος καί τοῦ Αἵματος τοῦ Κυρίου καί ὅτι ἡ κοινωνία του αὐτή γίνεται καταδίκη γι' αὐτόν.[38]

Ἀντίθετα ὅταν κάποιος ἀκολουθεῖ τόν Χριστό, ὅταν ἑνώνεται μέ μία διαρκῆ πιστότητα στήν ἀγάπη πού ἐνέπνευσε τήν θυσία Του καί συνέπεια στίς ἀπαιτήσεις τῆς κατά Θεόν ζωῆς, σημαίνει ὅτι γίνεται ὁ ἴδιος ζωντανή θυσία εὐάρεστη στόν Θεό.[39]

Τότε ἡ τελετουργική λατρεία μας μέ τήν ψαλμωδία τῶν ἁϊνων ἐκφράζει τήν πνευματική λατρεία τῆς διαρκοῦς εὐχαριστίας μας πρός τόν Πατέρα διά τοῦ Υἱοῦ Του Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ.[40]

γ΄. Ἡ ἔσχατη Ἡμέρα θά σημάνει τό τέλος γιά τίς ιερο-

34. Ἀποκαλύψεως δ΄ 2-11 καί Ἡσαΐου στ΄ 1.
35. Ἀποκαλύψεως ιδ΄ 1.
36. Ἀποκαλύψεως ε΄ 9-13.
37. Πρός Ρωμαίους στ' 1-11, Πρός Κολοσσαεῖς γ΄ 1-10, Α΄ Πέτρου α΄ 14 καί ἑξῆς.
38. Πρός Κορινθίους Α΄ ια΄ 27 καί ἑξῆς.
39. Πρός Ἐφεσίους ε΄ 1 καί ἑξῆς. Πρός Ρωμαίους ιβ΄ 1 καί ἑξῆς. Α΄ Πέτρου β΄ 5. Πρός Ἑβραίους ιβ΄ 28.
40. Πρός Κολοσσαεῖς γ΄ 12-17.

τελεστίες πού τήν ἀναγγέλλουν καί τίς τελοῦμε «*ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ*»[41]. Ὁ θυσιαζόμενος Ἀμνός θά ἔλθει ἀνταποκρινόμενος στήν πρόσκληση τῆς Νύμφης Του μέ τό «*Μαρὰν ἀθᾶ*» (ἔρχου Κύριε)[42] γιά νά τελέσει τούς γάμους Του μαζί Της.[43]

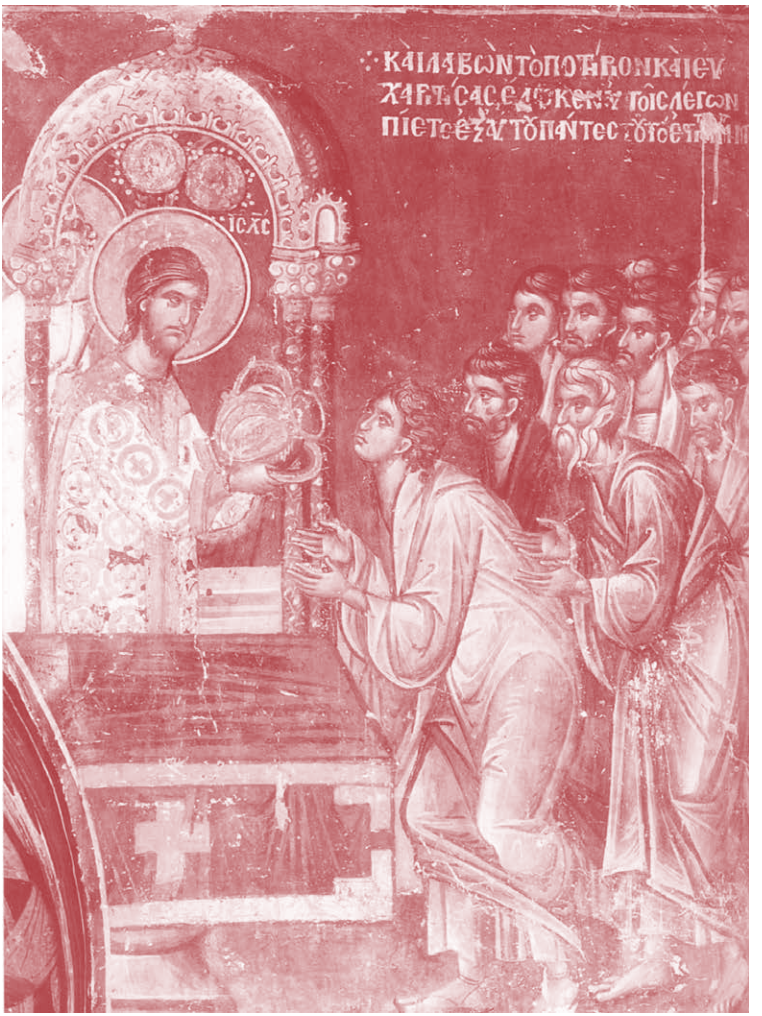
Τότε δέν θά ὑπάρχει πιά Ναός γιά νά συμβολίζει τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ ἀνάμεσα στόν λαό Του. Στήν οὐράνια Ἱερουσαλήμ ἡ δόξα τοῦ Κυρίου δέν θά φανερώνεται πιά μέ «*σημεῖα*»[44], ἀλλά «*καθώς ἐστι*». Γιατί στήν οὐράνια πόλη τῆς αἰωνιότητας οἱ ὑπηρέτες τοῦ Θεοῦ πού θά Τόν λατρεύουν δέν θά εἶναι πιά ἁμαρτωλοί, καί παραβάτες τῶν ἐντολῶν Του, ἀλλά «*υἱοί*»,[45] οἱ ὁποῖοι μέσα στό ἀνανεωμένο καί ὁλόφωτο ἀπό τή δόξα τοῦ Θεοῦ καί τοῦ Ἀμνοῦ σύμπαν θά βλέπουν τόν Πατέρα τους πρόσωπο πρός πρόσωπο καί θά πίνουν ἀπό τήν πηγή Του τό ζωντανό ὕδωρ τοῦ Πνεύματος[46].

41. Πρός Κορινθίους Α΄ ια΄ 26.
42. Ἀποκαλύψεως κβ΄ 17. Πρός Κορινθίους Α΄ ιστ΄ 22
43. Πρός Κορινθίους Α΄ ια΄ 26, ιστ΄ 22, Ἀποκαλύψεως ια΄ 7-22.
44. Ἀποκαλύψεως κα΄ 22.
45. Πρός Γαλάτας γ΄ 7· δ΄ 7.
46. Ἀποκαλύψεως κα΄ 1, 7-23 καί κβ΄ 1-5.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ἡ θέση τῆς θείας Λειτουργίας στήν Ἐκκλησία καί ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας μέ τήν θεία Λειτουργία

ΙΣ ΧΣ

Ἐκκλησία καί Θεία Λειτουργία

1. Ἡ σύναξη γιά τή Θεία Λειτουργία ὡς ἔκφραση κοινωνίας

Στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας, μέσα ἀπό τή θεία Λειτουργία ὁ Λαός τοῦ Θεοῦ προσκαλεῖται στήν εὐχαριστιακή τράπεζα. Ἀπό τίς ἀρχαιότερες μαρτυρίες διαπιστώνουμε ὅτι ἡ Λειτουργία εἶναι συλλογική πράξη, ἔργο τῶν πολλῶν, πού ἐκφράζει συγχρόνως τήν ἑνότητα τῶν πολλῶν, δηλαδή τήν κοινωνία μεταξύ τους. Αὐτός ὁ συλλογικός χαρακτήρας διαφαίνεται ἤδη ἀπό τήν πρώτη θεία Εὐχαριστία κατά τό Μυστικό Δεῖπνο· ὄχι μόνο διότι παρίστανται οἱ Ἀπόστολοι, γεγονός στό ὁποῖο ὀφείλεται ὁ πληθυντικός ἀριθμός τῶν περισσοτέρων ρημάτων στίς τέσσερις διηγήσεις τῆς Καινῆς Διαθήκης περί τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου[47], ἀλλά καί διότι ὁ Χριστός τονίζει ὅτι ἡ πράξη αὐτή ἀπευθύνεται σέ πολλούς «*τὸ αἷμά μου τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον*». Γι' αὐτό, ἡ συλλογική πράξη πού συνέστησε ὁ Χριστός κατά τόν Μυστικό Δεῖπνο

47. Ματθαίου κστ΄, 26-28· Μάρκου ιδ΄, 22-24· Λουκᾶ κβ΄, 19-20· Πρός Κορινθίους ια΄, 23-26.

μεταβιβάζεται ἀπό τούς Ἀποστόλους στό πλῆθος (στό σύνολο) τῶν πιστῶν, ὅπως γράφει ὁ ἀπόστολος Παῦλος πρός τούς Κορινθίους[48].

Σέ ἄλλες μαρτυρίες τῆς Καινῆς Διαθήκης παρατηροῦμε ὅτι, ὅταν χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος «συναγωγή» ἤ «ἐπισυναγωγή» περί τῆς συγκεντρώσεως τῶν Χριστιανῶν σέ κάποιο χῶρο[49], δηλώνεται ταυτοχρόνως καί ἡ ἑνότητα τῶν συνηγμένων. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι στίς *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων* ἡ Λειτουργία χαρακτηρίζεται ὡς *«σύναξη στόν ἴδιο τόπο»*[50]. Ἡ σύναξη αὐτή γινόταν *«ὁμοθυμαδόν»*[51] μέ ὁμοψυχία δηλαδή. Ὁ ὅρος αὐτός ἀναφέρεται ἀφενός στήν ψυχική προϋπόθεση τῆς συνάξεως (συνάζονταν ὅλοι μέ τήν ἴδια πίστη), ἀφετέρου δέ στό ἀποτέλεσμα τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως (μέσα στή Λειτουργία γίνονταν ὅλοι ἕνα σῶμα).

Αὐτή τήν προϋπόθεση τονίζει στά τέλη τοῦ 1ου μ.Χ. αἰώνα ὁ Κλήμης, ἐπίσκοπος Ρώμης, ὅταν γράφει ὅτι οἱ Χριστιανοί *«συνάζονται»* γιά τή Λειτουργία *«στόν ἴδιο τόπο καί μέ ὁμόνοια συνειδήσεως»*[52], ἀλλά καί κατά τόν 2ο μ.Χ. αἰώνα ὁ Ἰγνάτιος, ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας, ὅταν συνιστᾶ στούς Χριστιανούς νά *«συνάζονται»* γιά τή Λειτουργία *«μέ τήν ἴδια πίστη»* καί *ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*[53], μέ *«μία προσευχή, μία δέηση, ἕνα νοῦ, μία ἐλπίδα μέσα στήν*

48. *«Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν»* (Πρός Κορινθίους Α΄, ι΄, 13).

49. Ἰακώβου β΄, 2· πρός Ἑβραίους ι΄, 25.

50. Πράξεων β΄, 44.

51. Πράξεων β΄, 46.

52. Κλήμεντος Ρώμης, *Α΄ Ἐπιστολή πρός Κορινθίους*, λδ΄, Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 1, 277Α.

53. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρός Ἐφεσίους*, 10, ΒΕΠΕΣ τ. 2, σ. 268 (17-18).

ἀγάπη καί στήν ἁγνή χαρά»[54]. Ἡ κοινή αὐτή προσευχή, προσθέτει ὁ Ἰγνάτιος, *«ἀνεβαίνει πρός τόν Θεό μέ συμφωνία»*, δηλαδή μέ ἁρμονία, πού πηγάζει ἀπό τήν ὁμόνοια τῆς πίστεως[55]. Τήν ἴδια ἐποχή, ὁ φιλόσοφος καί μάρτυρας Ἰουστῖνος περιγράφει τό γεγονός τῆς κατά τήν ἡμέρα τῆς Κυριακῆς *«συναθροίσεως στόν ἴδιο τόπο»* ὅλων τῶν Χριστιανῶν, ὥστε νά τελέσουν τή θεία Εὐχαριστία[56].

Ἡ ἔννοια τῆς *«συνάξεως»* κατά τή Λειτουργία ἐκφράζει τήν αὐτοπροαίρετη πορεία τοῦ κάθε μέλους τῆς Ἐκκλησίας πρός τήν ἑνότητα καί πρός τή συγκρότηση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Στήν Ἐκκλησία δέν εἶναι δυνατόν νά ὑπάρξουν μεμονωμένα ἄτομα. Ἡ *«ἐκκλησιαστική ἀπομόνωση»* συνυφαίνεται μέ τήν ἀπουσία ἀπό τή θεία Εὐχαριστία[57]. Στό μεταίχμιο τοῦ 2ου μέ τόν 3ο αἰώνα, ὁ Τερτυλλιανός χρησιμοποιεῖ τούς ὅρους *coetus* (σύναξη) καί *convocationes* (συγκλήσεις, συνάξεις), γιά νά ἀναφερθεῖ στή θεία Λειτουργία[58]. Ὁ ὅρος «σύναξις» εἶναι ἔκτοτε (3ος αἰώνας) αὐτός πού δηλώνει τήν ἑνότητα τῶν πιστῶν κατά τήν τέλεση τῆς θείας Λειτουργίας. Στά τέλη τοῦ 3ου ἀρχές τοῦ 4ου αἰώνα, ὁ Μεθόδιος, ἐπίσκοπος Ὀλύμπου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀναφερόμενος στή θεία Λειτουργία σημειώνει ὅτι οἱ πιστοί ἀποτελοῦν μία *«σύνοδο»*[59], οἱ δέ *Ἀποστολικές Διαταγές* (τέλη τοῦ 4ου

54. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Μαγνησιεῦσιν*, 7, ΒΕΠΕΣ τ. 2, σ. 270 (4-5).

55. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρός Ἐφεσίους*, 5, ΒΕΠΕΣ τ. 2, σ. 286 (31-35).

56. Ἰουστίνου, φιλοσόφου καί μάρτυρος, *Α΄ Ἀπολογία*, 67, 1, ΒΕΠΕΣ τ. 3, σ. 198 (11-12).

57. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Σμυρναίοις*, 6, ΒΕΠΕΣ τ. 2, σ. 281 (9-10).

58. *Corpus Christianorum Latinorum* τ. 1, σ. 150.

59. Μεθοδίου Ὀλύμπου, *Περί τοῦ Αὐτεξουσίου*, 1, ΒΕΠΕΣ τ. 18, σ. 94 (2).

αἰώνα) συνιστοῦν νά γίνονται *«σύνοδοι»*, δηλαδή θεῖες Λειτουργίες, κάθε Κυριακή[60].

2. Εὐχαριστιακή σύναξη καί ἐκκλησιαστική συνείδηση

Ἡ θεία Λειτουργία εἶναι τό μόνο γεγονός κατά τό ὁποῖο οἱ Χριστιανοί καθίστανται ἕνα σῶμα, δηλαδή Ἐκκλησία. Στήν Καινή Διαθήκη, ἤδη, ὁ ὅρος *«Ἐκκλησία»* στίς περισσότερες περιπτώσεις ἐμπερικλείει τήν ἔννοια τῆς *«συνάξεως τῶν πιστῶν σ' ἕναν ὁρισμένο τόπο»*, δηλαδή τήν ἔννοια τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως[61]. Αὐτή ἡ εὐχαριστιακή ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας, ἄλλωστε, ἀπετέλεσε τήν πηγή τοῦ ὁρισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας ὡς *«σώματος Χριστοῦ»*[62].

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος προχωρεῖ ἀκόμη περισσότερο· λαμβάνοντας ἀφορμή ἀπό τό αἷμα καί τό νερό, πού ἐξῆλθαν ἀπό τήν πλευρά τοῦ Κυρίου κατά τή Σταύρωση, συνδέει τή γέννηση καί τήν ἀνάπλαση τῆς Ἐκκλησίας μέ τά Μυστήρια τοῦ Βαπτίσματος καί τῆς θείας Εὐχαριστίας. Γράφει, λοιπόν, ὅτι τό ὕδωρ παραπέμπει στό Βάπτισμα, ἐνῶ τό αἷμα στήν Εὐχαριστία, προσθέτοντας ὅτι *«ἀπό τά δύο αὐτά Μυστήρια ἔχει συσταθεῖ ἡ Ἐκκλησία»*[63]. Παράλληλη ἄποψη διατυπώνει καί ὁ

60. *Ἀποστολικαί Διαταγαί*, 5, 20, 19, ΒΕΠΕΣ τ. 2, σ. 93 (23).

61. Οἱ σχετικές μαρτυρίες παρατίθενται ἀπό τόν Μητροπολίτη Περγάμου Ἰ. Ζηζιούλα στό ἔργο του *Ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καί τῷ Ἐπισκόπῳ κατά τούς τρεῖς πρώτους αἰῶνες*, Ἀθῆναι, Γρηγόρης, 1990², σσ. 29 ἑξ.

62. Πρωτ. Γ. Μεταλληνοῦ, *Ἡ θεολογική μαρτυρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Λατρείας*, Ἀθήνα, Ἁρμός, σ. 92.

63. *Εἰς τό κατά Ἰωάννην, Ὁμιλία 85*, 3, Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 59, στ. 463. Πρβλ. καί *Ἐγκώμιον εἰς Μάξιμον*, 3, Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 51, στ. 229.

Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι *«τό αἷμα καί τό ὕδωρ πού ἐξῆλθαν ἀπό τήν πλευρά τοῦ Χριστοῦ εἶναι εἰκόνες καί ἀπαρχές τῆς μυστικῆς εὐλογίας, δηλαδή τῆς Εὐχαριστίας»*[64]. Σύμφωνα μέ τίς ἀπόψεις αὐτές, ἡ Ἐκκλησία καί ἡ θεία Εὐχαριστία ἔχουν κοινή ἀρχή.

Ἡ θεία Λειτουργία εἶναι ἡ *«θυσία»*, κατά τήν ὁποία ὁ Χριστός εἶναι *«καί θύτης καί θῦμα»*, ὁ *«προσφέρων»* καί ὁ *«προσφερόμενος»*.

Σύμφωνα μέ τίς μαρτυρίες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, στήν ἑβραϊκή λατρεία ὑπῆρχαν θυσίες, οἱ ὁποῖες συνδυάζονταν μέ μία σύναξη τοῦ λαοῦ. Ἡ συγκέντρωση τῶν Ἑβραίων γιά τή θυσία ἀποδίδεται στό ἑβραϊκό κείμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὡς *«Qahal Yahve»* (*«σύναξη τοῦ Θεοῦ»*). Ὅταν οἱ ἑβδομήκοντα μεταφραστές τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου ἀπέδωσαν τόν ὅρο στήν ἑλληνική, ἡ καταλληλότερη λέξη πού ἐπέλεξαν ἦταν ὁ ὅρος *«ἐκκλησία»*. Ἔτσι, οἱ θυσίες τοῦ *«ἐκλεκτοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ»* ὀνομάστηκαν *«ἐκκλησία Θεοῦ»*[65]. Ὁ ὅρος αὐτός προετοίμασε, κατά κάποιο τρόπο, τή συνάφεια τῆς χριστιανικῆς θυσίας (τῆς θείας Λειτουργίας) μέ τήν ἔννοια τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνάξεως.

Μέ βάση τά παραπάνω μποροῦμε νά κατανοήσουμε τήν ταύτιση τῆς *«συνάξεως στήν Ἐκκλησία»*[66] μέ τήν εὐχαριστιακή σύναξη τῶν πιστῶν. Στή *Διδαχή τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων* (2ος αἰώνας) ὑπάρχει μία προσευχή τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἡ ὁποία περιέχει τό ἀκόλουθο αἴτημα πρός τόν Θεό: *«Ὅσπερ τὸ κλάσμα τοῦτο ἦν διεσκορπισμένον ἐπάνω τῶν ὀρέων καὶ συναχθὲν ἐγένετο ἕν, οὕτω*

64. *Εἰς τό κατά Ἰωάννην, Ὁμιλία 12*, Εἰσαγωγή, Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 74, στ. 677Β.

65. Δευτερονομίου δ΄, 10.

66. Πρός Κορινθίους Α΄, ια΄, 18: *Συνερχομένων ἡμῶν ἐν ἐκκλησίᾳ.*

συναχθήτω σου ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς τὴν σὴν βασιλείαν»[67]. Τό αἴτημα τῆς *Διδαχῆς* τονίζει τόν βαθύτερο σύνδεσμο μεταξύ τοῦ ἄρτου τῆς θείας Εὐχαριστίας καί τῆς ἑνότητας τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας κατά τήν εὐχαριστιακή σύναξη. Τονίζει, δηλαδή, ὅτι σέ κάθε θεία Λειτουργία ἡ Ἐκκλησία ἑνοποιεῖται καί ὑπερβαίνει τούς τοπικούς διαχωρισμούς στόν ἴδιο βαθμό πού τά διασκορπισμένα στάχυα ἑνοποιήθηκαν στόν ἄρτο τῆς θείας Εὐχαριστίας.

Ὁ Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως (7ος-8ος αἰώνας) γράφει ὅτι *«ἡ Ἐκκλησία εἶναι συνάθροιση λαοῦ, σῶμα Χριστοῦ»*[68]. Ἡ *«συνάθροιση»*, ὅμως, αὐτή πραγματοποιεῖται μόνο μέσα ἀπό τή θεία Λειτουργία, διότι Ἐκκλησία, Χριστός καί Εὐχαριστία ταυτίζονται. Ἕνας σύγχρονος θεολόγος σημειώνει: *«Κάθε εὐχαριστιακή σύναξη εἶναι ἡ σύναξη ὁλόκληρης τῆς Ἐκκλησίας, διότι ἡ Εὐχαριστία εἶναι τό μυστήριο ὁλόκληρου τοῦ Χριστοῦ»*[69]. Τήν ἴδια σκέψη ἀναπτύσσει ἐκτενέστερα ὁ Ρῶσσος θεολόγος π. Νικόλαος Ἀφανάσιεφ, ὅταν γράφει: *«Ἡ εὐχαριστιακή σύναξη εἶναι σύναξη ὅλων ἐπί τό αὐτό (στόν ἴδιο τόπο) γιά ἕνα καί μοναδικό σκοπό. Τό ἀξίωμα αὐτό πηγάζει ἀπό τήν ἴδια τή φύση τῆς Εὐχαριστίας, πού ἐγκαθιδρύθηκε ἀπό τόν Χριστό. Τόν Χριστό δέν μποροῦμε νά τόν σκεφθοῦμε χωρίς τήν Ἐκκλησία, ὅπως τόν Μεσσία δέν μποροῦμε νά τόν σκεφθοῦμε χωρίς τόν μεσσιανικό λαό. Ὁ λαός τοῦ Θεοῦ συναθροίζεται μαζί μέ τόν Θεό στό*

67. *Διδαχή τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων*, 9, ΒΕΠΕΣ τ. 2, σ. 218 (15-18).

68. *Εἰς τά ἐγκαίνια τοῦ σεβασμίου ναοῦ τῆς Θεοτόκου καί εἰς τά σπάργανα τοῦ Κυρίου ἡμῶν*, Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 98, 384A.

69. Γρηγορίου Ἱερομονάχου, *Ἡ Θεία Λειτουργία- Σχόλια*, ἔκδ. Σύναξη, Ἀθήνα 1982, σ. 41.

Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, πού εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Αὐτή ἡ σύναξη τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ μαζί μέ τόν Θεό πραγματοποιεῖται κάθε φορά στήν Εὐχαριστία. Ἀπό τήν ἔποψη αὐτή, ἡ εὐχαριστιακή σύναξη ἀποτελεῖ τή φανέρωση τῆς Ἐκκλησίας»[70].

3. Εὐχαριστιακή σύναξη καί ἑνότητα τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας

Μετέχοντας ὅλοι *«στόν ἕνα ἄρτο»*, γινόμαστε *«ἕνα σῶμα»*[71]. Μόνο μέσα στή θεία Λειτουργία ἐπιβεβαιώνουμε τήν ἰδιότητα τοῦ Χριστιανοῦ, ἐφόσον μόνο ἐκεῖ ἀποκτοῦμε κοινή ἀναφορά πρός τόν Χριστό. Τά λόγια τοῦ Χριστοῦ ὅτι *«ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει κἀγὼ ἐν αὐτῷ»*[72], συνιστοῦν ἕνα καταλύτη ἐξελίξεων στίς σχέσεις μας μαζί Του καί μέ τούς ὑπόλοιπους Χριστιανούς. Αὐτή εἶναι ἡ γνήσια κοινωνία, γιά τήν ὁποία τά Ἀρεοπαγιτικά συγγράμματα (5ος αἰώνας) διακηρύσσουν ὅτι *ἡ θεία τῆς συνάξεως τελετή... ἑνοποιεῖ τοὺς ἐπ' αὐτὴν ἱερῶς ἀναγομένους*[73]. Ὅπως γράφει ὁ Ἱερώνυμος (4ος-5ος αἰώνας), *«δέν εἶναι ἡ πανήγυρη* (ἀναφέρεται στήν ἑορτή τῆς Πεντηκοστῆς) *αὐτή, ἡ ὁποία προκαλεῖ τή σύναξη. Ἀντίθετα, συγκεντρωνόμαστε* (ἀναφέρεται στή σύναξη κατά τή θεία Λειτουργία) *βλέποντας ὁ ἕνας τόν ἄλλο καί αἰσθανόμαστε νά γεννᾶται μέσα μας μεγάλη χαρά»*[74].

70. Νικολάου Ἀφανάσιεφ, *Trapeza Gospodnia*, Paris 1952, σ. 19.
71. Πρός Κορινθίους Α΄, ι΄, 17.
72. Ἰωάννου στ΄, 56.
73. *Περί τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*, 3, Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 3, στ. 429Α.
74. Patrologia Latina (P.L.) τ. 26, στ. 378.

Ἡ χαρά αὐτή προέρχεται ἀπό τό γεγονός ὅτι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι μετέχουν στή θεία Εὐχαριστία, ὑπό τήν ἔννοια τῆς Μεταλήψεως ἀπό τό κοινό Ποτήριο, συνδέονται μεταξύ τους μέ δεσμούς ἀνώτερους ἀπό τούς σαρκικούς. Ὁ Χρυσόστομος σημειώνει ὅτι «*αὐτή ἡ Τράπεζα* (ἡ θεία Εὐχαριστία) *εἶναι περισσότερο σεβαστή ἀπό τούς δεσμούς τῆς συγγένειας ἤ τῆς φιλίας*»[75]. Γι᾽ αὐτό συνειδητοποιοῦμε ὅτι μόνο κατά τή θεία Εὐχαριστία αἰσθανόμαστε τήν ἔννοια τοῦ ναοῦ ὡς «*πατρικοῦ οἴκου*», ἐφόσον μέ τήν κοινή εὐχαριστιακή συμμετοχή γινόμαστε, κατά τρόπο ὀντολογικό, ἀδελφοί στό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ κοινή αὐτή συμμετοχή ὁδηγεῖ στήν ἁγιοπνευματική ἑνότητα τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως πολύ γλαφυρά τονίζεται στήν εὐχή τῆς Ἀναφορᾶς, στή Λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου: «*...ἡμᾶς δέ πάντας, τοὺς ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου καὶ τοῦ Ποτηρίου μετέχοντας, ἑνῶσαι ἀλλήλοις, εἰς ἑνὸς Πνεύματος ἁγίου κοινωνίαν*».

Στό Σύμβολο τῆς Πίστεως ὁμολογοῦμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία μας εἶναι «*μία*» καί «*καθολική*». Μέ τούς ὅρους αὐτούς οἱ Πατέρες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων θέλησαν νά ἐκφράσουν τή μυστηριακή ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας δέν εἶναι ἔννοια ἀθροιστικῆς ποσότητας, ἀλλά εἶναι ἡ «*καινή* (καινούργια) *κτίση*», ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται μέ τήν πιστότητα στήν ἀλήθεια καί τήν παρουσία τοῦ Κυρίου[76]. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία, διότι ἕνας εἶναι ὁ Χριστός· καί εἶναι καθολική, διότι «*δι-*

75. *Εἰς τάς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, Ὁμιλία 40*, 4, Migne: Patrologia Graeca (PG) 60, στ. 286.

76. *Ὅπου ἄν ᾖ Χριστός Ἰησοῦς, ἐκεῖ ἡ καθολική Ἐκκλησία* [Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Σμυρναίοις*, 8, ΒΕΠΕΣ τ. 2, σ. 281 (23-24)].

δάσκει ὁλόκληρη τήν ἀλήθεια»[77]. Οἱ θεόπνευστοι συγγραφεῖς τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀναφερόμενοι στήν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας, χρησιμοποιοῦν πολλές εἰκόνες, ἀπό τίς ὁποῖες ἡ περισσότερο ἐκφραστική εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ σώματος. Τήν ἀλήθεια ὅτι κατά τή σύναξη τῆς Εὐχαριστίας διαμορφώνεται ἡ «*μία*» καί «*καθολική*» Ἐκκλησία διατυπώνει μέ σαφήνεια ἡ εὐχή τῆς Ἀναφορᾶς τοῦ Σεραπίωνος στό ὁμώνυμο Εὐχολόγιο: «*Ὅσπερ ὁ ἄρτος οὗτος ἐσκορπισμένος ἦν ἐπάνω τῶν ὀρέων καὶ συναχθεὶς ἐγένετο ἕν, οὕτω καὶ τὴν ἁγίαν σου ἐκκλησίαν σύναξον ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ πάσης χώρας καὶ οἴκου καὶ ποίησον μίαν ζῶσαν καθολικὴν ἐκκλησίαν*»[78].

Τήν ἑνότητα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος στή θεία Εὐχαριστία τονίζει κατά τρόπο σαφῆ ὁ π. Ἀλέξανδρος Σμέμαν γράφοντας: «*Ὅταν ἡ Ἐκκλησία συνέρχεται ἐπί τό αὐτό γιά τήν Εὐχαριστία, ἔστω κι ἄν ἀποτελεῖται ἀπό δύο ἤ τρεῖς, φανερώνει καί εἰκονίζει τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ σέ ὅλη τήν πληρότητά του. Οἱ δύο ἤ τρεῖς γίνονται ἡ "εἰκόνα" καί τό "μυστήριο" ἐπί τῆς γῆς, ἀλλά καί ὅλων τῶν ἀπ' αἰῶνος πιστευσάντων. Προπάντων ὅμως οἱ δύο ἤ τρεῖς συνηγμένοι στό ὄνομα τοῦ Κυρίου γίνονται ἡ "εἰκόνα" καί τό "μυστήριο" τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ. Καί γι' αὐτό ἀκριβῶς μποροῦν νά "κοινωνήσουν", νά μεταλάβουν τό σῶμα καί τό αἷμα τοῦ Χριστοῦ, καί ἔτσι νά ζήσουν μέ τή ζωή μέ τήν ὁποία ζῆ ἡ σάρκα τοῦ Χριστοῦ*»[79].

Γνωρίζουμε ὅτι τό ἄτομο καί ἡ κοινότητα σπάνια συμπορεύονται μέσα στήν ἱστορία. Στή θεία Λειτουργία,

77. Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατήχησις ΙΗ΄ πρός Φωτιζομένους*, 23, Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 33, στ. 1044Β.

78. *Εὐχολόγιο τοῦ Σεραπίωνος*, ΙΓ΄, ΒΕΠΕΣ τ. 43, σ. 77 (8-12).

79. Ἀλεξάνδρου Σμέμαν, *Ἡ λειτουργία μας*, Ἀθήνα 1963, σ. 79.

ὅμως, τά δύο αὐτά συναντῶνται: Τό ἄτομο πορεύεται πρός τήν κοινότητα καί ἡ κοινότητα ὑποδέχεται τό ἄτομο. Ἀλλά καί τό *«ἀτομικό σῶμα»* τοῦ Χριστοῦ ἑνώνεται μέ τό *«κοινωνικό»* σῶμα Του, ὅταν στό τέλος τῆς θείας Λειτουργίας ἐπιτελεῖται ἡ λεγόμενη *«συστολή τῶν Τιμίων Δώρων»*, ὅταν, δηλαδή, ὁ *«ἀμνός»* (τό κεντρικό τμῆμα τοῦ προσφόρου πού φέρει τά ἀρχικά τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ) ἑνώνεται μέ τίς *«μερίδες»* τῶν πιστῶν. Ἡ χριστιανική ὕπαρξη ἐνσωματώνεται μέσα στήν εὐχαριστιακή κοινότητα, παρά τό γεγονός ὅτι αὐτό ἀποτελεῖ γιά τήν ὕπαρξη μία ἀντινομία. Γι᾽ αὐτό ὁ π. Γεώργιος Φλορόφσκυ ἔγραφε ὅτι ἡ ἀντινομία τῆς χριστιανικῆς ὑπάρξεως ἐμφανίζεται μέσα στή θεία Λειτουργία[80].

Εἶναι σφάλμα νά νομίζουμε ὅτι στή θεία Λειτουργία ὁ στόχος συμμετοχῆς τοῦ πιστοῦ ἐξαντλεῖται στή δυνατότητα προσευχῆς. Ὁ Ἱερός Χρυσόστομος τονίζει ὅτι στό σπίτι μας θά μπορούσαμε νά προσευχηθοῦμε καλύτερα ἀπ᾽ ὅτι στή διάρκεια τῆς θείας Λειτουργίας· καί συνεχίζει: *«Στή Λειτουργία, ὅμως, ὑπάρχει κάτι περισσότερο: Ἡ ὁμόνοια καί ἡ συμφωνία καί ὁ σύνδεσμος τῆς ἀγάπης καί οἱ εὐχές τῶν ἱερέων. Γι᾽ αὐτό οἱ Ἱερεῖς στέκονται μπροστά, ὥστε οἱ προσευχές τοῦ πλήθους καθώς εἶναι περισσότερο ἀδύναμες, νά ἑνωθοῦν μέ τίς προσευχές τῶν δυνατοτέρων καί νά ἀνέβουν μαζί στόν οὐρανό»*[81].

80. Γεωργίου Φλορόφσκυ, «Worship and every- day life», *Studia Liturgica*, t. II (4), 1963, σσ. 267-268.

81. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Περί τοῦ ἀκαταλήπτου*, 3, Sources Chrètiennes τ. 28, σσ. 194-196.

4. Ἡ συνιερουργία κλήρου καί λαοῦ κατά τήν εὐχαριστιακή σύναξη

Οἱ παραπάνω σκέψεις τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου μᾶς εἰσάγουν στό θέμα τοῦ συνδέσμου τῶν Ἱερέων μέ τούς πιστούς κατά τή θεία Λειτουργία, γεγονός πού ἀποτελεῖ μία ἀκόμη παράμετρο τῆς συνάφειας Ἐκκλησίας καί θείας Εὐχαριστίας. Διότι, δέν πρόκειται ἁπλῶς περί συνεργασίας Κλήρου καί Λαοῦ κατά τή θεία Λειτουργία. Μέσα στήν εὐχαριστιακή σύναξη, ὁ Λαός συμβάλλει οὐσιαστικά στά τελούμενα. Ἕνα ἀπό τά χαρακτηριστικότερα στοιχεῖα, τά ὁποῖα ἀποδεικνύουν τήν οὐσιαστική συμβολή τῶν λαϊκῶν στά τελούμενα κατά τή θεία Λειτουργία, εἶναι ἡ ἐπισφράγιση τῶν εὐχῶν τοῦ Ἱερέα μέ τό Ἀμήν[82], τό ὁποῖο ἑνώνει Κλῆρο καί Λαό σέ ἕνα ὀργανικό σύνολο κατά τήν τέλεση τῆς θείας Λειτουργίας.

Ὁ Λαός, ἐπίσης, ἀπαντᾶ στά αἰτήματα τοῦ Διακόνου μέ τό *«Κύριε ἐλέησον»* ἤ τό *«Παράσχου Κύριε»*, διαλέγεται μέ τόν Ἱερέα, ἐφόσον τό κεντρικό τμῆμα τῆς θείας Λειτουργίας εἶναι σέ διαλογική μορφή, καί προσεύχεται μαζί μέ τόν Ἱερέα, ἐφόσον ὅλες οἱ εὐχές τῆς θείας Λειτουργίας διατυπώνονται στό πρῶτο πληθυντικό πρόσωπο[83]. Ἀλλά ὁ Λαός εἶναι καί ἐκεῖνος πού προσφέρει τά *«Τίμια Δῶρα»* (τόν ἄρτο καί τόν οἶνο) γιά τή θεία Λειτουργία, τό δέ Εὐχολόγιο τοῦ Σεραπίωνος ἀπευθύνει πρός τόν Θεό, μεταξύ τῶν ἄλλων, τό αἴτημα *«νά δεχτεῖ τήν Εὐχαριστία τοῦ λαοῦ καί νά εὐλογήσει αὐτούς πού*

82. Πρβλ. πρός Κορινθίους Α΄, ιδ΄, 16.

83. Ὁ Χρυσόστομος ἐπισημαίνει ὅτι ὁ Ἱερέας «δέν εὐχαριστεῖ μόνος του, ἀλλά καί ὅλος μαζί ὁ λαός» [*Εἰς τήν Β΄ Κορ., Ὁμιλία 18*, Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 61, στ. 527].

προσκόμισαν τά πρόσφορα καί τίς εὐχαριστίες»[84]. Ἡ τελευταία αὐτή φράση εἶναι ἀποκαλυπτική τοῦ βαθύτερου σύνδεσμου Κλήρου καί Λαοῦ στή θεία Λειτουργία, ἐνῶ, παράλληλα, ἡ διάκριση Κλήρου καί Λαοῦ εἶναι σαφής ἤδη ἀπό τήν Καινή Διαθήκη.

Γιά τήν πραγμάτωση αὐτῆς τῆς *«συνιερουργίας»*, ὁ Διάκονος ἀποτελεῖ τόν συνεκτικό κρίκο μεταξύ τῶν Ἱερέων καί τῶν πιστῶν λαϊκῶν. Ἡ Καινή Διαθήκη μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ ἐκλογή τῶν πρώτων Διακόνων εἶχε σκοπό τήν κοινωνική διακονία[85]. Ὅμως, ὅταν τά κοινά δεῖπνα (οἱ λεγόμενες *«ἀγάπες»*) πού γίνονταν ἀμέσως μετά τή θεία Λειτουργία καταργήθηκαν, οἱ Διάκονοι παρέμειναν συνδεδεμένοι μέ τή θεία Λειτουργία καί ἔτσι ὁ ρόλος τους διευρύνθηκε καί στό λειτουργικό ἔργο. Τό γεγονός αὐτό ἀπετέλεσε τήν ἀρχή ὄχι μόνο μιᾶς ἁπλῆς διευρύνσεως, ἀλλά τῆς διαμορφώσεως –κατά τούς πρώτους αἰῶνες– τοῦ λειτουργικοῦ ρόλου τοῦ Διακόνου ὡς τῆς βασικότερης πτυχῆς τῆς διακονίας του.

Βεβαίως, στή σύναξη αὐτή τῆς θείας Λειτουργίας, ὁ Ἱερέας προεξάρχει, ἀλλά εἶναι ταυτοχρόνως *«ὑπηρέτης καί οἰκονόμος»* τοῦ Μυστηρίου πού τελεῖται[86]. Ὁ Ἱερός Χρυσόστομος γράφει ὅτι κατά τή θεία Λειτουργία ὁ Λαός *«δανείζει τή γλώσσα του»* καί *«παρέχει τά χέρια του»* στόν Ἱερέα[87], ἐνῶ καί ὁ Συμεών Θεσσαλονίκης (14ος αἰώνας) σημειώνει ὅτι *«οἱ Ἱερεῖς δέν ἐνεργοῦν τά*

84. *Εὐχολόγιο τοῦ Σεραπίωνος*, ΙΓ΄, σ. 77 (36-37).
85. Πράξεων κα΄, 8.
86. Πρός Κορινθίους Α΄, δ΄, 1.
87. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία ΠΒ΄ εἰς τό κατά Ματθαῖον*, 5, PG 58, 744/ *Ὁμιλία ΠΣΤ΄ εἰς τό κατά Ἰωάννην*, 4, Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 59, 472.

μυστήρια, ἀλλά μόνο λειτουργοῦν, δηλαδή ὑπηρετοῦν»[88]. Αὐτός, ὁ ὁποῖος «*ἐνεργεῖ*» στή θεία Λειτουργία («*ποιεῖ τά προκείμενα*», κατά τόν Ἱερό Χρυσόστομο[89]) εἶναι ὁ Χριστός, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται στή θεία Λειτουργία, ὅπως προαναφέρθηκε, ὡς *ὁ προσφέρων καί ὁ προσφερόμενος* (εὐχή τοῦ Χερουβικοῦ ὕμνου). Γι' αὐτό καί στή λειτουργική παράδοση τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὁ Ἱερέας δέν μπορεῖ νά τελέσει μόνος τή θεία Εὐχαριστία, ἀλλά εἶναι ἀπαραίτητη ἡ παρουσία ἔστω καί ἐλαχίστων λαϊκῶν. Ὁ Ἱερέας, ὅπως σημειώνει ὁ π. Ἀλέξανδρος Σμέμαν, «*στέκεται στή θέση τοῦ Χριστοῦ διδασκάλου... Μέ τά ὁρατά καί αἰσθητά σημεῖα πού τελετουργεῖ κατά τήν εὐχαριστιακή σύναξη φανερώνει τή σχέση τοῦ Χριστοῦ πρός τούς πιστούς χριστιανούς πού ἀποτελοῦν τήν εὐχαριστιακή κοινότητα*»[90].

Ἡ θεία Λειτουργία εἶναι στάση προσωπική καί, ταυτοχρόνως, κοινή, ἀναφορά τοῦ κάθε προσώπου στόν Θεό ἀλλά καί προσφορά θυσίας ἀπό ὅλο τό σῶμα. Τό ἕνα στοιχεῖο συμπληρώνει τό ἄλλο. Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρέας (2ος-3ος αἰώνας) γράφει ὅτι κατά τή θεία Λειτουργία «*ἡ ἑνότητα πού δημιουργεῖται μέ τήν ἕνωση τῶν πολλῶν ἐπιτυγχάνει μιά θεϊκή ἁρμονία ἀπό τήν πολυφωνία καί τή διασπορά. Καί γίνεται συμφωνία, ἀκολουθώντας ὡς μοναδικό χορηγό καί διδάσκαλο τόν Λόγο τοῦ Θεοῦ, νιώθοντας ἀνάπαυση στήν ἀλήθεια καί λέγοντας "ἀββᾶ", δηλα-*

88. Συμεών Θεσσαλονίκης, *Περί τῶν ἱερῶν τελετῶν*, ΜΑ΄, Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 155, 181D.

89. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία εἰς τόν θεῖον καί μυστικόν δεῖπνον τοῦ Σωτῆρος καί περί τῆς τοῦ Ἰούδα προδοσίας*, Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 49, 380.

90. Ἀλεξάνδρου Σμέμαν, *Ἡ λειτουργική ἀναγέννηση καί ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία*, Λάρνακα, ἐκδ. Σηματωρός, 1989, σ. 20.

δή "Πατέρα"»[91]. Γι' αὐτό τά Ἀρεοπαγιτικά συγγράμματα *ἀναφέρονται σέ μυστήριο συνάξεως, δηλαδή κοινωνίας*[92].

Αὐτό συμβαίνει διότι κατά τή θεία Εὐχαριστία, προσφέροντας ἡ κάθε τοπική σύναξη *«τή λογική λατρεία ὑπέρ τῆς οἰκουμένης»*[93], ὁδηγεῖ τούς μετέχοντες σέ μία *«μεταστοιχείωση»*, στήν Πεντηκοστή τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου ἐξαλείφονται οἱ διαφορές καί *«καινουργεῖται ἡ συμφωνία»*[94]. Ὀρθότατα, ἑπομένως, ὁ ἀείμνηστος π. Ἰουστίνος Πόποβιτς ἐπισημαίνει ὅτι *«ἀνήκων εἰς τήν Ἐκκλησίαν ἕκαστος, ἀνήκει εἰς ὅλους καί ὅλοι εἰς ἕκαστον, διότι ὅλοι εἴμεθα ἕν σῶμα, μία ψυχή, μία καρδία»*[95].

5. Ἡ ἐκκλησιολογική θεώρηση τῆς θείας Εὐχαριστίας, πηγή ἐκκλησιαστικῆς αὐτοσυνειδησίας καί λειτουργικῆς ἀναγεννήσεως

α'. Ὁ θεολογικός προβληματισμός περί τῆς Ἐκκλησίας ὡς κοινωνίας λατρείας

Ἡ ἀναγκαιότητα μιᾶς ἀναγεννήσεως στή λατρεία ἔχει διατυπωθεῖ ἤδη ἀπό τή δεκαετία τοῦ 1950, ὅταν οἱ ἐκπρόσωποι τῆς λειτουργικῆς Θεολογίας ἔθιξαν σημαντικά θέματα, τά ὁποῖα εἶχαν σχέση μέ τά προβλήματα τῆς θείας Λατρείας, ἐκθέτοντας τίς ἱστορικές παραμέτρους τῶν

91. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, *Προτρεπτικός*, 9, ΒΕΠΕΣ τ. 7, σ. 62 (27-32).

92. *Περί τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*, 3, Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 3, στ. 425Β.

93. Θεία Λειτουργία Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εὐχή τῆς Ἀναφορᾶς*.

94. Ἑσπερινός Πεντηκοστῆς, Δοξαστικό τῶν ἀποστίχων.

95. Ἰουστίνου Πόποβιτς, *Ἄνθρωπος καί Θεάνθρωπος*, Ἀθήνα 1989, σ. 180.

προβλημάτων καθώς καί τίς προοπτικές διευθετήσεώς τους. Ἡ ὅλη συζήτηση διευρύνθηκε μέ τίς παρεμβάσεις τῶν ἱστορικῶν καί θεολόγων τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί μέ κάποιες πρωτοβουλίες μεμονωμένων Ἱεραρχῶν.

Ἡ λειτουργική αὐτή κινητικότητα ἐπήγασε κυρίως ἀπό τήν ἐπανανακάλυψη τῆς θεμελιακῆς ἀλήθειας ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία κοινωνία λατρείας. Καί ἐπειδή, ὅπως προαναφέρθηκε, ὁ ὅρος *«Ἐκκλησία»* τόσο στήν καινοδιαθηκική, ὅσο καί στήν πατερική θεολογία, ἐμπερικλείει τήν ἔννοια τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως, ἡ λειτουργική κινητικότητα γιά μία ἀναγέννηση τῆς λατρείας ἐπικεντρώθηκε στήν προβολή μιᾶς θεμελιώδους ἀλήθειας ὅτι δηλαδή ἡ Ἐκκλησία συνειδητοποίησε καί συνειδητοποιεῖ τήν ἰδιαίτερη φύση της ὅσες φορές τελεῖ τή θεία Εὐχαριστία.

Ὑπό τό πρίσμα αὐτό, ὁ π. Γεώργιος Φλορόφσκυ καθόλου δέν ὑπερέβαλε ὅταν ἔγραφε τά ἀκόλουθα: *«Ὁ Χριστιανισμός εἶναι λειτουργική θρησκεία. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι πάνω ἀπ᾽ ὅλα λατρεύουσα κοινότητα. Ἡ λατρεία ἔρχεται πρώτη, ἀκολουθεῖ ἡ δογματική διδασκαλία καί ἡ πειθαρχία (ἐκκλησιαστική τάξη)»*[96]. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τόν π. Ἀλέξανδρο Σμέμαν, ὁ ὁποῖος ἔγραφε ὅτι *«χωρίς λατρεία δέν ὑπάρχει Ἐκκλησία»*[97].

Ἡ ἀλήθεια αὐτή, ὅσες φορές βιώνεται μέσα στό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, λειτούργησε καί λειτουργεῖ καταλυτικά. Δέν ἀποτελεῖ μία ἁπλή θεώρηση τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά ἕνα *«χρωματισμό οὐσίας»*. Ἄς τήν διατυπώσουμε ἀντι-

96. Γεωργίου Φλορόφσκυ, «Ὀρθόδοξη Λατρεία», στό *Θέματα Ὀρθοδόξου Θεολογίας*, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 159.

97. Ἀλεξάνδρου Σμέμαν, *Ἡ Ἐκκλησία προσευχομένη (εἰσαγωγή στή λειτουργική θεολογία)*, Ἀθήνα, Ἀκρίτας, 1991, σ. 34.

θετικῶς: Ἄν παραθεωρηθεῖ ἡ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας ὡς *«κοινωνίας λατρείας»*, ἡ Ἐκκλησία ἐμφανίζεται ὡς μία *«θρησκευτική ἰδεολογία»*, δηλαδή ὡς χῶρος θεωρητικοῦ θρησκευτικοῦ διαλογισμοῦ. Ὅπως σημειώνει ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, *«ἡ Ἐκκλησία δέν μπορεῖ νά ταυτιστεῖ μέ κανένα εἶδος ὀργανώσεως πέραν τῆς μυστηριακῆς»*[98].

Γι᾽ αὐτό εἶναι εὐνόητο τό γεγονός ὅτι χριστιανικοί χῶροι πού ἀπέρριψαν τή λατρεία (ὅπως ὁ Προτεσταντισμός, κατά τό μεγαλύτερο τμῆμα του), ἀδυνατοῦν νά συνειδητοποιήσουν τήν ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας καί ἐπιχειροῦν νά ἐμφανίσουν τόν Χριστιανισμό ὡς *«κοινωνικό ἀνθρωπισμό»*, *ἤ «μεταφυσική ἰδεολογία»*. Ὀρθότατα ὁ Δημήτριος Κουτρουμπῆς σημειώνει τά ἀκόλουθα: *«Ἐν ἀντιθέσει πρός τίς ἄλλες κοινωνικές ὁμάδες πού ζοῦν ἁπλῶς μέ τήν ζωήν τῶν μελῶν των, ἡ Ἐκκλησία δέν ζῇ μέ τήν ζωήν τῶν μελῶν της, ἀλλά μέ τήν ζωήν τοῦ Χριστοῦ. Καί τά μέσα, διά τῶν ὁποίων ρέει εἰς τήν Ἐκκλησίαν ἡ ζωή αὐτή τοῦ Χριστοῦ εἶναι τά ἐκκλησιαστικά Μυστήρια. Τό γεγονός αὐτό, τό γεγονός δηλαδή ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἰδίαν ζωήν καί ἴδια μέσα ζωῆς, τήν κάμνει νά διαφέρει ριζικῶς ἀπό κάθε ἄλλην κοινωνικήν ὁμάδα»*[99].

Θά πρέπει νά ἐπιμείνουμε στή μεγάλη ἀλήθεια ὅτι ἡ ἀνυπαρξία λατρείας συνυφαίνεται μέ τήν ἀπουσία ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως. Τό θέμα εἶναι σοβαρότατο, ἐάν ἀναλογιστοῦμε ὅτι ἡ λατρεία εἶναι ἡ μόνη δυνατότητα οἰκειοποιήσεως τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ, μέσα ἀπό τρόπους πού συνέστησε ὁ ἴδιος ὁ Χριστός. Τό γεγονός ὅτι

98. Ἰωάννου Ρωμανίδου, *Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Εὐχολογίου*, Κιβωτός, 1958, σ. 134.

99. Πρβλ. Δημητρίου Κουτρουμπῆ, *Ἡ χάρις τῆς θεολογίας*, Ἀθήνα, Δόμος, 1995, σ. 54.

ὅλη ἡ λατρεία πηγάζει ἀπό τόν Χριστό εἶναι θεμελιακό. Ἐάν ὁ Χριστός δέν ἦταν ὁ ἱδρυτής της, τότε ἡ λατρεία θά ἀποτελοῦσε ἕνα ἀνθρώπινο κατασκεύασμα καί, ἑπομένως, μία *«τελετουργική»* πρωτοβουλία πού συναντᾶμε σέ ὅλα τά θρησκεύματα.

Ἀπό τό γεγονός αὐτό πηγάζει ἡ βεβαιότητα, ὅτι κατά τή θεία Εὐχαριστία εἶναι *«μετὰ πάντων ἡμῶν ἡ Χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»*. Ἡ λατρεία, ἑπομένως, εἶναι *«χριστοδίδακτη»* καί ἀποτελεῖ τόν μόνο τρόπο ἑνώσεως μέ τόν Χριστό. Ἡ «συσσωμάτωση» μέ τό Χριστό, τήν ὁποία ἐνεργεῖ ἡ Ἐκκλησία, εἶναι μόνο μυστηριακή[100]. Ὁ *«χριστοδίδακτος»* χαρακτήρας τῆς λατρείας τήν καθιστᾶ μυστήριο, τό ὁποῖο δέν μπορεῖ νά κριθεῖ μέ ἀνθρώπινα μέτρα. Πρόκειται γιά μία ἐσώτατη λειτουργία, ἡ ὁποία ἐνεργεῖται στήν Ἐκκλησία ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα[101].

Ἡ σχέση Ἐκκλησίας καί λατρείας διατυπώνεται μέ σαφήνεια στή διαπίστωση ὅτι ὁ *«κανόνας προσευχῆς»* τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, ταυτοχρόνως, ὁ *«κανόνας τῆς πίστεώς»* της (lex orandi, lex est credendi). Ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας διδάσκει ὅτι ἡ λατρεία ἀπετέλεσε πάντοτε τήν ἐπίσημη διακήρυξη τῆς πίστεως. Ὑπό τόν ὅρο *«ἐπίσημη»* θά πρέπει νά ἐννοήσουμε τήν *«ἀποκρυσταλλωμένη διατύπωση»* τῆς πίστεως. Εἶναι γνωστό ὅτι ἡ Ἐκκλησία διατύπωσε τίς ἀλήθειές της ὅταν προκλήθηκε ἀπό τίς αἱρέσεις. Τό δόγμα της, ἔχει ἐκφραστεῖ στίς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἀναλύεται μέσα στή λατρεία κατά τρόπο γλαφυρό καί θεολογικῶς τεκμηριωμένο. Τά πάντα στήν Ἐκ-

100. Πρβλ. Γεωργίου Μεταλληνοῦ, ὅπ.π., σ. 91.

101. Ἰωάννου Φουντούλη, *Λογική Λατρεία*, Ἀθήνα, Ἀποστολική Διακονία, 19842, σ. 12.

κλησία μαρτυροῦν ὅτι *«ὁ κανόνας τῆς λατρείας θεμελιώνει τόν κανόνα τῆς πίστεως»* (ut legem credendi statuat lex orandi), ὅτι ἡ λατρεία μᾶς διδάσκει τήν πίστη. Γι᾽ αὐτό συνειδητοποιοῦμε ὅτι ἡ ὀρθόδοξη ἐκκλησιολογία ὀφείλει νά στραφεῖ στίς πηγές τῆς λειτουργικῆς θεολογίας, μέσα ἀπό τήν ὁποία θά ἀνακαλύψει τήν οὐσία της.

Στό ἐπίπεδο, ἑπομένως, τῆς θεολογικῆς σπουδῆς, ἡ θεολογία τῆς λατρείας ἐντάσσεται στό Συστηματικό κλάδο τῆς θεολογίας. Ὁ π. Ἀλέξανδρος Σμέμαν εἶχε διαγνώσει αὐτή τήν ἀμφίδρομη σχέση τῆς ἐκκλησιολογίας μέ τή λειτουργική θεολογία ὅταν ἔγραφε ὅτι, *«μία πραγματική ἀναγέννηση τῆς λειτουργικῆς συνειδήσεως, ἕνα νέο καί καθαρά θεολογικό ἐνδιαφέρον γιά τή λειτουργική ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι δυνατό μόνο μέσα ἀπό τήν ἀναγέννηση τῆς ἐκκλησιολογίας»*[102]. Καί αὐτό διότι (ὅπως συνεχίζει παρακάτω) λειτουργική ἀναγέννηση εἶναι ἡ ἐπανεύρεση τῆς *«λειτουργίας»* στή σχέση της μέ τήν Ἐκκλησία, ὡς τήν πράξη ἡ ὁποία δραστηριοποιεῖ καί γεμίζει τήν Ἐκκλησία, *«τήν κάμνει αὐτό πού εἶναι»*[103].

Ἡ ἐκκλησιολογία, ἑπομένως, συνιστᾶ μία βασική ὀπτική θεώρηση τῆς λατρείας. Τό δεδομένο αὐτό θά πρέπει νά ἀξιολογηθεῖ ἀπό τήν ἔρευνα τῶν θεμάτων τῆς λατρείας, ἡ ὁποία (ἔρευνα) σέ ὁρισμένες περιπτώσεις ἐγκλωβίζεται σ᾽ ἕναν *«ἱστορικό μονολιθισμό»*. Ἡ ἱστορική μελέτη, ἡ ὁποία λειτουργεῖ ἀνεξαρτήτως ἀπό τά θεολογικά-ἐκκλησιολογικά ἐνδιαφέροντα, εἶναι ἀδύναμη νά φωτίσει τήν ἔννοια καί τό βάθος τῆς χριστιανικῆς λατρείας[104].

102. Ἀλεξάνδρου Σμέμαν, *Ἡ λειτουργική ἀναγέννηση...*, σ. 34.

103. Στό ἴδιο, σ. 35.

104. Ἰωάννου Ζηζιούλα, «Εὐχαριστία καί Βασιλεία τοῦ Θεοῦ», *Σύναξη* 49 (1994), σσ. 13-14.

β΄. Ἡ εὐχαριστιακή σύναξη τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας

Ὅπως τονίστηκε παραπάνω, ἡ ἀρχική ἔννοια τοῦ ὅρου *«Ἐκκλησία»* εἶναι ἡ ἔννοια τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως, ἡ ὁποία καί ὁδήγησε στή διαμόρφωση τοῦ ὅρου *«Σῶμα Χριστοῦ»*. Μέλη τοῦ Σώματος εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι συμμετέχουν στήν εὐχαριστιακή σύναξη. Ἡ ἔννοια τῆς *«συμμετοχῆς»* ἐμπερικλείει ἐξαιρετική βαρύτητα καί ἀποκαλύπτει τά αὐθεντικά ἐκκλησιολογικά κριτήρια: Ὁ πιστός πού συμμετέχει γίνεται ἕνα σῶμα μέ τόν Χριστό (συσσωμάτωση) μέσα ἀπό τή Μετάνοια καί τή θεία Κοινωνία. Τά κριτήρια αὐτά διαφοροποιοῦν τήν ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας ἀπό τήν ἔννοια τοῦ ἁπλοῦ ἀθροίσματος πολλῶν ἀτόμων. Ἡ σύσταση τῆς Ἐκκλησίας μέσα στή θεία Εὐχαριστία ἀκολουθεῖ μία πορεία μυστηριακή, στό γεγονός δέ αὐτό ὀφείλεται ἡ ἔννοια τοῦ *«Μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας»*[105].

Ὅμως, ἡ εὐχαριστιακή σύναξη τοῦ *«λαοῦ τοῦ Θεοῦ»* εἶναι, συγχρόνως, τό βασικό σημεῖο τῆς ἐλεύσεως τῶν ἐσχάτων[106]. Ἡ ἔννοια ὅτι ἡ *«σύναξη τῆς Ἐκκλησίας»* κατά τή θεία Εὐχαριστία εἶναι *«σύναξις εἰς τήν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ»* μαρτυρεῖται ἀπό πληθώρα πηγῶν τῶν πρώτων αἰώνων καί πιστοποιεῖται σαφῶς στά κείμενα τῆς θείας Εὐχαριστίας, ὑπό τή μορφή πού ἔφθασαν ἕως σήμερα. Τό ξεκίνημα, ἤδη, τῆς θείας Εὐχαριστίας μέ τά λόγια *«Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»* ἀποκαλύπτει τήν ταύτιση τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως τῶν πιστῶν μέ τήν ἔλευση τῆς

105. Ἀλεξάνδρου Σμέμαν, *Ἡ λειτουργική ἀναγέννηση*.., σ. 20.
106. Ἰωάννου Ζηζιούλα, «Εὐχαριστία καί Βασιλεία...», σ. 15.

Βασιλείας τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο. Ἡ ἐσχατολογική διάσταση τῆς Ἐκκλησίας-Εὐχαριστίας διαπνέει καί νοηματοδοτεῖ ὅλη τή λατρεία, τῆς ὁποίας ὅλες οἱ ἐπιμέρους τελετουργικές πτυχές (τυπικό, ἄμφια, διάκοσμος, ψαλμωδία) δέν ὑπάρχουν ὡς τελετουργικές πτυχές, ἀλλά ὡς *«μέσα»* πού ὁδηγοῦν στήν αἰωνιότητα.

Στό σημεῖο αὐτό τίθεται τό θεμελιακό ζήτημα τῆς σχέσεως τῆς θείας Εὐχαριστίας μέ τά ὑπόλοιπα Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ συνάφεια εἶναι γνωστή μέ δεδομένο τόν προϋπάρξαντα, κατά τή διάρκεια πολλῶν αἰώνων, σύνδεσμο Μυστηρίων καί ἁγιαστικῶν πράξεων μέ τή θεία Εὐχαριστία. Στή σημερινή λειτουργική πράξη, ὅμως, ὁ σύνδεσμος αὐτός ἔχει διαρραγεῖ, μέ ἀποτέλεσμα τή δημιουργία ἑνός πνεύματος *«τελετουργικῆς αὐτονομίας»* τῶν Μυστηρίων αὐτῶν. Ἀρκεῖ, γιά παράδειγμα, νά ἀναλογιστοῦμε τά προβλήματα, τά ὁποῖα πηγάζουν ἀπό τήν αὐτόνομη τέλεση τῶν Μυστηρίων τοῦ Βαπτίσματος καί τοῦ Γάμου: Οἱ ἀποδέκτες τους προσέρχονται στήν τελεσιουργία τους χωρίς νά διερευνᾶται, ἐκ τῶν προτέρων, ἡ ἐκ μέρους τους ἀποδοχή ἤ μή τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ.

Ἄν, ὅμως, τόσο τό Βάπτισμα, ὅσο καί ὁ Γάμος ἦταν ἐντεταγμένα στή θεία Εὐχαριστία, θά ὑπῆρχε –ἐκ τῶν πραγμάτων– ὁ τονισμός τῆς ἀλήθειας, ὅτι ἡ συμμετοχή στά Μυστήρια αὐτά σημαίνει τή συμμετοχή στό Μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας. Γι᾽ αὐτό ὁδηγηθήκαμε σέ ψευδοδιλήμματα τοῦ τύπου «πολιτικός ἤ θρησκευτικός γάμος», ἐνῶ τό ἀληθινό δίλημμα εἶναι «πολιτικός γάμος ἤ συμμετοχή στήν Ἐκκλησία (δηλαδή στή θεία Εὐχαριστία)». Ἡ ἄρνηση, ἑπομένως, τοῦ ἀνθρώπου νά συμμετάσχει στά Μυστήρια τοῦ Βαπτίσματος καί τοῦ Γάμου δέν ἀποτελεῖ ἄρνηση συμμετοχῆς σέ μία *«αὐτόνομη ἁγιαστική πρόταση»* τῆς Ἐκκλησίας. Ἄν ἡ τελεσιουργία τοῦ Μυστηρίου

τῆς Ἱερωσύνης εἶχε ἀκολουθήσει τήν πορεία τῶν ὑπολοίπων Μυστηρίων ὡς πρός τήν ἀποκοπή τους ἀπό τή θεία Εὐχαριστία, εἶναι ἀμφίβολο ἄν θά προκαλοῦσε στίς ψυχές τόσο τοῦ χειροτονούμενου, ὅσο καί τοῦ Λαοῦ, τήν αἴσθηση τῆς *«εἰσόδου εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων»*.

Τά παραπάνω σημαίνουν ὅτι σήμερα ἔχουμε φθάσει σέ μία εὐχαριστιακή θεολογία οὐσιαστικῶς ἀδιάφορη γιά τήν παρουσία ἤ τή συμμετοχή τοῦ λαοῦ. Στό ἐκκλησιολογικῶς θανάσιμο αὐτό σημεῖο φθάσαμε μέσα ἀπό συγκυρίες τῆς ἱστορίας, τίς ὁποῖες ἴσως δέν ἔχουμε ἀξιολογήσει ἐπαρκῶς[107]. Ὁ καθοριστικός παράγοντας, πάντως, πού δημιούργησε μία *«ἐκκλησιολογική ἀρρυθμία»* καί πού εὐθύνεται γιά τή συνεχιζόμενη ἀποκοπή τῶν Μυστηρίων ἀπό τή θεία Εὐχαριστία εἶναι ἡ ἀραιά θεία Μετάληψη τῶν πιστῶν. Τά στατιστικά δεδομένα ἐπί τοῦ θέματος αὐτοῦ εἶναι ἀπογοητευτικά, ἄν καί τά τελευταῖα χρόνια ἐμφανίζονται ἐλπιδοφόρα μηνύματα.

Ἡ θεία Μετάληψη εἶναι ἡ αὐταπόδεικτη ὁλοκλήρωση τοῦ εὐχαριστιακοῦ μυστηρίου. Ἡ εὐχαριστιακή αὐτή *«ἀποχή»* τῶν πιστῶν ὁδήγησε στή διαμόρφωση μιᾶς θεολογίας τῆς Εὐχαριστίας ὡς θυσίας, ἀνεξάρτητης ἀπό τήν παρουσία ἤ τή συμμετοχή τοῦ λαοῦ[108]. Ἡ θεολογία αὐτή ὑπῆρξε πρωτόγνωρη γιά τήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί καταστροφική στή λειτουργική πράξη. Ὁ ἀντίκτυπός της ἐκφράζεται μέ τρόπο γλαφυρό ἀπό τόν

107. Βλ. Γεωργίου Ν. Φίλια, *Ὁ τρόπος ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν στή λατρεία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Ἀθήνα, Γρηγόρης, 1997, σσ. 47- 52.

108. Μοναχοῦ Θεοδωρήτου, *Ἡ εὐχαριστιακή συμμετοχή ἐν Ἁγίῳ Ὄρει*, Ἅγιον Ὄρος 1972, σ. 22, σημ. 16/ Ἀλεξάνδρου Σμέμαν, *Λειτουργική ἀναγέννηση...*, σ. 84.

π. Ἀλέξανδρο Σμέμαν, ὁ ὁποῖος σημειώνει: «*Ὑπῆρξε μία συγκλονιστική ἐμπειρία ὁρισμένων χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι διεπίστωσαν ξαφνικά ὅτι ὁ Χριστός πράγματι εἶπε "λάβετε, φάγετε, τοῦτο ἐστί τό Σῶμά μου" καί ὅμως δέν τό ἔπαιρναν, δέν τό ἔτρωγαν*»[109].

Τό δράμα τῶν καιρῶν μας εἶναι ὅτι ἔχουμε συνείδηση καί τῶν προβλημάτων καί τῶν γενεσιουργῶν αἰτίων, χωρίς ὅμως νά τολμοῦμε τή λύση τους. Ἡ διευθέτησή τους μπορεῖ νά πηγάσει μόνο μέσα ἀπό τή γνώση τῆς ἱστορίας, ἡ ὁποία διαφωτίζει κάποια βασικά ἐρωτήματα: Δηλαδή μέ ποιές προϋποθέσεις προσέρχονταν στή θεία Μετάληψη οἱ πρῶτοι Χριστιανοί; Τί ἐσήμαινε γι᾽ αὐτούς ἡ ἔννοια τοῦ «*ἀξίως προσέρχεσθαι*» στά Ἄχραντα Μυστήρια;

Ἀλλά κι ἄν ἐξετάσουμε τίς μαρτυρίες ἀπό τή νεώτερη ἐκκλησιαστική μας ἱστορία, θά πρέπει νά διερωτηθοῦμε: Πῶς ὁ προτεσταντικῆς χροιᾶς εὐσεβισμός ἐπέδρασε στίς συνειδήσεις τῶν ὀρθοδόξων τοῦ 19ου καί 20οῦ αἰώνα, ὥστε νά θεωρηθεῖ ὡς «*παραδοσιακή*» ἡ ἀραιά θεία Μετάληψη; Πῶς καί γιατί στή λειτουργική πραγματικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ ὀρθόδοξου χώρου ἐπικράτησαν θέσεις καί ἀπόψεις περί «*εἰδικῆς προετοιμασίας*» γιά τή θεία Μετάληψη, ἐνῶ παρόμοια φαινόμενα δέν συναντῶνται στίς ὑπόλοιπες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες; Πῶς φθάσαμε σήμερα νά μήν ἐνοχλούμαστε ὅταν ἡ θεία Μετάληψη συνεχίζεται κατά τήν ὥρα τοῦ εὐχαριστήριου ὕμνου «*Εἴδομεν τό φῶς τό ἀληθινόν...*», ἤ ὅταν μετατίθεται μετά τήν ἀπόλυση τῆς θείας Λειτουργίας; Πῶς εἶναι δυνατόν νά διαβάζεται μυστικῶς ἡ εὐχαριστήρια εὐχή γιά τή θεία Μετάληψη «*Εὐχαριστοῦμέν σοι Δέσποτα φιλάνθρωπε...*», ἡ ὁποία ἀφορᾶ σέ Κλῆρο καί Λαό καί στήν ὁποία ἀνακεφαλαιώνεται ὅλη ἡ οὐσία τοῦ

109. Στό ἴδιο, σ. 16.

Μυστηρίου; Εἶναι ὁ Λαός ἀκατήχητος ἤ οἱ Ποιμένες του ἀκατάρτιστοι, ὅταν ἐπιδιώκουν μέν τήν τελετουργική λαμπρότητα γιά τίς ἐκφωνήσεις τῶν εὐχῶν (δηλαδή τούς ἐπιλόγους τῶν εὐχῶν) καί δέν ἐπιδιώκουν τήν ἴδια λαμπρότητα κατά τήν ὥρα τῆς θείας Μεταλήψεως;

Τά παραπάνω ἐρωτήματα συνθέτουν τήν ὁρατή πλευρά ἑνός ἀόρατου προβλήματος: «*Ἐκκλησία*» χωρίς εὐχαριστιακή σύναξη δέν μπορεῖ νά θεωρεῖται «*Σῶμα Χριστοῦ*». Ἀλλά καί δέν νοεῖται εὐχαριστιακή σύναξη χωρίς συμμετοχή – δηλαδή θεία Μετάληψη – τοῦ λαοῦ (ἐφόσον οἱ Ἱερεῖς μετέχουν αὐτονόητα ὡς τελετουργοί)· ὅταν δέ αὐτή ἡ συμμετοχή σχετικοποιεῖται – μέ κορύφωση τήν ἀραιά θεία Μετάληψη – τότε εἶναι ἀδύνατο νά θεωρήσουμε ὅτι ἡ εὐχαριστιακή σύναξη λειτούργησε ὡς Ἐκκλησία. Ἡ θεία Εὐχαριστία ἔχει, στήν ἐποχή μας, ὅλη τήν τελετουργική λαμπρότητα, ἀλλά μόνη ἡ τελετουργία δέν μπορεῖ νά ζωοποιήσει τό ἐκκλησιαστικό σῶμα. Ἡ ἁπλοϊκοῦ χαρακτήρα διαπίστωση ὅτι οἱ πιστοί προσέρχονται στή θεία Λειτουργία – δηλαδή πηγαίνουν κάθε Κυριακή στό ναό – ἀλλά ὅτι ἡ πίστη τους ἀποδεικνύεται ἀνεπαρκής στήν καθημερινή πράξη, ὥστε νά δικαιώσουν τή θέση τους ὡς μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, κρύβει ἕνα βαθύτατο ἐκκλησιολογικό προβληματισμό.

γ΄. Ὁ διαχωρισμός τοῦ «κανόνα τῆς προσευχῆς» ἀπό τόν «κανόνα τῆς πίστεως».

Στή διαπίστωση αὐτοῦ τοῦ διαχωρισμοῦ συνοψίζεται ὁ ἐκκλησιολογικός προβληματισμός πού προαναφέρθηκε. Ὁ διαχωρισμός τῶν δύο «*κανόνων*» συντελεῖται στίς ψυχές τῶν πιστῶν, ὅταν αὐτοί δέν μποροῦν νά βιώσουν μέσα ἀπό τή θεία Εὐχαριστία τό μυστήριο τῆς συσσωματώσεώς τους στόν Χριστό. Ἡ θεία Εὐχαριστία γίνεται

τότε γι᾽ αὐτούς μία τελετουργική εὐκαιρία ἀτομικῆς προσευχῆς. Κατ᾽ οὐσίαν, ἡ θέση αὐτή δέν διαφέρει ἀπό τή λατρευτική ζωή τῶν διαφόρων θρησκευμάτων: Οἱ πιστοί λατρεύουν τή θεότητα μέ δοξολογίες καί μέ διατύπωση αἰτημάτων. Δέν ὑπάρχει καμία περίπτωση «*πραγματικῆς*» (οὐσιαστικῆς) ἑνώσεως μέ τή λατρευόμενη θεότητα. Στόν παγκόσμιο θρησκευτικό χάρτη, ἄλλωστε, ἐπικρατεῖ μία σαφής ἀποξένωση τοῦ θείου ἀπό τό ἀνθρώπινο.

Στήν περίπτωση παρόμοιας μορφῆς λατρείας, ἡ ὅλη τελεσιουργία γίνεται αὐτοσκοπός, χωρίς τήν παραμικρή προέκταση στή ζωή τῶν λατρευόντων. Τά μέλη τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας στή σύγχρονη ἐποχή ἀνταποκρίνονται στίς λατρευτικές τους ὑποχρεώσεις («*κανόνας προσευχῆς*»), ἀλλά ἡ σχέση τους αὐτή μέ τή λατρεία δέν συνεπάγεται αὐτομάτως τήν ἰσχύ τοῦ «*κανόνα τῆς πίστεως*». Στήν πικρή αὐτή ἀλήθεια ἑστιάζονται οἱ αἰτίες τῶν σύγχρονων (πιθανόν καί παλαιότερων) φαινομένων, ὅταν τά μέλη μιᾶς Ἐνορίας γεμίζουν τόν ναό γιά τή θεία Εὐχαριστία, ἀλλά μετά τό πέρας της ἡ ὅλη βιοτή τους ἀποδεικνύει ἀνυπαρξία πίστεως καί αἰσθήσεως ὅτι ἀνήκουμε ὅλοι σ᾽ ἕνα σῶμα. Ἀπό τή στιγμή πού δέν ὑφίσταται συν-μετοχή στό Κοινό Ποτήριο, ἐπομένως συσσωμάτωση μέ τό Χριστό, λειτουργοῦμε ὅλοι ὡς «θρησκεία» (δηλαδή ὡς μεταφυσική ἤ εὐσεβιστική ἰδεολογία) κι ὄχι ὡς Ἐκκλησία, «*ὑπὲρ ἧς Χριστός ἀπέθανεν*».

Τό πρόβλημα, δυστυχῶς, δέν εἶναι ὅτι ὁ στόχος αὐτός παραμένει, ἐπί τοῦ παρόντος, ἀνέφικτος: Χειρότερο σύμπτωμα εἶναι ἡ θεώρηση αὐτοῦ ὡς ἐλάσσονος θέματος. Ὅσες φορές διατυπώνονται παρόμοιες σκέψεις, σχεδόν ὅλοι – ἐντός τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος – ἐμφανίζουν μία αἰτία ἐνοχλήσεως: Ἄλλοι διότι μεταλαμβάνουν συχνά καί διότι θεωροῦν ἁπλό τό νά πείσουν καί τούς ὑπόλοι-

πους· εἶναι αὐτοί, οἱ ὁποῖοι πιστεύουν ὅτι ἡ συχνή θεία Μετάληψη μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ μέσα ἀπό μία *«κατευθυντήρια πνευματική γραμμή»*· ἄλλοι διότι θεωροῦν ὅτι οἱ θρησκευτικές τους ἀναζητήσεις ἐξαντλοῦνται μέσα ἀπό τήν ὅλη τελεσιουργία· ἄλλοι διότι θεωροῦν ὅτι οἱ διαδικασίες *«προετοιμασίας»* γιά τή θεία Μετάληψη θά πρέπει νά ἐνεργοῦν μᾶλλον ἐπιβραδυντικῶς, παρά ἐπιταχυντικῶς.

Στό τελευταῖο αὐτό σημεῖο θά πρέπει νά ἐπιμείνουμε, διότι εἶναι σαφές ὅτι δέν πρέπει οἱ πιστοί *«ἀναξίως νὰ ἐσθίουν καὶ νὰ πίνουν»* (κατά τήν ἔκφραση τοῦ ἀπ. Παύλου) τό Σῶμα καί τό Αἷμα τοῦ Κυρίου· ἀλλά οὔτε πρέπει ἡ διαδικασία τοῦ *«ἀξίως προσέρχεσθαι»* νά ἀποβεῖ αὐτοσκοπός καί, τελικῶς, ἐμπόδιο γιά τή θεία Μετάληψη. Ὁ πιστός σήμερα πρέπει νά ἐνθαρρύνεται γιά τή συμμετοχή του στό *«Ποτήριο τῆς ζωῆς»*. Δέν μπορεῖ κάποιος νά μήν προσέρχεται στή θεία Μετάληψη ἀπό «τροφικές ἐνοχές»· ἀντιθέτως, θά πρέπει νά ὑποβάλει σέ ἔλεγχο τή συνείδησή του ὅταν προσέρχεται, χωρίς νά φροντίζει τήν ἐπιταγή τῆς Ἀκολουθίας τῆς θείας Μεταλήψεως: *Πρῶτον καταλλάγηθι τοῖς σὲ λυποῦσι.*

Ἀλλά ποιός ἐνδιαφέρεται γιά *«λεπτομέρειες»*; Ὁ πιστός θεωρεῖται ἄξιος νά προσέλθει στό *«Ποτήριο τῆς ζωῆς»* ὅταν τηρηθοῦν κάποιες αὐστηρές νομικές διατάξεις. Ἡ νοοτροπία τοῦ ἑβραϊκοῦ Ταλμούδ ἐστιάζεται (ὅπως κατά τόν πρώτο αἰώνα) στόν ταλανισμό τῆς Ἐκκλησίας στό πλέον εὐαίσθητο σημεῖο της: Τήν εὐχαριστιακή συμμετοχή τῶν πιστῶν πού εἶναι ἡ συσσωμάτωση στήν Ἐκκλησία.

Γι᾽ αὐτό θεωροῦμε ὅτι ἐάν ὑπάρξει –στίς συνειδήσεις τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας– ταύτιση τῆς εὐχαριστιακῆς συμμετοχῆς μέ τήν Ἐκκλησία, τότε αὐτό θά ἀποτελέσει τήν πηγή τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοσυνειδησίας τῶν

πιστῶν, ἀλλά καί τῆς λειτουργικῆς ἀναγεννήσεως στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Μόνο τότε, δηλαδή, ὁ κάθε βαπτισμένος θά ἔχει συνείδηση τοῦ τί σημαίνει ἡ ἰδιότητά του ὡς μέλους τῆς Ἐκκλησίας· ἀλλά καί μόνο τότε ἡ λατρεία στήν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία θά μετατοπίσει τό κέντρο βάρους ἀπό τά τελετουργικά σχήματα στήν οὐσία τῶν τελουμένων: τή συσσωμάτωση μέ τό Χριστό μέσα ἀπό τήν εὐχαριστιακή συμμετοχή, ἐφόσον βεβαίως καί ἡ τελεσιουργία τῶν Μυστηρίων ἐπανέλθει στή θεία Εὐχαριστία. Μόνο τότε θά μποροῦμε νά ἀπαιτήσουμε ἀπό ἐκεῖνον πού τελεῖ πολιτικό γάμο ἤ πού ὀνοματοθετεῖ τό παιδί του στό δημαρχεῖο, τή συνείδηση τῆς εὐθύνης ὅτι δέν ἀνήκει – μέ τήν πράξη του αὐτή – στό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Τό Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας δέν θά πρέπει ν᾽ ἀνεχθεῖ περισσότερο τή διάσταση τοῦ *«κανόνα τῆς πίστεως»* μέ τόν *«κανόνα τῆς προσευχῆς»*, ν᾽ ἀνεχθεῖ δηλαδή τό φαινόμενο βαπτισμένων πού προσέρχονται στή λατρεία, ἀλλά δέν πιστεύουν, πού δέν δέχονται μέσα στή λατρεία τήν ἐνέργεια τῆς Ἄκτιστης Χάριτος τοῦ Θεοῦ ἐπί τοῦ κτιστοῦ κόσμου. Ἄς συνειδητοποιηθεῖ, ἐπιτέλους, ὅτι ἡ πίστη στό Θεό δέν εἶναι θρησκευτικό συναίσθημα. Δέν ὑπάρχει ἐπιτακτικότερη ἀνάγκη στήν ἐποχή μας, ἀπό τήν ἐκκλησιολογική θεώρηση τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἀπό τή συνειδητοποίηση καί διακήρυξη ὅτι «μέλος τῆς Ἐκκλησίας» εἶναι αὐτός, ὁ ὁποῖος ἑνώνεται εὐχαριστιακῶς μέ τό Χριστό καί ἐντάσσει μέσα σ᾽ αὐτήν τήν εὐχαριστιακή ἑνότητα ὅλες τίς πτυχές τῆς ζωῆς του: Τήν εἴσοδο στήν Ἐκκλησία μέ τό ἅγιο Βάπτισμα, τή λήψη τῶν Χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μέ τό Χρίσμα, τή συζυγία μέ τό Γάμο, τήν ψυχοσωματική θεραπεία μέ τό Εὐχέλαιο, τήν ἀπόφαση γιά μία νέα πνευματική ζωή μέ τή Μετάνοια, τήν ἐσωτερική

κάθαρση μέ τόν Ἁγιασμό, τήν εὐλογία ποικίλων πτυχῶν τῆς ζωῆς του μέσα ἀπό τίς Ἀκολουθίες καί εὐχές. Ὑπάρχει οὐσιαστικότερη ἐλπίδα γιά τήν Ἐκκλησία στή χαραυγή τοῦ 21ου χριστιανικοῦ αἰώνα;

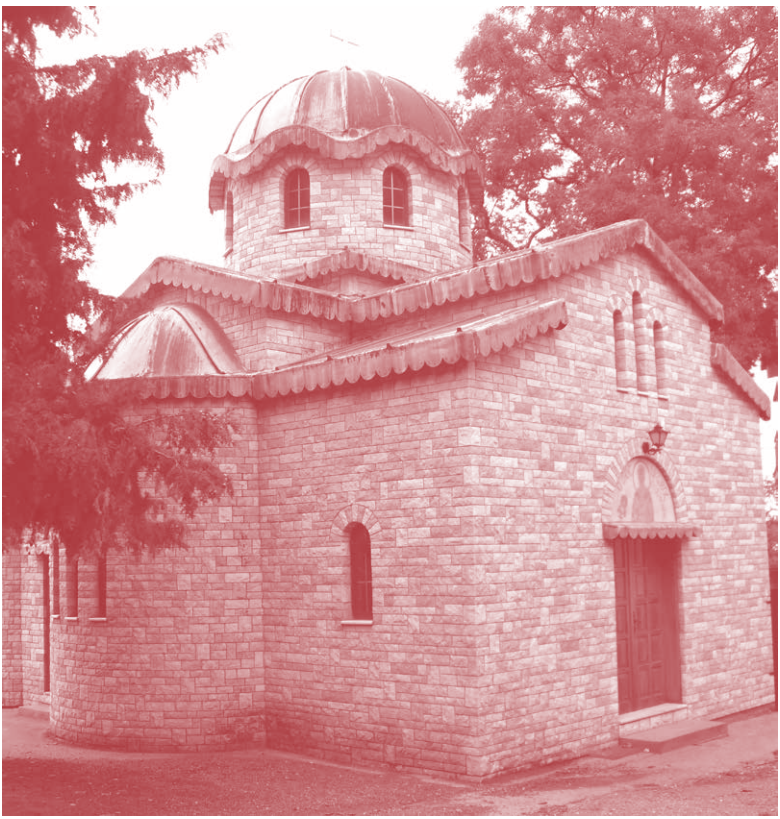
Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος συχνά στίς ὁμιλίες του τονίζει τήν ὑποχρέωση τῶν πιστῶν νά προσέρχονται στίς συνάξεις τῆς Ἐκκλησίας, στήν τέλεση τῆς θείας Εὐχαριστίας, ὅπως στήν ὁμιλία πρός ἐκείνους πού δέν πῆγαν στή σύναξη[110].

Ἡ ζωή τῶν πρώτων Χριστιανῶν στήν ἐποχή τῶν ἁγίων Ἀποστόλων

Ἦσαν δὲ προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων καὶ τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς. Ἐγένετο δὲ πάσῃ ψυχῇ φόβος, πολλά τε τέρατα καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγίνετο. πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ εἶχον ἅπαντα κοινά, καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρξεις ἐπίπρασκον καὶ διεμέριζον αὐτὰ πᾶσι καθότι ἄν τις χρείαν εἶχε· καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ, κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον, μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας, αἰνοῦντες τὸν Θεὸν καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν λαόν. ὁ δὲ Κύριος προσετίθει τοὺς σῳζομένους καθ' ἡμέραν τῇ ἐκκλησίᾳ.

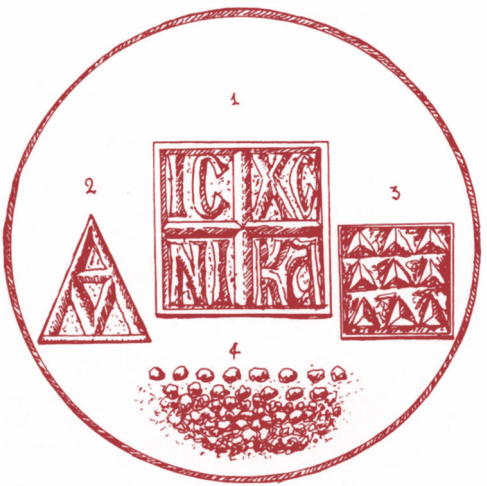
(Πράξεων 42-47)

110. ΕΠΕ, τ. 26, σελ. 445 καί ἑξῆς.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Ὁ Ναός,
Οἱ ἑορτές,
Οἱ ἱερές Ἀκολουθίες

Προσκομιδή.

Περιεχόμενα ἁγίου Δισκαρίου:

1. Ὁ Ἀμνός
2. Ἡ μερίδα τῆς Παναγίας
3. Οἱ μερίδες τῶν ἐννέα ταγμάτων
4. Οἱ μερίδες τῶν ζώντων καὶ κεκοιμημένων

Στούς αἰῶνες τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας διαμορφώθηκε ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ, ἡ θεολογία της, ἡ σημασία της, ὁ σκοπός της.

Ἡ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι λογική καί γιά νά εἶναι εὐάρεστη στόν Θεό, δέν πρέπει νά εἶναι βαττολογία, κατά τόν λόγο τοῦ Κυρίου.[111] Οἱ ἅγιοι Πατέρες μας Βασίλειος καί Χρυσόστομος ἔγραψαν τίς εὐχές τῆς θείας Λειτουργίας καί ἄλλοι τίς εὐχές τῶν ἁγίων Μυστηρίων καί τῶν λοιπῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν. Ὅλα αὐτά διαμόρφωσαν τό λειτουργικό ἦθος τοῦ τελετουργοῦ ἱερέως καί τῶν πιστῶν πού ἐκκλησιάζονται.

Οἱ εὐχές, οἱ ὕμνοι, τά κείμενα τῆς θείας λατρείας ἔχουν νόημα, σύνταξη, περιεχόμενο, ἔννοιες ἱερές καί θεολογικές, εἶναι λογική λατρεία στήν ὁποία συμμετέχει ὁ ἄνθρωπος μέ τό πνεῦμα του, τό λογικό του, τά συναισθήματά του, τήν καρδιά του, ἀλλά καί ὅλες τίς αἰσθήσεις τοῦ σώματός του, βλέπει, ἀκούει, ὀσφραίνεται, γεύεται, ἀσπάζεται, ἀπαγγέλλει, δέεται, δακρύζει, ὑψώνεται, γονατίζει, ψάλλει, χαίρεται, λυπεῖται, ἀγαπᾶ, συγχωρεῖ, μακροθυμεῖ.

Ἡ λατρεία ἐκφράζει τήν πίστη τῆς Ἐκκλησίας. Οἰκοδομεῖ τούς πιστούς. Ἐξηγεῖ καί ὑμνεῖ τά θαυμαστά ἔργα

111. Ματθαίου στ΄ 7.

τοῦ Θεοῦ πού συντελέστηκαν γιά τή σωτηρία μας καί τήν ὀντολογική ἀποκατάστασή μας μετά τήν παράβαση τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ. Μέ αὐτή ἀνάγεται καί μεταβαίνει ὁ πιστός ἀπό τά παρόντα στά μέλλοντα, ἀπό τά ρέοντα στά μέλλοντα, ἀπό τά ἐφήμερα στά αἰώνια, ἀπό τά φθαρτά στά ἄφθαρτα.

Γιά νά ἀποκαλυφθεῖ τό νόημα αὐτῶν πού τελοῦνται καί διαβάζονται καί ψάλλονται ἀπαιτεῖται μελέτη προσωπική, προετοιμασία μέ προσευχή. Τελικά ἡ συμμετοχή στήν θεία Λειτουργία, τά ἅγια Μυστήρια καί τίς ἱερές Ἀκολουθίες εἶναι ἄσκηση καί ἄθλημα πνευματικό τοῦ καθενός πιστοῦ.

Σ' αὐτή τήν κατανόηση συμβάλλουν καί συντελοῦν τά κείμενα τῶν ἁγίων πατέρων, τά ὁποῖα βοηθοῦν τόσο τούς λειτουργούς ὅσο καί τούς πιστούς νά ἐμβαθύνουν στά τελούμενα τῆς θείας λατρείας.

Γιά τήν ἐνημέρωση τῶν ἐνδιαφερομένων φιλομαθῶν ἀναφέρουμε μερικά πού ἔχουν ἐπηρεάσει τήν ἑρμηνεία τῆς θείας λατρείας :

- Τά Ἀρεοπαγιτικά συγγράμματα (4ος αἰώνας) "*Περί τῆς οὐρανίας Ἱεραρχίας*", "*Περί Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*", "*Περί Θείων Ὀνομάτων*", "*Περί Μυστικῆς Θεολογίας*"[112].
- Τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, (7ος αἰώνας περί τό 662 μ.Χ.) "*Μυσταγωγία περί τοῦ τίνων σύμβολα τά κατά τήν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ἐπί τῆς Συνάξεως τελούμενα καθέστηκε*"[113].
- Τοῦ ἁγίου Γερμανοῦ τοῦ Α΄ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (†773) "*Ἱστορία ἐκκλησιαστική καί μυστική*

112. Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 3, στ. 120-1065.
113. Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 91, στ. 657-717.

θεωρία"[114]. Ἀπευθύνεται σέ ὅλους τούς πιστούς καί ἐκτός ἀπό τά σχόλια στή θεία Λειτουργία, εἰδικά ἀναφέρεται τόσο στό ναό ὅσο καί στά ἄμφια.

• Τοῦ Θεοδώρου Ἐπισκόπου Ἀνδίδων (11ος αἰώνας) "*Προθεωρία κεφαλαιώδης περί τῶν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ γινομένων συμβόλων καί μυστηρίων*"[115]. Ἀπευθύνεται στούς κληρικούς καί τούς βοηθεῖ νά τελοῦν τή θεία Λειτουργία σωστότερα.

• Τοῦ ἁγίου Σωφρονίου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων (12ος αἰώνας) "*Λόγος περιέχων τήν ἐκκλησιαστικήν ἱστορίαν καί λεπτομερῆ ἀφήγησιν πάντων τῶν ἐν τῇ Θείᾳ λειτουργίᾳ τελουμένων*".[116]

• Τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Καβάσιλα, τοῦ Θεσσαλονικέως (14ος αἰώνας περί τό 1350 μ.Χ.). α΄. "'*Ερμηνεία τῆς θείας Λειτουργίας ἐν κεφαλαίοις πεντήκοντα καί τρισί*". β΄. "*Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, ἤτοι περί μυστηρίων. Λόγοι ἑπτά*"[117].

• Τοῦ Ἁγίου Συμεών Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης (ιε΄ αἰώνας περί τό 1450 μ.Χ.). "*Τά εὑρισκόμενα ἅπαντα*". Στά ὁποῖα συμπεριλαμβάνονται: "*Περί τῶν ἱερῶν τελετῶν*". "*Περί τῆς ἱερᾶς τελετῆς τοῦ ἁγίου Μύρου*". "*Περί τῆς ἱερᾶς λειτουργίας*". "*Περί τοῦ ἁγίου ναοῦ καί τῆς τούτου καθιερώσεως*". "*Περί τῶν ἱερῶν χειροτονιῶν*". "*Περί τῆς ἱερᾶς προσευχῆς*". "*Περί τῆς ἱερᾶς τελετῆς τοῦ ἁγίου ἐλαίου ἤτοι τοῦ εὐχελαίου*". "*Περί τοῦ τέλους ἡμῶν καί τῆς Ἱερᾶς τάξεως τῆς κηδείας καί τῶν κατ' ἔθος ὑπέρ*

114. Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 98, στ. 384-453.
115. Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 140, στ. 417-468.
116. Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 87Γ΄, στ. 3981-4001.
117. Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 150, στ. 368-728.

μνήμης γινομένων". "'*Ερμηνεία περί τε τοῦ θείου ναοῦ, τῶν ἱερῶν ἀμφίων καί τῆς θείας μυσταγωγίας*".[118]

Αὐτά χρησιμοποιήσαμε γιά νά ἀναφερθοῦμε στήν συνέχεια α΄) στόν Ναό πού τελεῖται ἡ θεία λατρεία, β΄) στίς ἑορτές τῆς Ἐκκλησίας καί γ΄) στίς ἱερές Ἀκολουθίες.

118. Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 155.

Ἑνότητα Πρώτη

Ὁ Ναός

Α΄. Θέση καί Μέρη τοῦ Ναοῦ

Ὁ Θεός ὑπάρχει παντοῦ. Ὅπου κι ἄν εἴμαστε, ὅπου κι ἄν σταθοῦμε, ὁ Θεός εἶναι κοντά μας. Ἄρα, παντοῦ μποροῦμε νά Τόν εὐχαριστοῦμε γιά ὅσα καλά μᾶς δίνει, νά Τόν δοξολογοῦμε γιά τό μεγαλεῖο Του, καί νά ζητοῦμε τή βοήθειά Του. Ὅπου δέ κι ἄν προσευχόμαστε μέ τήν καρδιά μας, ὁ Θεός μᾶς ἀκούει.

Ἐπειδή ὅμως ὅλοι οἱ χριστιανοί εἴμαστε τέκνα ἑνός καί τοῦ αὐτοῦ Πατέρα, συνερχόμαστε πολλοί μαζί, σάν μία οἰκογένεια, νά προσευχηθοῦμε στόν Θεό. Μέ αὐτό τόν τρόπο ἡ δέηση ὅλων μαζί ἀνεβαίνει σάν μία προσευχή σ' Αὐτόν. Ὁ Χριστός συνερχόταν μέ τούς μαθητές Του καί προσευχόταν· καί οἱ πρῶτοι Χριστιανοί προσεύχονταν μαζί.

Οἱ τόποι στούς ὁποίους μαζευόμαστε γιά νά προσευχηθοῦμε λέγονται Ἐκκλησίες ἤ Ναοί, δηλαδή οἶκοι Θεοῦ. Εἶναι δέ ἀνάγκη νά συχνάζουμε στούς Ναούς, γιατί ἐκεῖ τελεῖται ἡ θεία Εὐχαριστία καί τά ὑπόλοιπα Μυστήρια. Ἄν εἰσερχόμενοι σέ κατοικία ἀνθρώπου προσέχουμε μήπως ἤ μέ λόγο ἤ μέ πράξη δυσαρεστήσουμε τόν οἰκοδεσπότη, πολύ περισσότερο πρέπει νά προσέχουμε σ' αὐτό, ὅταν εἰσερχόμαστε στόν οἶκο τοῦ Θεοῦ!

Τούς Ναούς τούς χτίζουμε μέ τέτοιο τρόπο ὥστε τό

Ἱερό νά εἶναι πρός τήν ἀνατολή, γιατί στήν ἀνατολή γεννήθηκε ὁ Χριστός, ἀπό τήν ἀνατολή διαδόθηκε ὁ Χριστιανισμός, καί γιατί πρός τήν ἀνατολή κατά τίς Γραφές εἶναι ὁ Παράδεισος, στόν ὁποῖο πρέπει νά ἔχουμε πάντοτε προσηλωμένη τήν προσοχή μας.

Κάθε Ναός εἶναι διαιρεμένος σέ δύο μέρη: Στό ἅγιο Βῆμα ἤ Ἱερό, πού λειτουργοῦν οἱ Ἱερεῖς, καί στόν κυρίως Ναό, πού μένει ὁ Λαός. Τό ἅγιο Βῆμα εἶναι λίγο ψηλότερο τοῦ κυρίως Ναοῦ, πού τό χωρίζει τό Εἰκονοστάσιο· συγκοινωνεῖ τό Ἱερό μέ τόν κυρίως Ναό μέ τρεῖς πύλες. Ἡ μεσαία λέγεται Ἁγία Πύλη ἤ καί Ὡραία Πύλη. Ἀπ' αὐτήν εἰσέρχονται καί ἐξέρχονται ΜΟΝΟ οἱ τελετουργοί.

Μέσα στό ἅγιο Βῆμα ὑπάρχει:

1. *Ἡ ἁγία Τράπεζα*. Βρίσκεται στό μέσο τοῦ ἁγίου Βήματος. Πάνω σ' αὐτή τελεῖται τό μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας, παριστάνει δέ τόν ἅγιο Τάφο πού ἐνταφιάσθηκε ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός. Χτίζεται ἀπό πέτρα καί στηρίζεται σέ ἕνα στύλο, ὁ ὁποῖος παριστάνει τόν Χριστό, τόν ἱδρυτή τῆς Ἐκκλησίας. Στό μέσο τοῦ στύλου ὑπάρχει μικρό κοίλωμα ὅπου τοποθετεῖται, ὅταν ἐγκαινιάζεται, ἀργυρή θήκη· μέσα σ' αὐτή τοποθετοῦνται λείψανα ἁγίων Μαρτύρων, γιά νά δηλωθεῖ ὅτι πάνω στήν σταυρική θυσία καί τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, καί χάρη στό αἷμα τό ὁποῖο οἱ Μάρτυρες αὐτοί ἔχυσαν, στηρίχθηκε ἡ Ἐκκλησία. Ἡ ἁγία Τράπεζα μερικές φορές στηρίζεται καί σέ τέσσερις στύλους πού συμβολίζουν τούς τέσσερις εὐαγγελιστές πού κήρυξαν τό *«μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον»*[119]. Σκεπάζεται μέ καλύμματα, πού ὑπενθυμίζουν τά νεκρικά σάβανα, στά ὁποῖα περιτυλίχθηκε τό σῶμα τοῦ Ἰησοῦ

119. Πρός Τιμόθεον Α΄ γ΄ 16.

Χριστοῦ, ὅταν κατέβηκε ἀπό τόν Σταυρό. Πάνω στήν ἁγία Τράπεζα ὑπάρχουν τό ἱερό Εὐαγγέλιο, δύο κηροπήγια, καί στή μέση κιβώτιο, τό λεγόμενο Ἀρτοφόριο, ὅπου φυλάσσεται γιά ὅλο τό ἔτος Ἅγιος Ἄρτος ἁγιασμένος κατά τή θεία Λειτουργία τῆς Μεγάλης Πέμπτης, καί χρησιμεύει σέ ἔκτακτες ἀνάγκες, λ.χ., γιά τή μετάληψη τῶν ἀσθενῶν. Γιά νά γίνει θεία Λειτουργία, πρέπει ἡ ἁγία Τράπεζα νά ἔχει ἁγιασθεῖ κατά τά ἐγκαίνια Ναοῦ. Ὅπου εἶναι ἀνάγκη νά γίνει θεία Λειτουργία καί δέν ὑπάρχει ἁγία Τράπεζα (σέ πλοῖα, σέ στρατόπεδα κ.λπ.), ἐκεῖ χρησιμοποιεῖται τό Ἀντιμήνσιο, δηλαδή ὕφασμα τετράγωνο ἁγιασμένο κατά τά ἐγκαίνια Ναοῦ, πάνω στό ὁποῖο εἶναι ζωγραφισμένη ἡ ταφή τοῦ Κυρίου, γύρω του δέ εἶναι ραμμένα Λείψανα ἁγίων Μαρτύρων.

2. Ἀριστερά τῆς ἁγίας Τράπεζας βρίσκεται μικρότερη Τράπεζα, ἡ ὁποία λέγεται *Παρατραπέζιο*, γιατί εἶναι κοντά στήν ἁγία Τράπεζα, Προσκομιδή ἤ Πρόθεση, γιατί ἐκεῖ προσκομίζονται, παραδίδονται καί τοποθετοῦνται, τά τίμια Δῶρα πού προσφέρουν οἱ πιστοί, μέχρι νά μεταφερθοῦν στήν ἁγία Τράπεζα ἀπό τούς λειτουργούς κατά τή Μεγάλη Εἴσοδο. Συμβολίζει κατ' ἄλλους τή φάτνη τῆς Βηθλεέμ, ὅπου γεννήθηκε ὁ Σωτήρας καί κατ' ἄλλους τόν Γολγοθά ὅπου σταυρώθηκε ὁ Χριστός.

3. Δεξιά τῆς ἁγίας Τράπεζας ὑπάρχει τό *Σκευοφυλάκιο*, δηλαδή ἐρμάριο στό ὁποῖο φυλάσσονται τά σκεύη τοῦ Ναοῦ, πού χρησιμοποιοῦνται στή θεία Λειτουργία καί τίς λοιπές ἱερές Ἀκολουθίες, τά ἱερά ἄμφια καί τά λειτουργικά βιβλία.

4. Στούς Μητροπολιτικούς ἱερούς Ναούς, καθώς καί σέ ἄλλους ἱερούς Ναούς, πίσω ἀπό τήν ἁγία Τράπεζα ὑπάρχουν θρόνοι μαρμάρινοι ἤ ξύλινοι κολλημένοι ὁ ἕνας μέ τόν ἄλλον, λεγόμενοι γι' αὐτό *Σύνθρονο*. Στό κεντρι-

κό θρόνο κάθεται ὁ Μητροπολίτης καί Ποιμενάρχης τῆς περιοχῆς, ὅταν λειτουργεῖ.

Στόν Κυρίως Ναό διακρίνουμε:

1. Τόν *Ἄμβωνα*, ἀπό τόν ὁποῖον διαβάζει ὁ Διάκονος τό Εὐαγγέλιο καί κηρύσσει ὁ ἱεροκήρυκας.

2. Τόν *Δεσποτικό Θρόνο*, στό δεξιό κλῖτος-μέρος, καί

3. Τά *Ἀναλόγια*, πού οἱ ψάλτες τοποθετοῦν τά βιβλία τους.

Β΄. Τά ἱερά Σκεύη

Ἱερά Σκεύη πού χρησιμοποιοῦνται γιά τήν ἑτοιμασία καί τήν τέλεση τῆς θείας Εὐχαριστίας εἶναι τά ἑξῆς:

1. Ὁ *ἅγιος Δίσκος*, στόν ὁποῖο τοποθετεῖται ὁ Ἅγιος Ἄρτος καί συμβολίζει τόν Γολγοθά πού σταυρώθηκε ὁ Χριστός.

2. Τό *ἅγιο Ποτήριο* χρησιμεύει γιά τό ἅγιο Αἷμα, σέ ἀνάμνηση τοῦ ποτηρίου, τό ὁποῖο μεταχειρίσθηκε καί εὐλόγησε ὁ Χριστός κατά τόν Μυστικό Δεῖπνο.

3. Ἡ *Λόγχη*, μαχαιρίδιο σέ σχῆμα λόγχης, πού χρησιμεύει γιά νά κόβει ὁ Ἱερέας τόν ἄρτο κατά τήν Προσκομιδή. Ὑπενθυμίζει τή λόγχη, μέ τήν ὁποία ὁ στρατιώτης κέντησε τήν πλευρά τοῦ Σωτήρα πάνω στόν Σταυρό.

4. Ὁ *Ἀστερίσκος*· πάνω σ' αὐτόν τοποθετεῖται τό κάλυμμα τοῦ δίσκου, γιά νά μήν ἀγγίζει αὐτό τόν Ἅγιο Ἄρτο. Τό ὄνομά του ὀφείλεται στό σχῆμα του.

5. Ὁ *Ἀέρας*. Ἀφοῦ ὁ Ἱερέας τελειώσει τήν προετοιμασία τῶν Τιμίων Δώρων, καλύπτει μέ μικρό κάλυμμα τό ἅγιο Ποτήριο καί τόν ἅγιο Δίσκο, ξεχωριστά τό καθένα, ὅλα μαζί δέ μέ μεγαλύτερο κάλυμμα, τόν λεγόμενο Ἀέρα, πού ὑπενθυμίζει ὁ Ἀέρας τή νεκρική σινδόνα, μέ

τήν ὁποία ὁ εὐσχήμων Ἰωσήφ περιτύλιξε τό σῶμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ τό κατέβασε ἀπό τόν Σταυρό.

6. Τό *Ζέον* εἶναι σκεῦος, μέσα στό ὁποῖο θερμαίνεται τό νερό, γιά νά προστεθεῖ μέσα στό ἅγιο Ποτήριο πρίν μεταλάβει ὁ Ἱερέας, σέ ἀνάμνηση τοῦ ὕδατος πού ἐξῆλθε ἀπό τήν πλευρά τοῦ Σωτήρα, ὅταν ὁ στρατιώτης κέντησε τήν ἁγία Του πλευρά.

7. Ἡ *Λαβίδα* εἶναι κοχλιάριο, μέ τό ὁποῖο μεταδίδει ὁ Ἱερέας τή θεία Κοινωνία στούς πιστούς ἀπό τό ἅγιο Ποτήριο.

8. Ὁ *Σπόγγος* καί ἡ μούσα εἶναι σπόγγοι πού χρησιμεύουν γιά τόν καθαρισμό τοῦ ἁγίου Δίσκου καί Ποτηρίου κυρίως.

Ἐκτός τῶν σκευῶν αὐτῶν, τά ὁποῖα χρησιμεύουν γιά τή θεία Εὐχαριστία, σέ κάθε ἱερό Ναό ὑπάρχουν καί τά ἑξῆς σκεύη:

1. Ἡ *Κολυμβήθρα*, γιά τό μυστήριο τοῦ Βαπτίσματος. Αὐτή εἰκονίζει τόν Ἰορδάνη ποταμό, ὅπου βαπτίσθηκε ὁ Χριστός, ἤ τήν κολυμβήθρα τοῦ Σιλωάμ, πού θεραπεύονταν οἱ λουόμενοι.

2. Τό *Μυροδοχεῖο*, τό ὁποῖο εἶναι δοχεῖο μικρό, πού περιέχει ἅγιο Μύρο.

3. Ὁ *Ἀετός*, πού χρησιμοποιεῖται στή χειροτονία τοῦ Ἐπισκόπου. Εἶναι στρογγυλό κομμάτι ὑφάσματος, πάνω στό ὁποῖο ἀπεικονίζεται ἀετός μέ ἀνοιχτά φτερά πάνω ἀπό μιά πόλη. Κατά τή χειροτονία νέου Ἐπισκόπου ὁ χειροτονούμενος Ἐπίσκοπος ἀπαγγέλλει τό «*Πιστεύω*» καί δίνει τήν Ὁμολογία τῆς πίστεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καί τῆς Ἐκκλησίας πατώντας τό ὕφασμα αὐτό. Καί ὁ μέν ἀετός παριστάνει τόν Ἀρχιερέα, ὁ ὁποῖος πρέπει νά ἔχει στραμμένο τόν

νοῦ του πρός τά θεῖα, ἡ δέ πόλη παριστάνει τήν ἐπισκοπή τοῦ νέου Ἐπισκόπου.

4. Ὁ *Ἐπιτάφιος*, ὕφασμα μέ εἰκόνα πού παριστάνει τόν Χριστό στόν τάφο, γιά τήν ἀκολουθία τοῦ Ἐπιτάφιου Θρήνου τήν Μεγάλη Παρασκευή.

5. Τά *Ἑξαπτέρυγα* καί οἱ *ἱερές Σημαῖες* πού προηγοῦνται σέ κάθε λιτανεία ἤ ἐκκλησιαστική πομπή. Τά ἑξαπτέρυγα εἶναι ὁμοιώματα ἀγγέλων μέ ἕξι πτέρυγες, ὅπως ἀναφέρονται ἀπό τόν Προφήτη Ἡσαΐα (στ΄ 1-3).

6. Τό *Θυμιατήρι*· μέ τό ὁποῖο θυμιᾶ ὁ Ἱερέας τοποθετώντας θυμίαμα πάνω σέ ἀναμμένα κάρβουνα. Εἶναι δέ τό θυμίαμα σύμβολο τῆς προσευχῆς, πού κατευθύνεται πρός τόν Θεό ὡς θυμίαμα, ὅπως λέει ὁ Δαυΐδ: *«Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου»*[120].

7. Τό *Δίπτυχο*, τέλος, εἶναι μικρό βιβλίο, πού ὁ Ἱερέας γράφει τά ὀνόματα τῶν ζώντων καί νεκρῶν πού θά μνημονεύσει.

Γ΄. Διακόσμηση, Φωτισμός, Κώδωνες

Ὅπως στίς οἰκίες μας ἔχουμε τίς εἰκόνες τοῦ πατέρα καί τῆς μητέρας μας, ἐκείνων ὅσων μᾶς εὐεργέτησαν καί μᾶς βοήθησαν, καί τιμοῦμε αὐτές τίς εἰκόνες καί τίς σεβόμαστε, ἔτσι πρέπει καί στόν οἶκο τοῦ Θεοῦ, τούς ἱερούς Ναούς, νά ἔχουμε καί νά τιμοῦμε τίς εἰκόνες ἐκείνων πού δόξασαν τόν Τριαδικό Θεό μας ἤ μέ τό νά χύσουν τό αἷμα τους γιά τήν Ἐκκλησία, ἤ μέ τό νά γίνουν, μέ τόν λόγο ἤ μέ τό παράδειγμά τους, οἱ εὐεργέτες τῶν πιστῶν. Γι' αὐτό ἔχουμε στούς Ναούς καί τιμοῦ-

120. Ψαλμοῦ ρμα΄ (141ου) 2.

με τίς εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας Μητέρας Του, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τῶν Ἀποστόλων, τῶν Προφητῶν, τῶν Μαρτύρων, τῶν Ἱεραρχῶν, τῶν Ὁμολογητῶν καί Δικαίων καί ὅλων τῶν Ἁγίων. Τίς εἰκόνες ὅμως πρέπει νά τίς τιμοῦμε μόνο, καί ὄχι νά τίς λατρεύουμε, γιατί ἡ λατρεία μόνο στόν Θεό ἁρμόζει, ὅπως διδάσκει ἡ Ἐκκλησία. Μερικοί νομίζουν ὅτι εὐχαριστοῦν τόν Ἅγιο ἄν μόνο προσκυνήσουν καί ἀσπασθοῦν τήν εἰκόνα του, καί ὅτι μέ αὐτόν τόν τρόπο θά ἐπιτύχουν ὅσα ζητοῦν, ἀλλά ἀπατῶνται. Τότε μᾶς ἀκούει ὁ Ἅγιος, ὅταν ἀσπαζόμαστε τήν εἰκόνα του ἀπό σεβασμό καί θαυμασμό, τόν δέ θαυμασμό μας αὐτόν δέν τόν δείχνουμε μόνο προσκυνώντας τήν εἰκόνα του, ἀλλά καί μιμούμενοι, ὅσο εἶναι δυνατό, τίς πράξεις του. Ὥστε τίς εἰκόνες τίς ἔχουμε στούς ἱερούς Ναούς πρός τιμή τῶν Ἁγίων, ἀλλά ἐκτός αὐτοῦ καί γιά μίμηση. Ὅταν τά μάτια μας βλέπουν εἰκόνες ἀνδρῶν Ἁγίων, παρακινούμαστε κι ἐμεῖς γιά τό καλό καί προσπαθοῦμε μέ ὅλες μας τίς δυνάμεις νά μιμηθοῦμε ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι μέ τόν στέφανο τοῦ μαρτυρίου ἀπέκτησαν τόν στέφανο τῆς δόξας. Ἀλλά καί γιά τή διακόσμηση τῶν Ἐκκλησιῶν χρησιμεύουν οἱ εἰκόνες τῶν Ἁγίων, καθώς κι ἄλλες παραστάσεις ἀπό τήν Παλαιά καί Καινή Διαθήκη.

Οἱ ἱεροί Ναοί κοσμοῦνται καί μέ ἄλλα Κοσμήματα καί Σύμβολα. Συχνά στούς τοίχους τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ βλέπουμε ζωγραφισμένα στοιχεῖα ἀπό τό ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπως τό Χριστόγραμμα πού εἶναι σύμπλεγμα τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων Ἰ(ησοῦς) ΧΡ(ιστός)· ἐπίσης τά στοιχεῖα Α-Ω (= ὅτι ὁ Θεός εἶναι ἡ ἀρχή καί τό τέλος τοῦ κόσμου). Ὁ Χριστός παρίσταται συχνά ὡς ὁ καλός Ποιμένας κι ὡς Ἀμνός. Κι ὁ Ἰχθύς εἶναι σύμβολο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, γιατί τά γράμματα ἀπό τά ὁποῖα ἀποτελεῖται

ἡ λέξη ἰχθύς εἶναι τά ἀρχικά στοιχεῖα τῶν ἑξῆς λέξεων. **Ἰ**ησοῦς - **Χ**ριστός - **Θ**εοῦ - **Υ**ἱός - **Σ**ωτήρ.

Στούς τοίχους τῶν Ἐκκλησιῶν ζωγραφίζεται κάποιες φορές περιστερά· συμβολίζει τό Ἅγιο Πνεῦμα, τό ὁποῖο φανερώθηκε κατά τή βάπτιση τοῦ Χριστοῦ ὡς περιστερά. Ζωγραφίζονται ἐπίσης ἄγκυρα, σύμβολο τῆς ἐλπίδας· κρίνο, σύμβολο τῆς ἁγνότητας· κλάδος ἐλαίας, σύμβολο εἰρήνης· κλάδος φοίνικος, σύμβολο τῆς νίκης τῆς ἀλήθειας τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας· λύρα, σύμβολο πνευματικῆς χαρᾶς· πλοῖο, σύμβολο τῆς Ἐκκλησίας· ταῶς (παγώνι), σύμβολο τῆς ἀθανασίας, καί ἄλλα.

Συχνότατα, τέλος, εἰκονίζεται στούς τοίχους, στά ἄμφια καί στά βιβλία τῆς Ἐκκλησίας ὁ Τίμιος Σταυρός, τό ἱερό αὐτό σημεῖο, γιατί στόν Σταυρό θανατώθηκε ὁ Χριστός κι ἔσωσε τήν ἀνθρωπότητα. Τό σημεῖο τοῦ Σταυροῦ κάνουμε κι ἐμεῖς στήν προσευχή μας, σέ ἀνάμνηση τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ· τό κάνουμε δέ μέ τά τρία δάχτυλα πρός τιμή τῆς Ἁγίας Τριάδος. Κάνοντάς το σωστά ὁμολογοῦμε τό μυστήριο τῆς ἐνανθρωπήσεως καί τῆς θυσίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δηλαδή ὅτι: *«Ὁ Ἰησοῦς Χριστός κατέβηκε ἀπό τόν οὐρανό στήν γῆ καί σταυρώθηκε γιά μᾶς»*.

Μπροστά στίς ἅγιες Εἰκόνες καῖνε Καντήλια σέ ἔνδειξη τιμῆς.

Καί μέσα στό ἅγιο Βῆμα καίει καντήλι διαρκῶς, γι' αὐτό καί λέγεται Ἀκοίμητο· συμβολίζει δέ τό φῶς τοῦ Χριστοῦ, τό ὁποῖο φωτίζει κάθε ἄνθρωπο. Τέτοιο καντήλι ὑπάρχει καί μπροστά ἀπό τήν Ὡραία Πύλη. Οἱ ἱεροί Ναοί φωτίζονται καί μέ πολύφωτα καντήλια καί πολυελαίους. Πρός ἔνδειξη δέ λατρείας πρός τόν Θεό καί τιμῆς πρός τούς ἁγίους, ἀνάβουμε κεριά καί λαμπάδες καί στή χαρά καί στή λύπη, καί στόν γάμο καί στήν κηδεία. Γιά

τήν τοποθέτηση τῶν κεριῶν χρησιμεύουν τά κηροπήγια, τά λεγόμενα Μανουάλια. Τά Δικηροτρίκηρα, μέ τά ὁποῖα εὐλογεῖ ὁ Ἀρχιερέας, συμβολίζουν τό μέν δίκηρο τίς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, τό δέ τρίκηρο τά τρία πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος (Πατέρα, Υἱό κι ἅγιο Πνεῦμα). Ὅταν γίνεται ἡ εἴσοδος τοῦ Εὐαγγελίου καί τῶν Τιμίων Δώρων, προηγεῖται λαμπάδα σέ ἔνδειξη τιμῆς.

Γιά νά συναθροίζονται οἱ πιστοί στόν Ναό, εἰδοποιοῦνται μέ τούς Κώδωνες ἤ τίς Καμπάνες, ὅπως κοινά ὀνομάζονται, γιατί λέγεται, ὅτι ἡ πρώτη κατασκευή τους ἔγινε ἀπό τόν περίφημο χαλκό τῆς Ἰταλικῆς ἐπαρχίας Καμπανίας. Οἱ καμπάνες εἰσήχθησαν στήν Ἀνατολή, στίς ἀρχές τοῦ ἐνάτου αἰῶνα.

Δ'. Ἱερά Ἄμφια

Μέσα στό Σκευοφυλάκιο φυλάσσονται τά ἱερά Ἄμφια, δηλαδή τά ἐνδύματα τά ὁποῖα φοροῦν οἱ Κληρικοί ὅταν ἱερουργοῦν. Οἱ Κληρικοί φοροῦν ἐκτός τοῦ Ναοῦ στολή μαύρη, πού εἶναι σοβαρή καί ἀξιοπρεπής. Εἶναι δέ ἡ στολή αὐτή ἀρχαιότατη καί ἔχει διατηρηθεῖ μέχρι καί σήμερα, διότι θεωρήθηκε ἄτοπο οἱ Κληρικοί νά ἀλλάζουν ἐνδυμασία ἀνάλογα μέ τή μόδα. Στό κεφάλι τους φοράνε κάλυμμα, πού ὀνομάζεται καλυμμαῦχι, διότι στούς ἀρχαιότερους χρόνους αὐτό τό κάλυμμα ἔπεφτε πρός τά πίσω καί κάλυπτε τόν αὐχένα.

Ἡ στολή ὅμως τῶν Κληρικῶν κατά τή θεία λειτουργία ἦταν λευκή σάν δήλωση τῆς ἀγνότητάς τους. Διακοσμεῖται ἡ στολή αὐτή μέ κόκκινους σταυρούς καί μέ γραμμές τοῦ ἴδιου χρώματος γιά νά συμβολίζεται ὅτι ἡ σωτηρία ἦρθε στόν κόσμο μέ τό αἷμα, τό ὁποῖο ἔτρεξε ἀπό τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Ὅπως εἶναι γνωστό, τρεῖς εἶναι οἱ βαθμοί τῆς ἱερωσύνης· τοῦ Ἐπισκόπου, τοῦ Πρεσβυτέρου καί τοῦ Διακόνου. Ὁ Ἐπίσκοπος εἶναι ἡ κεφαλή τῆς Μητροπόλεως καί φορέας τοῦ τριπλοῦ Ἀξιώματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (ἀρχιερατικοῦ, προφητικοῦ = διδακτικοῦ, βασιλικοῦ = κυβερνητικοῦ). Ἐπιβλέπει τούς Κληρικούς του στήν ἄσκηση τῆς ἀποστολῆς τους καί προΐσταται τῆς συνάξεως τῶν πιστῶν. Κατά τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας καμία θεία Λειτουργία ἤ ἱερή Ἀκολουθία δέν τελεῖται χωρίς νά εἶναι παρών. Ὁ Ἐπίσκοπος εἶναι παρών στίς συνάξεις τῶν πιστῶν εἴτε σωματικά εἴτε μέ τήν ἐκφώνηση τοῦ ὀνόματός του. Ὁ Πρεσβύτερος τελεῖ ὅλα τά μυστήρια καί τίς τελετές, ἐκτός τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ καί τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ μύρου· τά δύο αὐτά μόνο ὁ Ἐπίσκοπος μπορεῖ νά τά τελέσει. Ἐπίσης κηρύσσει τόν λόγο τοῦ Θεοῦ. Ὁ Διάκονος βοηθεῖ τόν Ἐπίσκοπο καί τόν Πρεσβύτερο στήν τέλεση τῶν Μυστηρίων, Τελετῶν κι Ἀκολουθιῶν, χωρίς αὐτός μόνος νά μπορεῖ νά ἱερουργήσει. Μπορεῖ ὅμως νά κηρύσσει τόν λόγο τοῦ Θεοῦ.

Καθένας ἀπό τούς τρεῖς αὐτούς βαθμούς ἔχει ἰδιαίτερα ἱερά ἄμφια.

Καί τοῦ μέν Διακόνου τά ἱερά ἄμφια εἶναι τά ἑξῆς:

1. Τό *Στιχάριο* εἶναι χιτώνας μέχρι τά πόδια, μέ μανίκια, συνήθως λευκός, συμβολίζει δέ τήν ἁγνότητα τοῦ Κληρικοῦ. Στιχάριο φοροῦν καί οἱ Πρεσβύτεροι καί οἱ Ἐπίσκοποι.

2. Τό *Ὡράριο*, εἶναι λωρίδα τήν ὁποία φοράει ὁ Διάκονος στόν ἀριστερό ὦμο, ἔτσι ὥστε τό ἕνα ἄκρο της νά ἔρχεται μπροστά, καί τό ἄλλο πρός τά πίσω. Κατά τήν τέλεση τῆς θείας Κοινωνίας τή βάζει σταυρωτά. Ὑπενθυμίζει δέ μέ αὐτή τά φτερά τῶν Ἀγγέλων.

3. Τά *Ἐπιμανίκια*· αὐτά καλύπτουν τό κάτω μέρος τοῦ χεριοῦ, ἐκεῖ πού ἀρχίζει ὁ βραχίονας. Σημαίνει δέ ἡ λέξη ἐπιμανίκια ἐπιχειρίδες (γιατί ἡ λατινική λέξη manus σημαίνει χέρι). Συμβολίζουν τή θεία δύναμη, μέ τήν ὁποία ἐνεργοῦνται τά Μυστήρια καί καταβάλλονται οἱ ἐχθροί. Ἐπιμανίκια φοροῦν καί οἱ Πρεσβύτεροι καί οἱ Ἐπίσκοποι.

Τοῦ Πρεσβυτέρου τά ἱερά Ἄμφια εἶναι τά ἑξῆς:

1. Τό *Στιχάριο*.

2. Τό *Ἐπιτραχήλιο ἤ περιτραχήλιο*· αὐτό ἀντιστοιχεῖ μέ τό ὁράριο τοῦ Διακόνου. Εἶναι λωρίδα, ἡ ὁποία περιβάλλει τόν τράχηλο κι ἐκτείνεται μπροστά μέχρι τά πόδια. Συμβολίζει τή χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί τήν ὑποταγή τοῦ Ἱερέως στόν Χριστό.

3. Ἡ *Ζώνη* στή μέση δηλώνει τή δύναμη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί τήν ἐγκράτεια τοῦ Ἱερέως. Ζώνη φοράει κι ὁ Ἐπίσκοπος.

4. Τά *Ἐπιμανίκια*.

5. Τό *Ἐπιγονάτιο*· ὕφασμα τετράγωνο, τό ὁποῖο κρέμεται ἀπό τή ζώνη στόν μηρό. Σ' αὐτό εἰκονίζεται ὁ Σωτήρας ἤ σταυρός ἤ ἄγγελος. Φανερώνει δέ τήν πνευματική ἐξουσία τοῦ λειτουργοῦ. Ἐπιγονάτιο δέν φοροῦν ὅλοι οἱ Ἱερεῖς, ἀλλά μόνον ὅσοι ἔχουν ἐκκλησιαστικό ἀξίωμα (Ἀρχιμανδρίτης, Οἰκονόμος, Πρωτοπαπᾶς κ.λπ.), ἀκόμα δέ καί οἱ Ἐπίσκοποι.

6. Τό *Φαιλόνιο*· ἔτσι ὀνομάζεται ὁ χωρίς μανίκια ἐπενδύτης τοῦ Πρεσβυτέρου, φανερώνει δέ συμβολικά τή δικαιοσύνη, τήν ὁποία πρέπει νά ἔχει ὁ Ἱερέας.

Τοῦ Ἀρχιερέως τά ἱερά ἄμφια εἶναι τά ἑξῆς:

1. Τό *Στιχάριο*.

2. Τό *Ἐπιτραχήλιο*.
3. Ἡ *Ζώνη*.
4. Τά *Ἐπιμανίκια*.
5. Τό *Ἐπιγονάτιο*.
6. Ὁ *Σάκκος*· ὅπως ὁ ἐπενδύτης τοῦ πρεσβυτέρου λέγεται Φαιλόνιο, ὁ ἐπενδύτης τοῦ Ἐπισκόπου λέγεται Σάκκος. Ὁ Σάκκος ἔχει κοντά κι εὐρύχωρα μανίκια, φθάνει δέ ὥς τά γόνατα. Συμβολίζει ὅ,τι καί τό Φαιλόνιο, δηλαδή τή δικαιοσύνη, τήν ὁποία πρέπει νά ἔχει ὁ λειτουργός.

7. Τό *Ὠμοφόριο*· αὐτό εἶναι τό ἰδιαίτερο ἄμφιο τοῦ Ἐπισκόπου. Διακρίνεται σέ Μεγάλο καί Μικρό Ὠμοφόριο. Εἶναι λωρίδα ὑφάσματος πού τοποθετεῖται γύρω ἀπό τόν λαιμό του πάνω στόν Σάκκο. Στό Μεγάλο τό ἕνα ἄκρο κρέμεται μπροστά καί τό ἄλλο ἄκρο πρός τά πίσω. Συμβολίζει δέ αὐτό τήν ἐξουσία τοῦ Ἐπισκόπου. Τό φορεῖ ἀπό τήν ἀρχή τῆς θείας Λειτουργίας μέχρι τήν ὥρα πού θά διαβαστεῖ τό ἱερό Εὐαγγέλιο. Στή συνέχεια τῆς θείας Λειτουργίας, καθώς καί στά ἱερά Μυστήρια καί στίς ἄλλες ἱερές Ἀκολουθίες ὁ Ἐπίσκοπος περιβάλλεται τό Μικρό Ὠμοφόριο, τοῦ ὁποίου καί τά δύο ἄκρα κρέμονται μπροστά πάνω στό στῆθος· συμβολίζει δέ αὐτό ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος διατελεῖ ὑπηρέτης καί οἰκονόμος τῶν θείων Μυστηρίων.

Ὁ Ἐπίσκοπος κρεμᾶ στόν λαιμό πάνω ἀπό τό ὠμοφόριο τόν Σταυρό καί ἕνα εἰκόνισμα τοῦ Σωτῆρα ἤ τῆς Θεοτόκου, τό λεγόμενο Ἐγκόλπιο. Αὐτά ἦταν θῆκες στίς ὁποῖες ἐτοποθετεῖτο ὁ Ἅγιος Ἄρτος, ἡ θεία Κοινωνία τήν ὁποία μετέφερε ὁ Ἐπίσκοπος συνεχῶς γιά νά τήν μεταδίδει στούς πιστούς.

Στό κεφάλι φοράει τή Μίτρα κατά τή θεία Λειτουργία, ὄχι ὅμως καί κατά τήν τέλεση τῶν λοιπῶν Μυστη-

ρίων. Αὐτή ὅπως καί ἡ Πατερίτσα (ποιμαντική ράβδος ἤ δικανίκιο) δηλώνουν τήν ἀνώτατη πνευματική ἐξουσία τοῦ Ἐπισκόπου στήν Ἐκκλησία. Ὁ Ἐπίσκοπος ὅταν χοροστατεῖ στίς ἱερές Ἀκολουθίες φοράει ἰδιαίτερο ἄμφιο στούς ὤμους, τόν Μανδύα.

Αὐτά εἶναι, μέ συντομία, τά ἱερά Ἄμφια. Προτοῦ νά φορέσει ὁ λειτουργός τό καθένα ἀπό αὐτά, λέει κατάλληλα ρητά γιά τή δήλωση τῆς σημασίας τους, τά εὐλογεῖ καί τά ἀσπάζεται.

Ε΄. Τά λειτουργικά βιβλία

Στό Σκευοφυλάκιο φυλάσσονται ἐπίσης τά λειτουργικά βιβλία, δηλαδή τά βιβλία πού χρησιμοποιοῦνται γιά τήν τέλεση τῆς θείας Λειτουργίας καί τῶν λοιπῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν. Τά σπουδαιότερα εἶναι τά ἑξῆς: *Τό ἅγιο Εὐαγγέλιο*· περιέχει τίς εὐαγγελικές περικοπές πού διαβάζονται στίς θεῖες Λειτουργίες, τά ἅγια Μυστήρια καί ὅλες τίς ἱερές τελετές τῆς Ἐκκλησίας. Διαβάζονται ἐπίσημα ἀπό τήν Ὡραία Πύλη ἤ τόν Ἄμβωνα. *Ὁ Ἀπόστολος*· περιέχει ὅπως τό ἅγιο Εὐαγγέλιο τίς περικοπές ἀπό τίς Πράξεις καί τίς Ἐπιστολές τῶν Ἀποστόλων, πού διαβάζονται στίς θεῖες Λειτουργίες, τά ἅγια Μυστήρια καί τίς λοιπές ἱερές Ἀκολουθίες καί Τελετές.

Τό Ψαλτήρι· περιέχει τούς ψαλμούς τοῦ Δαυΐδ πού διαβάζονται στίς ἱερές Ἀκολουθίες.

Τό Εὐχολόγιο· περιέχει τίς θεῖες Λειτουργίες πού χρησιμοποιοῦνται, τίς Ἀκολουθίες τῶν Μυστηρίων καί τῶν διαφόρων ἱερῶν Τελετῶν, καί τίς διάφορες εὐχές.

Τά Μηναῖα· δώδεκα τόν ἀριθμό, ἕνα γιά κάθε μήνα, περιέχουν τήν Ἀκολουθία τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν, δηλαδή

ἐκείνων πού πάντοτε ἑορτάζονται συγκεκριμένη ἡμέρα τοῦ μήνα.

Τό Τριώδιο, περιέχει τήν Ἀκολουθία τῶν κινητῶν (δηλαδή τῶν ἑορτῶν ὅσων ἡ τέλεση ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἡμέρα τοῦ Πάσχα, ἡ ὁποία κινεῖται κάθε χρόνο), ἀπό τῆς ἐνάρξεως τοῦ Τριωδίου, δηλαδή ἀπό τήν Κυριακή τοῦ Τελώνου καί Φαρισαίου, μέχρι τό Μεγάλο Σάββατο.

Τό Πεντηκοστάριο· περιέχει τήν Ἀκολουθία τῶν κινητῶν ἑορτῶν ἀπό τήν Κυριακή τοῦ Πάσχα μέχρι τήν Κυριακή τῶν ἁγίων Πάντων.

Ἡ *Ὀκτώηχος* περιέχει τήν ἱερή Ἀκολουθία τῶν Κυριακῶν κατά τούς ὀκτώ ἤχους πού ψάλλονται ἐναλλάξ καί ἡ *Παρακλητική*· περιέχει αὐτά πού περιέχει ἡ Ὀκτώηχος καί τίς ἱερές Ἀκολουθίες τῶν ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος πού ψάλλεται ὁ ἦχος τῆς Κυριακῆς.

Τό Τυπικό περιέχει τήν τάξη τῶν καθημερινῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν.

Ἑνότητα Δεύτερη

Οἱ ἑορτές

Περί ἑορτῶν γενικά

Εἴπαμε ὅτι τόν Θεό μποροῦμε παντοῦ νά τόν λατρεύουμε, ἀλλά ὡς τόποι λατρείας ὁρίσθηκαν οἱ ἱεροί Ναοί. Ἐπίσης πρέπει καί πάντοτε νά Τόν λατρεύουμε. Ὑπάρχουν ὅμως ὁρισμένες ἡμέρες, πού ὀφείλουμε νά προσερχόμαστε στόν Ναό. Οἱ ἡμέρες αὐτές εἶναι οἱ ἑορτές, δηλαδή ἡμέρες πού ὁρίσθηκαν πρός δόξα, τιμή καί μνήμη ἤ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί πρός ἀνάμνηση τῶν διαφόρων γεγονότων τοῦ βίου του (Δεσποτικές ἑορτές), ἤ τῆς ἁγίας Μητέρας Του (Θεομητορικές ἑορτές), ἤ τῶν ἄλλων ἁγίων Προδρόμου, Ἀποστόλων, Προφητῶν, Ἱεραρχῶν, Μαρτύρων, Ὁσίων, Ὁμολογητῶν, ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων κ.λπ. ἀνδρῶν καί γυναικῶν (Ἑορτές τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ).

Α΄. Ἑβδομαδιαῖες ἑορτές

Οἱ ἑορτές εἶναι ἑβδομαδιαῖες ἤ ἐτήσιες. Ἑβδομαδιαία ἑορτή εἶναι *ἡ Κυριακή*. Οἱ Ἑβραῖοι ἑόρταζαν τό Σάββατο, γιατί κατ' αὐτό ἀναπαύθηκε ὁ Θεός, μετά τήν ἑξαήμερη δημιουργία τοῦ κόσμου. Τήν τήρηση τοῦ Σαββάτου διέταξε ὁ ἴδιος ὁ Θεός λέγοντας στόν Μωϋσῆ: «*μνήσθητι τὴν ἡμέρα τῶν σαββάτων ἁγιάζειν αὐτήν. ἓξ ἡμέρας ἐργᾷ καὶ*

ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου· τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου»[121]. Ἐμεῖς ὅμως οἱ Χριστιανοί ἀντί τοῦ Σαββάτου ἑορτάζουμε τήν Κυριακή, τήν πρώτη ἡμέρα τῆς ἑβδομάδας, τιμώντας τόν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό, ὁ Ὁποῖος κατ' αὐτή τήν ἡμέρα ἀναστήθηκε. Καί αὐτό σημαίνει ἡ λέξη Κυριακή: Ἡμέρα τοῦ Κυρίου.

Ἐκτός τῆς Κυριακῆς, κάθε ἡμέρα τῆς ἑβδομάδας εἶναι καθιερωμένη στή μνήμη κάποιου προσώπου ἤ γεγονότος· ἔτσι ἡ Δευτέρα εἶναι ἀφιερωμένη στή μνήμη τῶν Ἀσωμάτων Δυνάμεων, δηλαδή τῶν Ἀγγέλων, ἡ Τρίτη στήν μνήμη τοῦ Προδρόμου, ἡ Τετάρτη στή μνήμη τῆς Θεοτόκου καί τῆς προδοσίας τοῦ Χριστοῦ ἀπό τόν Ἰούδα, ἡ Πέμπτη στή μνήμη τῶν Ἀποστόλων, ἡ Παρασκευή στή μνήμη τῆς Σταυρώσεως τοῦ Χριστοῦ, καί τό Σάββατο στήν τιμή τῶν Μαρτύρων καί τῶν κεκοιμημένων. Ἀπ' ὅλες αὐτές τίς ἡμέρες διακρίνεται ἡ Τετάρτη καί ἡ Παρασκευή, κατά τίς ὁποῖες ὁρίσθηκε καί νηστεία.

Κι αὐτά μέν σχετικῶς μέ τίς ἑβδομαδιαῖες ἑορτές. Τώρα δέ θά ποῦμε σχετικῶς μέ τίς ἐτήσιες ἑορτές, καί πρῶτα γιά τίς Δεσποτικές, ὕστερα τίς Θεομητορικές καί τέλος τίς ἑορτές τῶν Ἁγίων.

Β'. Ἐτήσιες Ἑορτές

Δεσποτικές Ἑορτές

Δεσποτικές ἑορτές λέγονται αὐτές πού ἔχουν καθιερωθεῖ γιά νά δοξάσουμε καί νά τιμήσουμε τόν Δεσπότη Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό. Οἱ Δεσποτικές ἑορτές διαιροῦνται σέ ἀκίνητες καί κινητές. Ἀκίνητες μέν λέγονται οἱ

121. Ἐξόδου 20,8.

ἑορταζόμενες πάντοτε τή συγκεκριμένη ἡμέρα τοῦ ἔτους (π.χ. τά Χριστούγεννα ἑορτάζονται πάντοτε τήν 25η Δεκεμβρίου). Κινητές δέ λέγονται ἐκεῖνες, ὅσων ὁ ἑορτασμός ἐπηρεάζεται ἀνάλογα μέ τήν ἡμέρα πού ἑορτάζεται τό Πάσχα.

α΄. Ἀκίνητες Δεσποτικές Ἑορτές

Τά Χριστούγεννα στίς 25 Δεκεμβρίου. Ὁ Χριστός, ὅπως εἶναι σέ ὅλους γνωστό, γεννήθηκε στήν πόλη τῆς Ἰουδαίας Βηθλεέμ μέσα σέ φάτνη. Αὐτός ὁ Βασιλιᾶς τοῦ Οὐρανοῦ καί τῆς Γῆς γεννήθηκε σάν τόν ταπεινότερο ἀπό τούς ἀνθρώπους γιά νά διδάξει τήν ταπεινοφροσύνη. Τή νύκτα τῆς γεννήσεώς Του φάνηκε στή Χώρα ἐκείνη Ἄγγελος Κυρίου, πού ἀνήγγειλε στούς Ποιμένες τῆς περιοχῆς τό γεγονός πού τούς προξένησε μεγάλη χαρά *«ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον Σωτήρ, ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος»*[122] καὶ συγχρόνως πλῆθος Ἀγγέλων ἀνήγγειλε τό κοσμοσωτήριο γεγονός ψάλλοντας τό *«Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη· ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία»*[123].

Ἡ Περιτομή τοῦ Κυρίου. Ἡ περιτομή τῶν ἀρσενικῶν παιδιῶν τῶν Ἑβραίων γινόταν ὀκτώ ἡμέρες μετά τή γέννησή τους. Ἀφοῦ λοιπόν τά Χριστούγεννα ὁρίστηκαν στίς 25 Δεκεμβρίου, ἡ Περιτομή τοῦ Χριστοῦ ὁρίστηκε ὀκτώ ἡμέρες μετά, δηλαδή τήν 1η Ἰανουαρίου.

Τά Θεοφάνεια στίς 6 Ἰανουαρίου· σέ ἀνάμνηση τῆς βάπτισης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπό τόν Πρόδρομο στόν ποταμό Ἰορδάνη, ὅπου κατέβηκε τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ στόν Χριστό, μέ μορφή περιστερᾶς, καί ἀκούστηκε φωνή

122. Λουκᾶ β΄, 11.
123. Λουκᾶ β΄, 14.

ἀπό τούς Οὐρανούς νά λέει· *«Οὗτος ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ηὐδόκησα»*[124].

Ἡ Ὑπαπαντή τοῦ Κυρίου. Ὁ Μωσαϊκός Νόμος ὅριζε, 40 ἡμέρες μετά τή γέννηση τοῦ παιδιοῦ, νά ἔρχεται ἡ μητέρα μέ τό νεογέννητο ἀγόρι στόν Ναό καί νά προσφέρει δύο τρυγόνια ἤ δύο νεογέννητα περιστέρια. Αὐτό ἔπραξε καί ἡ Παρθένος Μαρία, ὅταν ἔφερε τόν Ἰησοῦ στόν Ναό τῶν Ἱεροσολύμων. Τότε ὁ γέροντας Συμεών, ὁ ὁποῖος εἶχε παρακαλέσει τόν Θεό νά μήν πεθάνει πρίν νά δεῖ τόν Σωτήρα τοῦ κόσμου, ἔλαβε τόν Ἰησοῦ στήν ἀγκαλιά του κι εὐχαρίστησε τόν Θεό, λέγοντας τό *«Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου, ἐν εἰρήνῃ· ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν· φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραήλ»*[125]. Ἀφοῦ τά Χριστούγεννα ὁρίσθηκαν στίς 25 Δεκεμβρίου, ἡ Ὑπαπαντή ὁρίσθηκε 40 ἡμέρες μετά ἀπ' αὐτά, δηλαδή στίς 2 Φεβρουαρίου· ὀνομάσθηκε δέ ἡ ἑορτή Ὑπαπαντή, γιατί κατ' αὐτή ὁ Συμεών ὑπαπήντησε (=ὑποδέχθηκε) τόν Σωτήρα στόν Ναό.

Ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου, στίς 6 Αὐγούστου, σέ ἀνάμνηση τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρα στό ὄρος Θαβώρ ἐνώπιον τῶν τριῶν Μαθητῶν Του Πέτρου, Ἰακώβου καί Ἰωάννου, ὅπου ὁ Χριστός συνομίλησε μέ τόν Ἠλία καί τόν Μωυσῆ, φωνή δέ ἀκούστηκε ἀπό τόν οὐρανό· *«Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα αὐτοῦ ἀκούετε»*[126].

124. Ματθαίου ιζ΄, 5.
125. Λουκᾶ β΄, 29-32.
126. Ματθαίου ιζ΄, 5.

Στίς Δεσποτικές ἑορτές καταλέγονται καί οἱ ἑορτές τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, καθόσον τόν Σταυρό τιμοῦμε γιατί σ' αὐτόν κρεμάστηκε ὁ Σωτήρας γιά χάρη μας. Πέντε φορές τόν χρόνο ἔχουμε ἑορτή τοῦ Σταυροῦ. Ἡ σπουδαιότερη εἶναι ἡ ἑορτή τῆς *Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ*, στίς 14 Σεπτεμβρίου. Στίς 13 Σεπτεμβρίου ἔγιναν τά ἐγκαίνια τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως τῶν Ἱεροσολύμων, τόν ὁποῖο ἡ ἁγία Ἑλένη, ἡ μητέρα τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἔκτισε στόν Γολγοθᾶ. Μέσα δέ σ' αὐτόν τόν Ναό ὑψώθηκε πανηγυρικά γιά προσκύνηση ὁ Τίμιος Σταυρός, πού βρῆκε ἡ ἁγία Ἑλένη μετά ἀπό ἀνασκαφές στόν τόπο τῆς Σταυρώσεως. Σέ ἀνάμνηση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἑορτάζεται ἡ ἑορτή τῆς Ὑψώσεως τήν ἑπόμενη τῆς ἡμέρας τῶν ἐγκαινίων τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ἡ ἑορτή αὐτή μᾶς ὑπενθυμίζει συγχρόνως καί τό ὅτι κατά τό 628 μ.Χ. ὁ αὐτοκράτορας τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἡράκλειος ἐπανέφερε θριαμβευτικά στόν Ναό τῆς Ἀναστάσεως τόν Τίμιο Σταυρό, τόν ὁποῖο εἶχαν ἁρπάξει οἱ Πέρσες τό 614 μ.Χ. Σέ ἀνάμνηση αὐτῆς τῆς νίκης τοῦ Ἡρακλείου κατά τῶν Περσῶν ψάλλεται ὁ ὕμνος *«Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, νίκας τοῖς βασιλεῦσι κατὰ βαρβάρων δωρούμενος καὶ τὸ σὸν φυλάττων διὰ τοῦ Σταυροῦ σου πολίτευμα»*. Ἐπειδή δέ, κατά τήν παράδοση, πλησίον τοῦ Σταυροῦ φύτρωσε βασιλικός, γι' αὐτό καί σήμερα ὁ Σταυρός τοποθετεῖται μέσα σέ δίσκο γεμάτο μέ βασιλικό.

Ἄλλη σπουδαία ἑορτή τοῦ Σταυροῦ εἶναι ἡ ἑορτή *τῆς Σταυροπροσκυνήσεως*, κατά τήν τρίτη Κυριακή τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς. Τότε στό μέσο τῆς νηστείας γιά νά ἀνακουφιστοῦμε, ὑπενθυμίζεται σ' ἐμᾶς ὅτι πλησιάζει ἡ χαρμόσυνη ἡμέρα τῆς Ἀναστάσεως ψαλλομένου τοῦ: *«Τὸν σταυρόν σου προσκυνοῦμεν, Δέσποτα, καὶ τὴν*

Ἁγίαν σου ἀνάστασιν ὑμνοῦμεν καὶ δοξάζομεν». Ἔχουμε καί τρεῖς ἄλλες ἑορτές τοῦ Σταυροῦ· στίς 6 Μαρτίου πού εἶναι ἡ μνήμη τῆς εὑρέσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἀπό τήν ἁγία Ἑλένη, στίς 7 Μαΐου πού εἶναι ἡ μνήμη τοῦ φανέντος στόν οὐρανό σημείου τοῦ Σταυροῦ ἐπί Κωνσταντίου Βασιλέως, υἱοῦ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καί Κυρίλλου Ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων καί τήν 1η Αὐγούστου πού ἑορτάζεται ἡ Πρόοδος τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Αὐτή τήν ἡμέρα γινόταν λιτανεία τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στήν Κωνσταντινούπολη.

β'. Κινητές Δεσποτικές ἑορτές

Λέγονται οἱ ἑορτές πού τελοῦνται πρός δόξα καί τιμή τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ ἤ πρός ἀνάμνηση γεγονότων τοῦ βίου Του, καί τῶν ὁποίων ἡ τέλεση δέν συμπίπτει πάντοτε μέ συγκεκριμένη ἡμερομηνία τοῦ ἔτους, ἀλλά ἐξαρτᾶται ἀπό τόν ἑορτασμό τοῦ Πάσχα.

Ἡ πρώτη Οἰκουμενική Σύνοδος στή Νίκαια, τό 325 μ.Χ., ὅρισε τό Πάσχα νά ἑορτάζεται τήν πρώτη Κυριακή μετά τήν πανσέληνο, τήν ἑπόμενη ἀμέσως μετά τήν ἐαρινή ἰσημερία. Ἰσημερίες λέγονται οἱ δύο ἐποχές τοῦ ἔτους, κατά τίς ὁποῖες ἡ ἡμέρα εἶναι ἐντελῶς ἴση μέ τή νύχτα δηλαδή δώδεκα ὧρες. Οἱ δύο αὐτές ἐποχές εἶναι ἡ 22α Μαρτίου καί ἡ 22α Σεπτεμβρίου. Ἡ 22α Μαρτίου λέγεται ἐαρινή ἰσημερία, ἡ δέ 22α Σεπτεμβρίου φθινοπωρινή ἰσημερία.

Ἡ σειρά τῶν κινητῶν αὐτῶν ἑορτῶν ἀρχίζει τήν Κυριακή τοῦ Τελώνου καί Φαρισαίου, δηλαδή δέκα Κυριακές πρίν τήν Κυριακή τοῦ Πάσχα, καί τελειώνει τήν Κυριακή τῶν Ἁγίων Πάντων, δηλαδή ὀκτώ Κυριακές μετά τό Πάσχα. Δηλαδή γιά 17 ἑβδομάδες διαρκεῖ ἡ

σειρά τῶν κινητῶν ἑορτῶν. Οἱ ἑορτές αὐτές δέν εἶναι ὅλες Δεσποτικές, ἀλλά ἐπειδή ὅλες ἔχουν σχέση μέ τό Πάσχα, καί ὅλες ἀναφέρονται σέ πράξεις καί λόγους τοῦ Χριστοῦ, γι' αὐτό μποροῦν νά θεωρηθοῦν ὅλες ὡς Δεσποτικές.

Τίς ἑορτές αὐτές μποροῦμε νά τίς διαιρέσουμε σέ κινητές ἑορτές πρίν τό Πάσχα καί μετά τό Πάσχα.

Κινητές ἑορτές πρίν τό Πάσχα εἶναι οἱ ἑξῆς:

Ἡ Κυριακή τοῦ Τελώνου καί Φαρισαίου, δέκα Κυριακές πρίν τήν Κυριακή τοῦ Πάσχα. Σ' αὐτή διαβάζεται ἡ παραβολή τοῦ Τελώνου καί Φαρισαίου, τήν ὁποία βρίσκουμε στόν εὐαγγελιστή Λουκᾶ[127]. Ἀπό αὐτή μαθαίνουμε ὅτι *«πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται»*. Τό βιβλίο τό ὁποῖο περιέχει τίς Ἀκολουθίες τῶν κινητῶν ἑορτῶν ἀπό τήν Κυριακή αὐτή μέχρι καί τό Μεγάλο Σάββατο λέγεται Τριῴδιο, ἐπειδή τίς ἡμέρες τῆς περιόδου αὐτῆς ψάλλονται Κανόνες, πού εἶναι ὕμνοι μέ τρεῖς ᾠδές, δηλαδή τά Τριῴδια. Οἱ Κανόνες τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν περιόδων περιέχουν περισσότερες ᾠδές, ἕως κι ἐννέα. Ἐπειδή δέ κατά τήν Κυριακή αὐτή γίνεται τό πρῶτο ἡ χρήση τοῦ Τριῳδίου, ὁ λαός λέει ὅτι *«ἀνοίγει τό Τριῴδιο»*.

Ἡ Κυριακή τοῦ Ἀσώτου. Εἶναι ἡ ἀμέσως ἑπόμενη Κυριακή, κατά τήν ὁποία διαβάζεται ἀπό τό Εὐαγγέλιο ἡ παραβολή τοῦ Ἀσώτου, ὅπου ὁ Χριστός μᾶς διδάσκει, ὅτι ὁ πανάγαθος Θεός συγχωρεῖ πάντα αὐτόν πού εἰλικρινά μετανοεῖ[128].

127. Λουκᾶ ιη΄, 9-14.
128. Λουκᾶ ιε΄, 13-32.

Ἡ Κυριακή τῆς Ἀπόκρεω. Ἔτσι λέγεται γιατί ἀπό τήν ἑπόμενη ἀρχίζουμε ν' ἀπέχουμε ἀπό τό κρέας. Καθ' ὅλη δέ τήν ἑβδομάδα ἀπό τή Δευτέρα τῆς Ἀπόκρεω ἕως τήν ἑπομένη Κυριακή τρῶμε γαλακτοκομικά καί γι' αὐτό ἡ ἑβδομάδα λέγεται Ἑβδομάδα τῆς Τυροφάγου καί εἶναι εἰσαγωγή γιά τή νηστεία.

Κατά τήν Κυριακή αὐτή διαβάζεται ἡ περικοπή τοῦ εὐαγγελιστῆ Ματθαίου[129] γιά τή Δευτέρα Παρουσία. Σ' αὐτήν διδάσκει ὁ Σωτήρας πώς ὅτι, ὅταν παρέχουμε ψωμί καί νερό στόν φτωχό, ὅταν φιλοξενοῦμε ξένο, ὅταν ντύνουμε τούς γυμνούς, ὅταν ἐπισκεπτόμαστε ἀσθενεῖς καί φυλακισμένους, ὅλα αὐτά τά θεωρεῖ ὅτι τά προσφέρουμε σ' Αὐτόν τόν Ἴδιο, γιατί λέει, *«ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε»*. Καί ὅσοι μέν ἔκαναν αὐτά θά κληρονομήσουν τήν αἰώνια ζωή, ἐνῶ ὅσοι ἀρνήθηκαν βοήθεια στόν Ἴδιο τόν Χριστό, θά πορευθοῦν στό *«πῦρ τὸ αἰώνιον»*.

Ἡ Κυριακή τῆς Τυροφάγου. Ἔτσι καλεῖται ἡ ἀμέσως ἑπόμενη Κυριακή. Σ' αὐτή γίνεται ἀνάγνωση περικοπῆς ἀπό τό κατά Ματθαῖον Εὐαγγέλιο[130], πού μᾶς διδάσκει ὅτι πρέπει νά ἐλεοῦμε στά κρυφά καί ὄχι γιά ἐπίδειξη, καί ὅτι *«ὁ πατὴρ ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ αὐτὸς ἀποδώσει ἐν τῷ φανερῷ»*[131]. Καί τήν προσευχή μας δέν πρέπει νά τήν κάνουμε γιά ἐπίδειξη, οὔτε νά φλυαροῦμε σ' αὐτή, καί ὁρίζεται σ' ἐμᾶς ὁ τύπος τῆς προσευχῆς *(«Πάτερ ἡμῶν»)*. Συνιστᾶται δέ σ' ἐμᾶς νά συγχωροῦμε τούς ἀδελφούς μας, γιατὶ *«ἐάν ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ πατὴρ ὑμῶν*

129. Ματθαίου κε΄, 31-46.
130. Ματθαίου στ΄, 1 καί ἑξῆς.
131. Ματθαίου στ΄, 14-15.

ὁ οὐράνιος. Ἐὰν δὲ μὴ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὁ Πατὴρ ἡμῶν ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν». Ἐπίσης ὁ Σωτήρας συνιστᾶ σ' ἐμᾶς, ὅταν νηστεύουμε, νά μήν γινόμαστε σκυθρωποί, ὅπως οἱ ὑποκριτές, ἀλλά νά ἔχουμε χαρούμενο τό πρόσωπό μας ὅπως πάντα. Στό τέλος ὁ Σωτήρας μᾶς προτρέπει νά εἴμαστε πλούσιοι σέ οὐράνιους θησαυρούς καί ὄχι σέ ἐφήμερους θησαυρούς πάνω στή γῆ.

Πρέπει, πραγματικά, νά θαυμάσουμε μέ πόση προσοχή καί τάξη τά διέταξε ὅλα ἡ Ἐκκλησία μας. Πρίν τό Πάσχα θέλει νά ἑτοιμαζόμαστε γιά τή μεγάλη αὐτή ἑορτή μέ νηστεία, ἀλλά καί οἱ τέσσερις Κυριακές, τίς ὁποῖες ἀναφέραμε, εἶναι προετοιμασία γιά τή νηστεία.

Κατά τήν πρώτη Κυριακή διδασκόμαστε ὅτι πρέπει νά ταπεινωθοῦμε, τή δεύτερη ὅτι πρέπει νά μετανοήσουμε, τήν τρίτη ὅτι τή μετάνοιά μας πρέπει νά τή δείχνουμε μέ τήν ἀγάπη καί φροντίδα πρός τόν συνάνθρωπό μας, καί τήν τέταρτη διδασκόμαστε περί προσευχῆς, ἐπιείκειας καί νηστείας.

Τή Δευτέρα μετά ἀπό τήν Κυριακή τῆς Τυροφάγου ἀρχίζει ἡ μεγάλη νηστεία τοῦ Πάσχα, ἡ καλούμενη Μεγάλη Τεσσαρακοστή, γιατί μᾶς ὑπενθυμίζει τή σαρανταήμερο νηστεία τοῦ Κυρίου στήν ἔρημο. Ἡ νηστεία αὐτή διαρκεῖ ἀπό τήν Καθαρά Δευτέρα μέχρι τό Σάββατο τοῦ Λαζάρου, ὅπου μετά ἀρχίζει ἡ Μεγάλη Ἑβδομάδα. Κατά τή νηστεία ἐπιβάλλεται ἡ ἀποχή ἀπό κρέας, ψάρια καί γαλακτοκομικά κάθε εἴδους. Μόνο κατά τήν Κυριακή τῶν Βαΐων ἐπιτρέπεται ἡ ἰχθυοφαγία, καθώς καί κατά τήν ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

Ἐκτός ἀπό τήν Μεγάλη Τεσσαρακοστή ἡ Ἐκκλησία ὁρίζει καί τίς ἑξῆς ἄλλες νηστεῖες: 1) Τή νηστεία τῶν Χριστουγέννων 40 ἡμέρες, ἀπό τήν 15η Νοεμβρίου μέχρι τήν 24η

Δεκεμβρίου. 2) Τή νηστεία τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἡ ὁποία ἀρχίζει τήν ἑπόμενη τῆς Κυριακῆς τῶν Ἁγίων Πάντων καί τελειώνει τήν 28η Ἰουνίου, τήν παραμονή τῆς ἡμέρας πού ἑορτάζεται ἡ μνήμη τῶν ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου (29 Ἰουνίου). 3) Ἀπό τήν 1η μέχρι τήν 14η Αὐγούστου, τήν παραμονή τῆς ἡμέρας πού ἑορτάζεται ἡ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου). Τήν παραμονή τῶν Θεοφανείων (5 Ἰανουαρίου), τήν ἡμέρα τῆς ἀποτομῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου (29 Αὐγούστου) καί τήν ἑορτή τῆς ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου).

Ἐκτός ἀπό τίς νηστεῖες αὐτές ὁρίζεται, ὅπως προαναφέραμε, νηστεία τήν Τετάρτη καί Παρασκευή κάθε ἑβδομάδας, σέ ἀνάμνηση τῶν Παθῶν τοῦ Σωτήρα.

Σκοπός τῆς νηστείας, ὅπως λέει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, εἶναι ἡ κατάλληλη προπαρασκευή γιά τή μετάληψη τῆς θείας Εὐχαριστίας καί ἡ χριστιανοπρεπής τῶν ἑορτῶν πανήγυρη. Μέ ἐπανειλημμένα κηρύγματα δίδασκε ὁ Χρυσόστομος, ὅτι ἡ νηστεία δέν εἶναι ἁπλά ἡ ἀποχή ἀπό ὁρισμένες τροφές, ἀλλά κυρίως ἡ ἀποχή ἀπό τά κακά ἔργα. *«Νηστεύεις; Δεῖξε το μέ τά ἔργα σου. Ποιά ἔργα; Ἐάν δεῖς φτωχό, ἐλέησέ τον· ἐάν δεῖς ἐχθρό, συμφιλιώσου μαζί του· ἐάν δεῖς φίλο εὐτυχισμένο, μήν τόν βασκάνεις.... γιατί ποιό εἶναι τό ὄφελος ὅταν δέν τρῶμε μέν πουλιά καί ψάρια, καί δαγκώνουμε καί κατατρῶμε τούς ἀδερφούς μας;»*[132]. Καί ἀπό τήν ἄλλη: *«Εἶναι δυνατό καί νά νηστεύει κανείς καί νά μήν ἀνταμειφθεῖ γιά τή νηστεία του. Πῶς; Ὅταν ἀπέχουμε μέν ἀπό τίς τροφές, ἀλλά δέν ἀπέχουμε ἀπό ἁμαρτήματα· ὅταν δέν τρῶμε κρέας, κατατρῶμε ὅμως τίς οἰκίες τῶν φτωχῶν· ὅταν δέν μεθᾶμε μέ*

132. 3η Ὁμιλία εἰς τούς Ἀνδριάντας, Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 49, στ. 53.

κρασί, ἀλλά μεθᾶμε μέ πονηρές ἐπιθυμίες· ὅταν ἀπό τή μία ὅλη τή μέρα μένουμε ἄσιτοι, καί ἀπό τήν ἄλλη περνοῦμε ὅλη τή μέρα κοιτάζοντας ἀκόλαστα θεάματα... Τί τό ὄφελος τῆς νηστείας, ὅταν στό μέν σῶμα στερήσεις λίγη τροφή, στή δέ ψυχή προσφέρεις τήν παράνομη τροφή;»[133].

Συνιστᾶ δέ ὁ θεῖος Πατήρ τῆς Ἐκκλησίας σ' αὐτούς πού νηστεύουν νά μή βασίζονται μονάχα στή νηστεία λέγοντας: *«Κανείς νά μή βασίζεται μόνο στή νηστεία ἐὰν ἐπιμένει νά ἁμαρτάνει. Διότι αὐτός πού δέν νηστεύει μπορεῖ νά συγχωρεθεῖ γιά ἀσθένεια τοῦ σώματος. Ἐκεῖνος ὅμως πού δέν διόρθωσε τά ἁμαρτήματά του εἶναι δύσκολο νὰ ἀπολογηθεῖ»*[134].

Ἄς ἐξετάσουμε τί γίνεται τή Μεγάλη Τεσσαρακοστή:

Ἡ πρώτη ἑβδομάδα τῆς Τεσσαρακοστῆς (ἤ τῶν Νηστειῶν) λέγεται καί Καθαρά, γιατί στή διάρκειά της καθαριζόμαστε μέ τήν προσευχή καί τή νηστεία. Ἡ Κυριακή πού ἀκολουθεῖ τήν Καθαρά ἑβδομάδα λέγεται *Κυριακή τῆς Ὀρθοδοξίας*. Ἐπειδή στήν Κωνσταντινούπολη καί σέ ἄλλα μέρη τῆς Ἀνατολῆς ἕνα μέρος τῶν πιστῶν ἀντί νά τιμᾶ τίς εἰκόνες, τίς λάτρευε σάν Θεό, ὁ αὐτοκράτορας Λέων ὁ Ἴσαυρος, τό 730 μ.Χ., διέταξε, κακῶς, νά τίς ἀφαιρέσουν καί νά τίς κατεβάσουν ἀπό τούς Ναούς. Δύο μερίδες ἀμέσως σχηματίσθηκαν, ἡ μερίδα τῶν Εἰκονοφίλων καί ἡ μερίδα τῶν Εἰκονομάχων. Ἀπό τούς διαδόχους τοῦ Λέοντος ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, φίλη τῶν εἰκόνων, συνεκάλεσε στή Νίκαια τήν ἕβδομη Οἰκουμενική Σύνοδο (787 μ.Χ.), ἡ ὁποία ἀποφάσισε τήν

133. Ὁμιλία περί νηστείας, Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 49, στ. 313-315.

134. 20ή Ὁμιλία εἰς τούς Ἀνδριάντας Migne: Patrologia Graeca (PG) τ. 49, στ. 197.

τιμητική προσκύνηση τῶν εἰκόνων, ἀλλά ἀπαγόρευσε τή λατρεία αὐτῶν, γιατί ἡ λατρεία μόνο στόν Θεό ἁρμόζει. Οἱ διάδοχοι ὅμως τῆς Εἰρήνης κατήργησαν πάλι τίς εἰκόνες, μέχρι πού ἡ αὐτοκράτειρα Θεοδώρα (842 μ.Χ.) τίς ἀναστήλωσε. Δηλαδή ἐπέτρεψε τήν ἀνάρτησή τους στούς ἱερούς Ναούς ὁριστικά καί σέ ἀνάμνηση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος καθιερώθηκε ἡ ἑορτή τῆς Ὀρθοδοξίας, πού ὅπως εἴπαμε πιό πάνω ἑορτάζεται τήν πρώτη Κυριακή τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, μέ τήν γνωστή λιτανεία, ἡ ὁποία εἶχε λάβει χώρα καί ἐπί τῆς αὐτοκράτειρας Θεοδώρας.

Ἡ δεύτερη Κυριακή τῆς Τεσσαρακοστῆς εἶναι ἀφιερωμένη στή μνήμη τοῦ ὑπερασπιστοῦ τῆς Ὀρθοδοξίας *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ*, Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης. Ἔζησε κατά τό 1350 μ.Χ. καί μέ τήν διδασκαλία του ἀπέκρουσε ἐπικίνδυνες αἱρετικές διδασκαλίες πού ἀπειλοῦσαν τή σωτηρία μας. Ἡ περίοδος αὐτή ὀνομάζεται «*Ἡσυχαστικές Ἔριδες*» πού ἔληξαν μέ Ἱερές Συνόδους πού ἐπεκύρωσαν τή διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, ὁ δέ βίος του μπορεῖ νά μᾶς χρησιμεύσει γιά παράδειγμα.

Ἡ τρίτη Κυριακή τῆς Τεσσαρακοστῆς εἶναι ἡ *τῆς Σταυροπροσκυνήσεως*. Στήν ἑορτή αὐτή ἀναφερθήκαμε προηγουμένως.

Ἡ τέταρτη Κυριακή τῆς Τεσσαρακοστῆς εἶναι ἀφιερωμένη στόν ὅσιο *Ἰωάννη τόν συγγραφέα τῆς Κλίμακος*, Ἡγούμενο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ καί κατ' αὐτήν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ Ὁσίου. Τό βιβλίο «Κλίμαξ» περιέχει λόγους οἰκοδομητικούς πού μᾶς διδάσκουν πῶς μποροῦμε βαθμηδόν νά ἀνυψωθοῦμε στήν ὕψιστη ἀρετή.

Ἡ πέμπτη ἑβδομάδα τῆς Τεσσαρακοστῆς. Ἀξιοσημείωτη κατά τήν ἑβδομάδα αὐτή εἶναι ἡ Τετάρτη, τό ἀπόγευμα τῆς ὁποίας, τελεῖται ὁ Ὄρθρος τῆς Πέμπτης καί

ψάλλεται ὁ μέγιστος καί κατανυκτικότατος κανόνας τῆς Ἐκκλησίας, ὁ καλούμενος *Μέγας Κανών*, λαμπρό ποίημα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης Ἀνδρέου (†713). Ἀποτελεῖται ἀπό 280 τροπάρια, στά ὁποῖα μέ παραδείγματα ἀπό τήν ἱερή ἱστορία Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης ἀποδεικνύεται πώς πάντοτε ἀμείβεται ἡ ἀρετή καί τιμωρεῖται ἡ κακία. Τό δέ ἀπόγευμα τῆς Παρασκευῆς, πού τελεῖται ὁ Ὄρθρος τοῦ Σαββάτου, ψάλλεται τό κατά τόν 7ο αἰώνα γραμμένο ποίημα ὁ *Ἀκάθιστος Ὕμνος*. Ἀποτελεῖται ἀπό 24 τμήματα πού ἐκκλησιαστικά ἀποκαλοῦνται οἶκοι, καθένας ἀπό τούς ὁποίους ἀρχίζει μέ ἕνα γράμμα τοῦ ἀλφάβητου κατά σειρά. Οἱ οἶκοι αὐτοί ψάλλονται ἀνά ἕξι σέ κάθε μία κατά τίς τέσσερις πρῶτες Παρασκευές τῆς Τεσσαρακοστῆς. Συντάχθηκε ὁ ὕμνος αὐτός σέ ἀνάμνηση τῆς σωτηρίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τήν πολιορκία τῶν Ἀβάρων καί Περσῶν (626 μ.Χ.), τῶν ὁποίων τά πλοῖα καταστράφηκαν ἀπό τρικυμία. Τότε ὁ λαός μαζεύτηκε στόν Ναό τῆς Θεοτόκου τῶν Βλαχερνῶν καί εὐχαρίστησε ψάλλοντας ὄρθιος (γι' αὐτό καί ὁ ὕμνος λέγεται Ἀκάθιστος) τήν προστάτιδα τῆς πόλεως Παρθένο Μαρία καί Θεοτόκο. Τήν Ἀκολουθία αὐτή τήν καθιέρωσαν καί ἄλλες νίκες κατά τῶν βαρβάρων πού ἀκολούθησαν. Πασίγνωστο εἶναι τό κοντάκιο: *«Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια, ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν, εὐχαριστήρια ἀναγράφω σοι ἡ πόλις σου Θεοτόκε. Ἀλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον, ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον, ἵνα κράζω σοι, Χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε»*. Τήν Κυριακή δέ τῆς ἑβδομάδας αὐτῆς, τελεῖται ἡ μνήμη τῆς *ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας*, ἡ ὁποία ἀφοῦ μετανόησε γιά τήν ἄσωτη ζωή της ὑποβλήθηκε σέ αὐστηρότατες ἀσκήσεις καί εἰλικρινά μεταμελήθηκε καί ἀγαπήθηκε ἀπό τόν Θεό. Ἡ ἑορτή αὐτή καθιερώθηκε γιά νά διδαχθοῦμε, ὅτι πάντοτε εἶναι καιρός γιά μετάνοια.

Κατά τό Σάββατο τῆς ἕκτης ἑβδομάδας τῆς Τεσσαρακοστῆς, τελεῖται ἡ μνήμη *τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου*. Τήν δέ ἑπόμενη, Ἕκτη Κυριακή τῆς Τεσσαρακοστῆς, ἑορτάζεται *ἡ Κυριακή τῶν Βαΐων* σέ ἀνάμνηση τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Ἰησοῦ στά Ἱεροσόλυμα, πού ὁ λαός προϋπάντησε τόν Ἰησοῦ Χριστό μέ Βάϊα, δηλαδή μέ κλαδιά ἀπό φοίνικα, σάν νικητή τοῦ θανάτου καί ἔψαλε: *«Ὡσαννά (= ὦ Θεὲ σῶσον)· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ»*.

Ἡ μεγάλη Ἑβδομάδα. Εἶναι ἡ ἑβδομάδα τῶν Παθῶν τοῦ Κυρίου καί λέγεται Μεγάλη ἑβδομάδα, διότι κατά τή διάρκειά της μνημονεύονται μεγάλα γεγονότα.

Μεγάλη Δευτέρα, Τρίτη καί Τετάρτη. Αὐτές τίς ἡμέρες τό πρωΐ γίνεται ἡ Ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ καί ἡ θεία Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων, γιά τήν ὁποία θά κάνουμε λόγο παρακάτω. Τό ἑσπέρας αὐτῶν τῶν ἡμερῶν τελεῖται ἡ Ἀκολουθία τοῦ Ὄρθρου τῆς ἑπόμενης ἡμέρας πού ὀνομάσθηκε Ἀκολουθία τοῦ Νυμφίου ἐπειδή ψάλλεται τό κατανυκτικό τροπάριο: *«Ἰδοὺ ὁ νυμφίος ἔρχεται ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός· καὶ μακάριος ὁ δοῦλος ὃν εὑρήσει γρηγοροῦντα· ἀνάξιος δὲ πάλιν, ὃν εὑρήσει ραθυμοῦντα κ.λπ.»*. Ἐπίσης ψάλλεται τό τροπάριο: *«Τὸν νυμφῶνά σου βλέπω, Σωτήρ μου, κεκοσμημένον, καὶ ἔνδυμα οὐκ ἔχω, ἵνα εἰσέλθω ἐν αὐτῷ· λάμπρυνόν μου τὴν στολὴν τῆς ψυχῆς, φωτοδότα καὶ σῶσόν με»*. Τή Μεγάλη Τρίτη τό βράδυ ψάλλεται τό μελωδικό ποίημα τῆς Κασσιανῆς: *«Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή, τὴν σὴν αἰσθομένη θεότητα, μυροφόρου ἀναλαβοῦσα τάξιν, ὀδυρομένη, μύρα σοι πρὸ τοῦ ἐνταφιασμοῦ κομίζει· οἴμοι! λέγουσα, ὅτι νύξ μοι ὑπάρχει, οἶστρος ἀκολασίας, ζοφώδης τε καὶ ἀσέληνος ἔρως τῆς ἁμαρτίας κ.λπ.»*.

Στά Συναξάρια τῶν ἡμερῶν αὐτῶν ἀναφέρονται τά πρόσωπα καί τά γεγονότα γύρω ἀπό τά ὁποῖα περιστρέφονται οἱ ὕμνοι τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν.

Ἡ Μεγάλη Πέμπτη, εἶναι ἀφιερωμένη στήν ἀνάμνηση τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, ὅταν ὁ Χριστός γιά τελευταία φορά συνέφαγε μέ τούς Μαθητές Του καί τέλεσε τήν πρώτη θεία Λειτουργία καί παρέδωσε στήν Ἐκκλησία τή θεία Εὐχαριστία γιά νά μεταλαμβάνουν οἱ Πιστοί τοῦ Ἁγίου Σώματός Του καί τοῦ Τιμίου Αἵματός Του *«εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ ζωὴν αἰώνιον»* ὥστε νά γίνουν ἅγιοι καί ἀθάνατοι. Γι' αὐτό καί ὅσοι νηστεύουν κι ἔχουν ἑτοιμασθεῖ σέ ὅλα κοινωνοῦν αὐτή τήν ἡμέρα.

Τό πρωΐ γίνεται ὁ Ἑσπερινός καί ἡ θεία Λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Ψ'άλλεται δέ καί τό ὡραῖο τροπάριο· *«Ὅτε οἱ ἔνδοξοι μαθηταί, ἐν τῷ νιπτῆρι τοῦ Δείπνου ἐφωτίζοντο, τότε Ἰούδας ὁ δυσεβής, φιλαργυρίαν νοσήσας, ἐσκοτίζετο καὶ ἀνόμοις κριταῖς Σὲ τὸν δίκαιον κριτὴν παραδίδωσι. Βλέπε χρημάτων ἐραστά, τὸν διὰ ταῦτα ἀγχόνη χρησάμενον· φεῦγε ἀκόρεστον ψυχήν, τὴν Διδασκάλῳ τοιαῦτα τολμήσασαν. Ὁ περὶ πάντας ἀγαθός, Κύριε, δόξα σοι»*. Τό ἑσπέρας τελεῖται ὁ Ὄρθρος τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς ἤ ἀλλιῶς ἡ Ἀκολουθία τῶν Ἀχράντων (ἀμόλυντων) Παθῶν. Κατ' αὐτήν διαβάζονται δώδεκα περικοπές (τά δώδεκα εὐαγγέλια) τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν πού ἀναφέρονται στά Πάθη τοῦ Χριστοῦ: Τήν ὑπερφυᾶ προσευχή στή Γεθσημανή. Τήν προδοσία καί παράδοση τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ στίς θρησκευτικές καί πολιτικές Ἀρχές τῆς Ἱερουσαλήμ μέ φίλημα ἀπό τόν μαθητή Του Ἰούδα τόν Ἰσκαριώτη. Τή σύλληψή Του. Τή δίκη Του ἀπό τόν Ἀρχιερέα Ἄννα, καί στή συνέχεια ἀπό τό Μέγα Συνέδριο τῶν Ἰουδαίων, πού ἦταν τό ὑπέρτατο Δικαστήριο καί δίκαζε

ὅλους, ἀκόμη καί βασιλεῖς, στό ὁποῖο προήδρευσε ὁ Ἀρχιερέας Καϊάφας. Τή δίκη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπό τόν Πιλάτο, πού ἦταν ὁ Ρωμαῖος Διοικητής τῆς Ἰουδαίας, ἐπειδή ἡ περιοχή ἦταν ἐπαρχία τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας καί ὑπαγόταν στήν ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Ρώμης. Τή δίκη Του ἀπό τόν Ἡρώδη τόν Ἀντίπα, Ρωμαῖο Διοικητή τῆς Γαλιλαίας πού κι αὐτός βρισκόταν στήν Ἱερουσαλήμ γιά τήν τήρηση τῆς τάξεως καί τήν πρόληψη ταραχῶν ἐξαιτίας τῆς συρροῆς μεγάλου πλήθους Ἰουδαίων στά Ἱεροσόλυμα γιά τήν ἑορτή τοῦ Πάσχα. Τούς ἐμπτυσμούς, τούς ραβδισμούς, τήν μαστίγωση, τή χλεύη, τούς αὐθάδεις ἐμπαιγμούς, τίς προπετεῖς εἰρωνεῖες, τούς περιπαικτικούς γέλωτες. Τήν πορεία πρός τόν Γολγοθά, στόν τόπο ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς. Τήν μαρτυρική διαδικασία τῆς σταυρώσεως, τά γεγονότα πού συνέβησαν κατά τήν σταύρωση καί τέλος τόν θάνατο. Μετά τό τέλος τῆς πέμπτης εὐαγγελικῆς περικοπῆς γίνεται ἡ λιτανεία τοῦ Ἐσταυρωμένου ἐντός τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ καί ἀπαγγέλλεται ἀπό τόν Ἱερέα ὁ θαυμάσιος ὕμνος: *«Σήμερον κρεμᾶται ἐπὶ ξύλου ὁ ἐν ὕδασι τὴν γῆν κρεμάσας. Στέφανον ἐξ ἀκανθῶν περιτίθεται ὁ τῶν ἀγγέλων βασιλεύς. Ψευδῆ πορφύραν περιβάλλεται ὁ περιβάλλων τὸν οὐρανὸν ἐν νεφέλαις. Ράπισμα κατεδέξατο ὁ ἐν Ἰορδάνῃ ἐλευθερώσας τὸν Ἀδάμ. Ἥλοις προσηλώθη ὁ νυμφίος τῆς Ἐκκλησίας. Λόγχῃ ἐκεντήθη ὁ Υἱὸς τῆς Παρθένου. Προσκυνοῦμέν σου τὰ πάθη Χριστέ. Δεῖξον ἡμῖν καὶ τὴν ἔνδοξόν σου ἀνάστασιν».* Μετά ἀπ' αὐτά τοποθετεῖται ὁ Ἐσταυρωμένος στό μέσο τῆς Ἐκκλησίας γιά προσκύνηση ἀπό τούς πιστούς.

Ἡ Μεγάλη Παρασκευή, εἶναι ἀφιερωμένη στήν ἀνάμνηση τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστός παραδόθηκε ἀπό τόν Πιλάτο στόν λαό στίς 9 τό

πρωΐ γιά νά σταυρωθεῖ καί σταυρώθηκε τό μεσημέρι τῆς Παρασκευῆς· (Βλέπε κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο[135]· *«ἦν δὲ Παρασκευὴ τοῦ Πάσχα, ὥρα ὡσεὶ ἕκτη»*. Οἱ Ἑβραῖοι ὑπολόγιζαν τήν ἡμέρα ἀπό τίς ἕξι τό πρωΐ. Στίς ἕξι ἦταν ἡ πρώτη ὥρα, ἑπομένως ἕκτη ὥρα ἦταν ἡ δωδέκατη π.μ.). Κατά τήν ἐνάτη τῆς Παρασκευῆς, *«περὶ δὲ τὴν ἐνάτην ὥραν... ἀφῆκε τὸ πνεῦμα»*, ὁ Ἰησοῦς ἐξέπνευσε στόν σταυρό, δηλαδή στίς 3 τό ἀπόγευμα εὐχόμενος γιά ὅσους Τόν βλασφημοῦσαν καί γι' αὐτούς πού Τόν ὀνείδιζαν[136].

Τό πρωΐ διαβάζονται: οἱ Μεγάλες Ὧρες, Προφητεῖες, Ἀπόστολοι καί τά τέσσερα Εὐαγγέλια, ἕνα ἀπό κάθε Εὐαγγελιστή. Ψάλλεται δέ καί ὁ Ἑσπερινός τοῦ Μεγάλου Σαββάτου ὅπου μετά τό Εὐαγγέλιο γίνεται ἡ Ἀποκαθήλωση τοῦ Ἐσταυρωμένου. Τό ἀπόγευμα δέ ψάλλεται ὁ Ὄρθρος τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, μετά τόν κανόνα τοῦ ὁποίου ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἐπιτάφιου Θρήνου.

Τό *Μέγα Σάββατο* τό πρωΐ γίνεται ὁ Ἑσπερινός καί ἡ θεία Λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Μετά τόν Ἀπόστολο[137] ψάλλεται ὡς προαναγγελία τῆς Ἀναστάσεως ὁ ψαλμικός στίχος: *«Ἀνάστα ὁ Θεὸς κρίνων τὴν γῆν»*, ὁ δέ Ἱερέας ραίνει μέ ἄνθη τόν Ναό. Μετά ἀπ' αὐτό διαβάζεται τό περί Ἀναστάσεως Εὐαγγέλιο[138].

Οἱ θόρυβοι καί οἱ ἄλλες νεοφανεῖς συμπεριφορές πού συμβαίνουν σ' αὐτή τή θεία Λειτουργία εἶναι ΑΠΑΡΑΔΕΚΤΕΣ, ὅταν μάλιστα ἡ πνευματικότητα τῆς Ἐκκλησίας προτρέπει τούς πιστούς *«Σιγησάτω πᾶσα σάρξ βροτέα καί στήτω μετά φόβου καί τρόμου καί μηδέν γήϊνον ἐν*

135. Ἰωάννου ιθ΄, 14.
136. Ματθαίου κζ΄, 46-50.
137. Πρός Ρωμαίους ς΄, 4-21.
138. Ματθαίου κή.

ἑαυτῇ λογιζέσθω». Πῶς λοιπόν δικαιολογοῦνται οἱ ἀσεβεῖς καί βλάσφημες αὐτές ἐνέργειες, ὅταν ἡ Ἐκκλησία μᾶς προτρέπει νά σταθοῦμε μέ φόβο καί τρόμο μπροστά στό τελεσιουργούμενο μέγα μυστήριο τῆς σωτηρίας; Ὁ Χριστός θυσιάζεται γιά μᾶς καί μεῖς ἀσεβοῦμε. Ἄς φανεῖ ἴλεως γιά τή συμπεριφορά μας αὐτή.

ΠΑΣΧΑ. Τό μεσονύκτιο τοῦ Σαββάτου ἑορτάζεται ἡ Ἀνάσταση, κατά τήν ὁποία ψάλλεται τό *«Χριστὸς Ἀνέστη...»* καί τελεῖται ἡ πιό λαμπρή, μεγαλοπρεπής καί πανηγυρική θεία Λειτουργία, πού εἰκονίζει τήν λαμπρότητα, τό φῶς τήν χαρά καί τήν δόξα τῆς αἰώνιας βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ περιγράφει μέ εἰκόνες αὐτή τή λειτουργία τῶν ἐσχάτων. Τό ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς γίνεται ἡ δεύτερη καλούμενη Ἀνάσταση, δηλαδή ὁ Ἑσπερινός τοῦ Πάσχα.

Στή διάρκειά του διαβάζεται στούς Μητροπολιτικούς Ἱερούς Ναούς σέ πολλές γλῶσσες τό Εὐαγγέλιο τῆς Ἀναστάσεως ἀπό τό κατά Ἰωάννην[139], ὅπου ὁ Χριστός εὐλογεῖ στούς μαθητές Του νά ἔχουν εἰρήνη καί ἀγάπη. Γι' αὐτό ἡ δεύτερη Ἀνάσταση λέγεται καί Ἀγάπη. Τό Πάσχα εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἑορτή τῆς Ἐκκλησίας μας, καί ἑορτάζεται μέ λαμπρότητα, γι' αὐτό ὀνομάζεται καί Λαμπρή.

Εἴπαμε ὅτι ὁ Χριστός πέθανε τήν τρίτη ὥρα μ.μ. τῆς Παρασκευῆς, ἀναστήθηκε δέ τά χαράματα τῆς Κυριακῆς· (πρώτη σαββάτου ἤ μία σαββάτων στά Εὐαγγέλια σημαίνει *«Κυριακή»*· γιατί σάββατο ἤ σάββατα σημαίνει στά Εὐαγγέλια καί ὁλόκληρη ἑβδομάδα, ὥστε πρώτη σαββάτου εἶναι ἡ πρώτη μέρα τῆς ἑβδομάδας, δηλαδή ἡ Κυριακή· τό μία δέ πολλές φορές σημαίνει *«πρώτη»*). Ἴσως κάποιος νά ρωτήσει: Πῶς συμπληρώνονται οἱ τρεῖς

139. Ἰωάννου κ΄, 19.

ἡμέρες ἀπό τόν θάνατο τοῦ Χριστοῦ μέχρι τήν Ἀνάσταση Αὐτοῦ; Πρέπει νά λάβουμε ὑπόψη ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ὑπολόγιζαν τό ἡμερονύχτιο ἀπό τή δύση τοῦ ἡλίου τῆς μιᾶς ἡμέρας ἕως τήν δύση τοῦ ἡλίου τῆς ἄλλης. Λοιπόν, ἀπό τίς τρεῖς τό ἀπόγευμα τῆς Παρασκευῆς ἕως τή δύση τοῦ ἡλίου, μία ἡμέρα· ἀπό τή δύση τοῦ ἡλίου τῆς Παρασκευῆς ἕως τή δύση τοῦ ἡλίου τοῦ Σαββάτου, δεύτερη ἡμέρα· ἀπό τή δύση τοῦ ἡλίου τοῦ Σαββάτου ἕως τά χαράματα τῆς Κυριακῆς, ἡμέρα τρίτη.

Οἱ μετά τό Πάσχα κινητές ἑορτές εἶναι οἱ ἑξῆς:

Ἡ Διακαινήσιμος Ἑβδομάδα. Εἶναι ὁλόκληρη ἡ ἑβδομάδα ἀπό τό Πάσχα μέχρι τήν Κυριακή τοῦ Θωμᾶ. Ἐπειδή μετά τό Πάσχα, μετά τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, πρέπει κι ἐμεῖς νά ἀναστηθοῦμε πνευματικά, νά γίνουμε νέοι ἄνθρωποι, νά ἀνακαινισθοῦμε, ἡ ἑβδομάδα αὐτή ὀνομάσθηκε Διακαινήσιμος. Τήν Παρασκευή αὐτῆς τῆς ἑβδομάδας εἶναι ἡ ἑορτή τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, σέ ἀνάμνηση τῆς πηγῆς ὕδατος, ἁγιάσματος, πού βρίσκεται στόν Ναό τῆς Θεοτόκου κοντά στήν Κωνσταντινούπολη ὅπου μέ αὐτό πολλοί θεραπεύονταν. Ἡ πηγή αὐτή ὑπάρχει καί σήμερα.

Ἡ Κυριακή τοῦ Θωμᾶ ἤ τοῦ Ἀντιπάσχα εἶναι ἡ πρώτη Κυριακή μετά τό Πάσχα, σέ ἀνάμνηση τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστοῦ στούς Μαθητές του, ὅπου καί ὁ ἄπιστος Θωμᾶς πίστεψε[140].

Ἡ Κυριακή τῶν Μυροφόρων. Εἶναι ἡ δεύτερη Κυριακή μετά τό Πάσχα πρός τιμή τῶν Μυροφόρων γυναικῶν, ἐπίσης καί τοῦ Ἰωσήφ τοῦ εὐσχήμονος Βουλευτοῦ τοῦ

140. Ἰωάννου κ΄, 19-30.

ἀπό Ἀριμαθαίας καί τοῦ Νικοδήμου τοῦ Ἄρχοντος τῶν Ἰουδαίων, οἱ ὁποῖοι κήδευσαν τόν Σωτήρα[141].

Ἡ τρίτη Κυριακή μετά τό Πάσχα λέγεται Κυριακή τοῦ Παραλύτου, γιατί κατ' αὐτή διαβάζεται ἀπό τό Εὐαγγέλιο ἡ θεραπεία τοῦ Παραλυτικοῦ ἀπό τόν Χριστό[142]. Ἡ τέταρτη Κυριακή λέγεται Κυριακή τῆς Σαμαρείτιδας, γιατί διαβάζεται ἀπό τό Εὐαγγέλιο ὁ διάλογος τοῦ Χριστοῦ μέ τή Σαμαρείτιδα[143]. Ἡ δέ πέμπτη Κυριακή μετά τό Πάσχα λέγεται Κυριακή τοῦ Τυφλοῦ, γιατί κατ' αὐτή διαβάζεται ἀπό τό Εὐαγγέλιο *«ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἴασις τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ»*[144].

Ἡ Ἀνάληψη τοῦ Κυρίου, Σαράντα ἡμέρες μετά τήν Ἀνάσταση, ἡμέρα Πέμπτη, σέ ἀνάμνηση τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου στούς οὐρανούς.

Ἡ Κυριακή ἡ μετά τήν Ἀνάληψη λέγεται *Κυριακή τῶν ἁγίων Πατέρων*, πρός τιμή καί μνήμη τῶν 318 θεοφόρων Πατέρων τῆς πρώτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου στή Νίκαια (325 μ.Χ.) πού διακήρυξαν τήν θεότητα τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπειδή ἡ πίστη στήν θεότητά Του καί στήν Ἀνάστασή Του ἀποτελοῦν προϋπόθεση τῆς σωτηρίας μας.

Τό Σάββατο τό μετά τήν Κυριακή τῶν ἁγίων Πατέρων καί πρίν τῆς Πεντηκοστῆς λέγεται *Ψυχοσάββατο*, καί ἡ Ἐκκλησία τελεῖ μνημόσυνο ὑπέρ τῶν κεκοιμημένων. Ψυχοσάββατο ἐπίσης εἶναι καί τό Σάββατο πού προηγεῖται τῆς Κυριακῆς τῆς Ἀπόκρεω. Σύμφωνα μέ ἀρχαία συνήθεια

141. Μάρκου ιε΄, 43 - ι΄, 8.
142. Ἰωάννου ε΄, 1-15.
143. Ἰωάννου δ΄, 5-42.
144. Ἰωάννου θ΄, 1-41.

μνημόσυνα ὑπέρ τῶν κεκοιμημένων τελοῦν οἱ Χριστιανοί καί τό Σάββατο πρίν ἀπό τήν Κυριακή τῆς Τυροφάγου, καί τό Σάββατο πρίν ἀπό τήν Κυριακή τῆς Ὀρθοδοξίας.

Ἡ Πεντηκοστή. Ἑορτάζεται ἡμέρα Κυριακή, σέ ἀνάμνηση τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στούς ἁγίους Ἀποστόλους πενήντα ἡμέρας μετά τό Πάσχα. Τήν ἑπόμενη τῆς Πεντηκοστῆς Δευτέρα εἶναι ἡ ἑορτή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τό ὁποῖο κατά τήν Πεντηκοστή κατῆλθε στούς Ἀποστόλους. Ἡ δέ Κυριακή ἡ μετά τήν Πεντηκοστή λέγεται *Κυριακή τῶν ἁγίων Πάντων*, πρός τιμή καί μνήμη πάντων τῶν Ἁγίων καί μάλιστα τῶν Μαρτύρων.

Θεομητορικές ἑορτές

Πρός τιμή τῆς Θεοτόκου ἡ Ἐκκλησία ἔχει ὁρίσει ἑορτές, σπουδαιότερες τῶν ὁποίων εἶναι οἱ ἑξῆς:

Τό Γενέθλιο ἤ ἡ Γέννηση τῆς Θεοτόκου. Στίς 8 Σεπτεμβρίου, πρός ἀνάμνηση τῆς γεννήσεώς της.

Τά Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, στίς 21 Νοεμβρίου, σέ ἀνάμνηση τῆς εἰσόδου τῆς Θεοτόκου, στόν Ναό, ὅταν ἦταν τριῶν ἐτῶν, ὅπου ἔμεινε ἀφιερωμένη στόν Θεό γιά δώδεκα ἔτη.

Ἡ Σύλληψη τῆς Θεομήτορος Ἄννης, στίς 9 Δεκεμβρίου, πρός ἀνάμνηση τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ στείρα Ἄννα, ἄν καί προχωρημένης ἡλικίας, ἀφοῦ προσευχήθηκε στόν Θεό γιά νά ἀποκτήσει τέκνο, ἀξιώθηκε νά γίνει μητέρα τῆς Θεοτόκου.

Ἡ Σύναξη τῆς Θεοτόκου, στίς 26 Δεκεμβρίου. Σύναξη τῆς Θεοτόκου σημαίνει συνάθροιση τῶν πιστῶν πρός τιμή τῆς Θεοτόκου. Ὁρίσθηκε δέ στίς 26 Δεκεμβρίου ἡ

ἑορτή αὐτή, γιατί τήν προηγούμενη πανηγυρίζουμε τή Γέννηση του Χριστοῦ.

Ὁ Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου, στίς 25 Μαρτίου, σέ ἀνάμνηση τοῦ ὅτι ὁ Ἄγγελος Γαβριήλ στάλθηκε ἀπό τόν Θεό στή Μαρία καί ἀνήγγειλε σέ Αὐτήν τή χαρμόσυνο ἀγγελία (Εὐαγγελισμό) ὅτι θά γεννήσει ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα τόν Σωτήρα τοῦ κόσμου.

Ἡ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου, στίς 15 Αὐγούστου, σέ ἀνάμνηση τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Αὐτῆς προηγεῖται νηστεία 15 ἡμερῶν.

Οἱ δύο τελευταῖες εἶναι μεγάλες ἑορτές. Ἐκτός αὐτῶν ὑπάρχουν καί ἄλλες Θεομητορικές ἑορτές μικρότερης σημασίας.

Ὅπως εἴπαμε καί ἡ Τετάρτη κάθε ἑβδομάδας εἶναι ἀφιερωμένη στή Θεοτόκο.

Ἑορτές τῶν ἁγίων καί λοιπές ἑορτές

Ἐκτός τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἑορτῶν ἔχουμε καί ἑορτές ἄλλων ἱερῶν προσώπων. Εἶναι οἱ ἑορτές τῶν ἁγίων Ἀγγέλων, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καί Βαπτιστοῦ, τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, τῶν ἁγίων Μαρτύρων, τῶν ἁγίων Ἱεραρχῶν, τῶν ἁγίων Ὁμολογητῶν, τῶν Δικαίων καί τῶν Ὁσίων, πού διακόνησαν τό μυστήριο τῆς σαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, πού δόξασαν τόν Θεό μέ τήν πίστη τους, τήν ἁγία ζωή τους, τή διδασκαλία τους, τόν μαρτυρικό θάνατό τους, πού ἀναδείχθηκαν Ποιμένες καί Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας, Κήρυκες τοῦ θείου λόγου, Φωστῆρες τῆς Ἐκκλησίας καί μάρτυρες καί Ὁμολογητές τῆς ἀλήθειας, πού ἔζησαν ἀσκητικό βίο καί κοσμήθηκαν μέ ἀρετές.

Ἑνότητα Τρίτη

Οἱ Ἀκολουθίες

Α΄. Ἐκκλησιαστικές Ἀκολουθίες γενικῶς

Πρός τόν Θεό τόν πανταχοῦ παρόντα, τόν κοινό μας καί πανάγαθο Πατέρα, μπορεῖ ὁ καθένας ἀπό μᾶς νά προσεύχεται *«ἐν παντὶ καιρῷ καὶ πάσῃ ὥρᾳ»* ἀτομικά καί ἰδιωτικά. Ἀπό τήν Ἐκκλησία μας ὅμως καθορίστηκαν οἱ καιροί τῶν προσευχῶν γιά τήν προσευχομένη κοινότητα τῶν Πιστῶν. Οἱ προσευχές αὐτές, ἤ οἱ τύποι αὐτοί τῆς λατρείας, ὀνομάζονται Ἐκκλησιαστικές Ἀκολουθίες. Μ' αὐτές δοξολογοῦμε, παρακαλοῦμε καί εὐχαριστοῦμε τόν Θεό, *«λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ἄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ, εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ πάντων ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ»*[145] καί διαβάζουμε τίς Γραφές. Ἀπό τίς Ἐκκλησιαστικές Ἀκολουθίες ἄλλες μέν τελοῦνται τακτικά στήν Ἐκκλησία (Τακτικές Ἀκολουθίες, ὅπως ὁ Ὄρθρος, ὁ Ἑσπερινός κ.λπ.), ἄλλες δέ ἐκτάκτως καί ὅταν παραστεῖ ἀνάγκη (Ἔκτακτες Ἀκολουθίες, ὅπως τά ἅγια Μυστήρια τοῦ Βαπτίσματος, τοῦ Γάμου, τοῦ Εὐχελαίου).

Ἡ Ἐκκλησία ὑποδέχεται τόν ἄνθρωπο ὅταν γεννιέ-

145. Πρός Ἐφεσίους ε΄, 19).

ται καί εἰσέρχεται στόν κόσμο, ἁγιάζει τή ζωή του μέ τήν εὐλογία Της καί τόν συνοδεύει ὅταν ἐξέρχεται ἀπό τή ζωή αὐτή, παραδίδοντάς τον μέ ἐπιστοσύνη στόν Θεό Πατέρα μας.

Β΄. Γακτικές Ἀκολουθίες

Δύο φορές τήν ἡμέρα ὁ Ἱερέας προσεύχεται πρός τόν Θεό στήν Ἐκκλησία, τό πρωΐ καί τό ἀπόγευμα. Τό πρωΐ διαβάζεται τό Μεσονυκτικό, ὁ Ὄρθρος, τό δέ ἑσπέρας ἡ Ἐνάτη Ὥρα κι ὁ Ἑσπερινός. Κατά συγκεκριμένες Ὥρες διαβάζονται ἡ Πρώτη, ἡ Τρίτη καί ἡ Ἕκτη Ὥρα, ὅπως καί τό Ἀπόδειπνο. Ἄς δοῦμε τώρα πῶς τελεῖται ἡ κάθε μία ἀπό τίς Ἀκολουθίες αὐτές.

Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας ἔχει ἑρμηνεύσει διεξοδικῶς καί πλούσια τό νόημα, τόν συμβολισμό, τόν σκοπό καί τό περιεχόμενο τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν.

α΄. Ὁ Ἑσπερινός

Ὁ Ἑσπερινός εἶναι Ἀκολουθία πού ψάλλεται κάθε ἑσπέρας· εἶναι δέ τό προοίμιο τῆς ἑπόμενης ἑορτῆς καί ἡμέρας. Ὁ Ἑσπερινός τίς καθημερινές τελεῖται ὡς ἑξῆς:

Στήν ἀρχή ὁ Ἱερέας ἐκφωνεῖ: «*Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε, νῦν καὶ ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων*», δηλαδή ἄς εὐλογοῦμε, ἄς ὑμνοῦμε τόν Θεό πάντοτε). Ἀφοῦ ἀπαγγελθεῖ τό «*Δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν Χριστῷ τῷ Βασιλεῖ καὶ Θεῷ ἡμῶν*», διαβάζεται ὁ μεγαλοπρεπέστατος ργ΄ (103ος) ψαλμός (Προοιμιακός ψαλμός), μέ τόν ὁποῖον δοξολογοῦμε τό μεγαλεῖο τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ. «*Εὐλόγει ἡ ψυχή μου τὸν Κύριον· Κύριε ὁ Θεός μου ἐμεγαλύνθης σφόδρα...*».

Ὕστερα ὁ Διάκονος ἀπαγγέλλει τή Μεγάλη Συναπτή· *«Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν...»*, ἡ ὁποία περιλαμβάνει 12 δεήσεις. Μετά ἀπ' αὐτά ψάλλονται τέσσερις ψαλμοί· ρμ΄ (140ός), ρμα΄ (141ος), ρκθ΄ (129ος) καί ριστ΄ (116ος), πού καλοῦνται Ἐπιλύχνιοι. *«Κύριε ἐκέκραξα πρὸς Σέ, εἰσάκουσόν μου Κύριε· Κύριε ἐκέκραξα πρὸς Σέ, εἰσάκουσόν μου· πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου...»*. Ὁ Ἱερέας ἤ ὁ Διάκονος θυμιάζει. Κατά τό τέλος δέ αὐτῶν τῶν ψαλμῶν ψάλλονται ἕξι τροπάρια (τό δέ Σάββατο δέκα), τά καλούμενα ἑσπέρια Στιχηρά· μετά δέ τά Στιχηρά καί τό Δοξαστικό ἐξέρχεται ἀπό τό Ἅγιο βῆμα ὁ Ἱερέας καί τελεῖ τή λεγόμενη εἴσοδο τοῦ Ἑσπερινοῦ καί ἐκφωνεῖ τό *«Σοφία, ὀρθοί»*. Ἔπειτα ψάλλεται ὁ ἀρχαῖος ὕμνος *«Φῶς ἱλαρὸν ἁγίας δόξης ἀθανάτου Πατρός, οὐρανίου, ἁγίου, μάκαρος, Ἰησοῦ Χριστέ...»*, μέ τόν ὁποῖο ὑμνοῦμε τόν Ἰησοῦ Χριστό, τό ἱλαρό φῶς τῆς ἁγίας δόξας τοῦ ἀθάνατου, οὐράνιου, ἁγίου μακαρίου Πατρός Του. Κατόπιν ψάλλεται ὁ στίχος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, πού ἔχει σχέση μέ τήν ἑορτή (Προκείμενο). Κατά τόν Ἑσπερινό τοῦ Σαββάτου τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καί τούς Ἑσπερινούς τῶν ἑορτῶν, μετά ἀπ' αὐτό τόν στίχο διαβάζονται καί περικοπές ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη. Ἀφοῦ ὁ Διάκονος ἀπαγγείλει σειρά δεήσεων *«Εἴπωμεν πάντες ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας ἡμῶν εἴπωμεν»*, ὅπου εὔχεται ὑπέρ πάντων, οἱ πιστοί κλίνουν τίς κεφαλές τους καί ὁ Ἱερέας παρακαλεῖ τόν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό, *«πρεσβείαις (= διά τῆς μεσιτείας) πάντων τῶν ἁγίων»*, νά ἀκούσει τή δέηση πού ἔγινε γιά τούς πιστούς. Κατόπιν ψάλλονται μερικοί ὕμνοι (τά ἀπόστιχα), πού ἀναφέρονται στήν ἑορτή τῆς ἡμέρας. Μετά ἀπ' αὐτά ἀπαγγέλ-

λεται ἡ εὐχή τοῦ Συμεῶνος *«Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα...»*, τό *«Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός...»*, καί τό *«Πάτερ ἡμῶν»*. Στό τέλος ψάλλεται τό τροπάριο τῆς ἑορτῆς, πού λέγεται Ἀπολυτίκιο, γιατί ψάλλεται πρίν ἀπό τήν Ἀπόλυση, καί τελειώνει ὁ Ἑσπερινός μέ τήν Ἀπόλυση, κατά τήν ὁποία ὁ Ἱερέας εὔχεται ὁ Χριστός, ὁ ἀληθινός Θεός μας, μέ τή βοήθεια τῆς Θεοτόκου καί ὅλων τῶν ἁγίων, νά ἐλεήσει καί νά σώσει ἐμᾶς, διότι ἀγαθός καί φιλάνθρωπος καί ἐλεήμων εἶναι ὁ Θεός.

β΄. Τό Ἀπόδειπνο

Μετά τό δεῖπνο διαβάζεται τό Ἀπόδειπνο, μέ τό ὁποῖο εὐχόμαστε νά περάσουμε καλά τή νύχτα. Ἀποτελεῖται δέ αὐτό ἀπό ψαλμούς, εὐχές καί τροπάρια.

γ΄. Τό Μεσονυκτικό

Ἡ Ἐκκλησία, ἐπιθυμεῖ νά προσευχόμαστε στόν Θεό ὅσο γίνεται πιό συχνά, γι' αὐτό ὅρισε πολλές φορές τήν ἡμέρα νά γίνεται προσευχή. Γιά νά ἔχουμε τόν Θεό στόν νοῦ μας καί στή μέση τῆς νύχτας, ὅρισε προσευχή κατά τά μεσάνυχτα, τό Μεσονυκτικό. Χάρη ὅμως εὐκολίας, στούς Ναούς τελεῖται αὐτό τά ξημερώματα, πρίν τόν Ὄρθρο, σέ ἀνάμνηση τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία ἔγινε τά ξημερώματα τῆς Κυριακῆς, καί τῆς Δευτέρας Παρουσίας Του καί μελλούσης κρίσεώς μας. Ἀποτελεῖται δέ τό Μεσονυκτικό ἀπό τροπάρια, ψαλμούς, εὐχές καί δεήσεις στόν Θεό.

δ΄. Ὁ Ὄρθρος

Μετά τό Μεσονυκτικό, κάθε πρωΐ, τελεῖται ὁ Ὄρθρος γιά νά εὐχαριστήσουμε τόν Θεό γιατί περάσαμε μέ εἰρή-

νη τή νύχτα καί νά Τόν παρακαλέσουμε νά περάσουμε μέ εἰρήνη καί τήν ἡμέρα. Ἡ Ἀκολουθία αὐτή ὀνομάσθηκε Ὄρθρος, γιατί γίνεται τόν ὄρθρο, δηλαδή τό πρωΐ.

Ὁ Ὄρθρος τελεῖται ὡς ἑξῆς:

Γίνεται ἀπό τόν Ἱερέα ἡ δοξολογία τῆς Ἁγίας Τριάδας: «*Δόξα τῇ ἁγίᾳ καί ὁμοουσίῳ καί ζωοποιῷ καί ἀδιαιρέτῳ Τριάδι· πάντοτε νῦν καί ἀεί καί εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων*».

Ἀφοῦ ἀπαγγελθεῖ τρεῖς φορές τό «*Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καί ἐπί γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία*» καί δύο φορές τό «*Κύριε, τὰ χείλη μου ἀνοίξεις, καὶ τὸ στόμα μου ἀναγγελεῖ τὴν αἴνεσίν σου*», διαβάζεται ὁ Ἑξάψαλμος, δηλαδή ἕξι ψαλμοί κατά σειρά (γ΄ (3ος), λζ΄ (37ος), ξβ΄ (62ος), πζ΄ (87ος), ρβ΄ (102ος) καί ρμβ΄ (142ος))· ἀπ' αὐτούς πρῶτος διαβάζεται ὁ γ΄, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει μ' αὐτή τή φράση: «*Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με; Πολλοὶ ἐπανίστανται ἐπ' ἐμέ*».

Μετά τόν Ἑξάψαλμο ἐκφωνεῖται ἡ Μεγάλη Συναπτή δέηση, δηλαδή σειρά αἰτημάτων πρός τόν Θεό, ἀρχίζοντας μέ τό: «*Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὑπὲρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης κ.τλ.*» Τήν Μεγάλη Συναπτή ἐξηγοῦμε ἐκτενέστερα στήν ἑρμηνεία τῆς θείας Λειτουργίας. Μετά ἀπ' αὐτή ψάλλονται διάφοροι ὕμνοι καί τροπάρια.

Ἔπειτα διαβάζεται ἀπό τόν Ἱερέα τό Εὐαγγέλιο τό καλούμενο Ἑωθινό (ἀπό τή λέξη Ἕως, ἡ ὁποία σημαίνει πρωΐ), στά δεξιά τῆς ἁγίας Τράπεζας σέ ἀνάμνηση τοῦ Ἀγγέλου, ὁ ὁποῖος κήρυξε στόν τάφο τοῦ Κυρίου τήν Ἀνάστασή Του. Τό Εὐαγγέλιο πού διαβάζεται στόν Ὄρθρο τῶν Κυριακῶν πραγματεύεται πάντοτε τήν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου καί τά συμβάντα σχετικά μ' αὐτήν. Αὐτά τά Εὐαγγέλια εἶναι ἕντεκα ἀπ' ὅλους τούς Εὐαγγελιστές, καί διαβάζονται διαδοχικά. Μετά τήν ἀνάγνωση

τοῦ Εὐαγγελίου ὁ Ἱερέας προσάγει τό Εὐαγγέλιο στόν λαό, τότε δέ ὁ Χορός ἀπαγγέλλει: *«Ἀνάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι, προσκυνήσωμεν ἅγιον Κύριον Ἰησοῦν».* Μετά ἀπ' αὐτά ψάλλεται κατά τίς Κυριακές, διαβάζεται δέ τίς ὑπόλοιπες ἡμέρες, ὁ ν΄ (50ός) ψαλμός, ἕνας ἀπό τούς ὡραιότερους ψαλμούς τοῦ Δαυΐδ, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει ἔτσι: *«Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου».* Σ' αὐτόν τόν ψαλμό ὁ Δαυΐδ ζητάει συγχώρεση ἀπό τόν Θεό γιατί παρέβηκε τίς ἐντολές Του διαπράττοντας φόνο καί μοιχεία. Ὁ Θεός τόν συγχώρησε. Ὕστερα ψάλλονται μερικοί σύντομοι ὕμνοι.

Κατόπιν ψάλλεται ὁ Κανόνας. Ὁ Κανόνας εἶναι ὕμνος πού ψάλλεται πρός τιμή τοῦ ἑορταζόμενου ἁγίου, ἤ γεγονότος. Λέγεται δέ Κανόνας, γιατί κατά κανόνα ὁ ὕμνος αὐτός ἀποτελεῖται ἀπό ἐννέα τμήματα πού καλοῦνται ὠδές καί ἀναφέρεται στό ἐγκωμιαζόμενο γεγονός ἤ ἱερό πρόσωπο. Ἡ κάθε μία ὠδή ἀποτελεῖται συνήθως ἀπό τέσσερα ἤ καί ἀπό τρία ἤ ἕξι τροπάρια. Τό πρῶτο ἀπ' αὐτά ὑμνεῖ πάντοτε τόν Χριστό, τά ἄλλα ἀναφέρονται στήν ἑορταζόμενη ἑορτή, τό προτελευταῖο ἀρχίζει μέ τό *«Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι»* καί εἶναι πρός τιμή τῆς ἁγίας Τριάδος, τό δέ τελευταῖο ἀρχίζει μέ τό *«Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμὴν»* καί εἶναι πρός τιμή τῆς Θεοτόκου. Ὁλόκληρη δέ ἡ ἐνάτη ὠδή ψάλλεται πρός τιμή τῆς Θεοτόκου. Ἐπειδή ὅμως ἡ ψαλμωδία ὁλόκληρου τοῦ κανόνα ἀπαιτεῖ πολύ χρόνο, γι' αὐτό συνήθως ψάλλονται μόνο τά πρῶτα τροπάρια κάθε ὠδῆς (Εἱρμοί ἤ Καταβασίες λεγόμενες) καί μόνο ἡ ἐνάτη ὠδή ψάλλεται ὁλόκληρη.

Μετά τόν Κανόνα ὁ Ἱερέας λέει: *«Ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν· ἀντιλαβοῦ...».* Ὕστερα

ἀφοῦ ψαλλοῦν μερικά τροπάρια, ἀκολουθοῦν οἱ Αἶνοι, δηλαδή στίχοι ἀπό τούς μεγαλοπρεπεῖς ψαλμούς ρμη΄ (148ος), ρμθ΄ (149ος) καί ρν΄ (150ός) *«Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν· αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις· αἰνεῖτε...»* πού συνδέονται μέ τροπάρια σχετικά μέ τήν ἑορτή τῆς ἡμέρας. Ἐνῶ ψάλλονται οἱ Αἶνοι, ὁ Ἱερέας ἑτοιμάζει τά τίμια Δῶρα, δηλαδή τελεῖ τήν Προσκομιδή· γι' αὐτή θά μιλήσουμε πιό κάτω. Ἀφοῦ δέ ψαλλεῖ ἡ Δοξολογία, μέ τήν ὁποία δοξολογοῦμε τόν Σωτήρα τοῦ κόσμου Ἰησοῦ Χριστό, γίνεται ἡ Ἀπόλυση· σ' αὐτήν παρακαλοῦμε τόν Χριστό, δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων Πατέρων νά μᾶς ἐλεήσει καί νά μᾶς σώσει.

ε΄. Οἱ Ὧρες

Ὧρες λέγονται σύντομες προσευχές καί ἀποτελοῦνται ἀπό ψαλμούς, τροπάρια κι εὐχές, πού διαβάζονται καθορισμένες ὧρες τῆς ἡμέρας. Τέσσερις Ὧρες ὑπάρχουν, ἡ Πρώτη, ἡ Τρίτη, ἡ Ἕκτη καί ἡ Ἐνάτη. Καί ἡ μέν Πρώτη ψάλλεται στίς ἕξι τό πρωΐ (γιατί, καθώς εἴπαμε, στούς Ἑβραίους πρώτη ὥρα ἦταν ἡ δική μας ἕκτη πρωϊνή), ἡ Τρίτη στίς ἐννέα, ἡ Ἕκτη στίς δώδεκα τό μεσημέρι, ἡ δέ Ἐνάτη στίς 3 τό ἀπόγευμα. Οἱ Ὧρες διαβάζονται τακτικῶς στά Μοναστήρια. Ἀλλά στούς ἐνοριακούς Ναούς διαβάζεται μόνο ἡ Ἐνάτη Ὥρα πρίν τόν Ἑσπερινό, τίς δέ ἄλλες διαβάζει ὁ Ἱερέας μόνος του. Κατά τήν Ἐνάτη Ὥρα (3 μ.μ.) γίνεται ἀνάμνηση τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ, πού πέθανε κατά τήν ὥρα αὐτή. Κατά τή Μεγάλη Τεσσαρακοστή ὅμως διαβάζονται στούς ἱερούς Ναούς ὅλες οἱ Ὧρες. Οἱ Ὧρες τῶν Χριστουγέννων, Θεοφανείων καί Μεγάλης Παρασκευῆς λέγονται Μεγάλες Ὧρες, γιατί κατ' αὐτές ἀναγιγνώσκονται περισσότερα

τροπάρια καί περικοπές ἀπό τίς Προφητεῖες, τόν Ἀπόστολο καί τό Εὐαγγέλιο.

ς΄. Ἡ Θεία Λειτουργία

Εἴπαμε προηγουμένως ὅτι ἡ θεία Λειτουργία ἀποτελεῖ τό κέντρο τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ. Σέ κάθε θεία Λειτουργία ζεῖ ὁ Σωτήρας Κύριος Ἰησοῦς Χριστός μέ τρόπο πού δέν μποροῦμε νά ἀντιληφθοῦμε μέ τίς αἰσθήσεις τοῦ σώματός μας, πού ὅμως εἶναι πραγματικός. Ζεῖ ὁ Ἰησοῦς Χριστός, γεννᾶται, βαπτίζεται, διδάσκει, θαυματουργεῖ, θεραπεύει ψυχές καί σώματα, σταυρώνεται, ἐνταφιάζεται, ἀνασταίνεται, ἀναλαμβάνεται, δοξάζεται στόν οὐρανό καί ἀποστέλλει τό Ἅγιο Πνεῦμα στούς Πιστούς. Ζεῖ ὁ Ἰησοῦς Χριστός γιά μᾶς, γιά νά μᾶς διδάξει, νά μᾶς ἁγιάσει, νά μᾶς παράσχει ἄφεση ἁμαρτιῶν, γιά νά ἑνωθεῖ μαζί μας, γιά νά μᾶς καταστήσει κοινωνούς τῆς αἰώνιας ζωῆς καί μέτοχους τῶν ἀγαθῶν τῆς βασιλείας Του.

Αὐτά μᾶς χαρίζει ὁ Λυτρωτής μας κι ἐμεῖς ὅπως μᾶς ὑπέδειξε, τελοῦμε τή θεία Λειτουργία γιά νά οἰκειοποιηθοῦμε ὅλες αὐτές τίς θεῖες δωρεές πού πηγάζουν ἀπό τή σταυρική θυσία Του. Σέ παλαιότερα ὑπομνήματα τῆς θείας Λειτουργίας ἀναπτύσσονται ὅλα αὐτά. Ὑπάρχουν ὅμως καί σύγχρονα πού ὁ κάθε πιστός, πού θέλει νά καταρτισθεῖ πνευματικά, ἐπιβάλλεται νά τά μελετήσει.

Ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός τήν ἑσπέρα τῆς ἡμέρας πρίν τή Σταύρωσή Του, τήν Πέμπτη δηλαδή τό βράδυ, τέλεσε μέ τήν παρουσία τῶν μαθητῶν Του τόν Μυστικό Δεῖπνο. Στή διάρκειά του ἀφοῦ ἔλαβε ἄρτο κι εὐλόγησε τόν μοίρασε στούς μαθητές Του λέγοντας: «*Λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου*»[146]. Ὕστερα ἀφοῦ ἔλαβε

146. Ματθαίου κστ΄ 26.

τό ποτήρι κι εὐχαρίστησε τόν Θεό, ἔδωσε σ' αὐτούς, λέγοντας: «*Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γάρ ἐστι τό αἷμά μου, τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν*»[147].

Τήν ἐντολή αὐτή τοῦ Χριστοῦ τήν ἀκολούθησαν οἱ Μαθητές Του καί συγκεντρώνονταν τακτικά καί τελοῦσαν τή θυσία αὐτή. Οἱ Ἀπόστολοι τήν παρέδωκαν στούς διαδόχους τους καί κατ' αὐτόν τόν τρόπο ἐξακολούθησε νά τελεῖται στήν Ἐκκλησία μέχρι τίς ἡμέρες μας καί ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Κάθε φορά πού συγκεντρώνονταν οἱ Χριστιανοί καί λάτρευαν τόν Θεό, βάση τῆς λατρείας τους ἦταν ἡ ἀναίμακτη αὐτή θυσία, ἡ ὁποία ὀνομάσθηκε θεία Εὐχαριστία.

Μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου στή θεία Εὐχαριστία προστέθηκαν ὕμνοι καί δεήσεις στόν Θεό, ἀνάγνωση τῶν Γραφῶν καί τό κήρυγμα, κι ἔτσι σιγά-σιγά διαμορφώθηκαν οἱ θεῖες Λειτουργίες, δηλαδή οἱ ὁρισμένοι ἐκεῖνοι τύποι, κατά τούς ὁποίους λατρεύουμε τόν Θεό.

Ἀπό τίς ἀρχαῖες Λειτουργίες, οἱ ὁποῖες σώζονται, τέσσερις εἶναι οἱ σπουδαιότερες. Ἀρχαιότερη εἶναι ἡ θεία Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου. Τή Λειτουργία αὐτή συντόμευσε ὁ Μέγας Βασίλειος (†379). Ἀλλά ἐπειδή καί ἡ Λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἦταν κι αὐτή μεγάλη, γι' αὐτό τήν συντόμευσε ἀκόμη περισσότερο ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (†407), διαφυλάσσοντας ὅμως τή διάταξη αὐτῆς.

Ἡ θεία Λειτουργία τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἰακώβου δέν τελεῖται σήμερα, παρά μόνο σέ κάποια μέρη τήν 23η Ὀκτωβρίου πού ἑορτάζεται καί ἡ μνήμη του καί τήν Κυριακή μετά τά Χριστούγεννα. Τοῦ Μεγάλου Βασιλείου

147. Ματθαίου κστ΄ 27.

ἡ Λειτουργία τελεῖται δέκα φορές τό ἔτος· δηλαδή τίς πέντε Κυριακές τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς (ἐκτός τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων), τή Μεγάλη Πέμπτη, τό Μέγα Σάββατο, τίς παραμονές τῶν Χριστουγέννων καί τῶν Θεοφανείων, καί τήν 1η Ἰανουαρίου πού ἑορτάζεται ἡ μνήμη του.

Ὅλες τίς ἄλλες Κυριακές καί ἑορτές τελεῖται ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ἐκτός ἀπό αὐτές τίς θεῖες Λειτουργίες ὑπάρχει καί ἡ Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων, γιά τήν ὁποία θά μιλήσουμε ἰδιαιτέρως.

Ἐπειδή ἐκτός τῶν λίγων ἐξαιρέσεων πού ἀναφέραμε, πάντοτε τελεῖται ἡ θεία Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἡ ὁποία ἄλλωστε εἶναι ἴδια μέ τή θεία Λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ἀλλά πιό σύντομη γι' αὐτό, μόνο αὐτή θά ἐξηγήσουμε.

Τόν παλαιό καιρό οἱ Χριστιανοί χωρίζονταν συνήθως σέ δύο τάξεις, σέ Κατηχουμένους καί σέ Πιστούς. Τότε οἱ Χριστιανοί ἦταν λίγοι καί ἀπ' αὐτούς οἱ πιό πολλοί ἦταν πρώην εἰδωλολάτρες, πού εἴτε ἐμπνεόμενοι ἀπό τήν ὑψηλή διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου, εἴτε θαυμάζοντας τόν βίο τῶν Χριστιανῶν, ἤθελαν νά γίνουν Χριστιανοί. Προτοῦ ὅμως βαπτισθοῦν, ἔπρεπε νά διδαχθοῦν τίς θεμελιώδεις διδασκαλίες τοῦ Χριστιανισμοῦ. Γιά ὅσο χρόνο κατηχοῦνταν λέγονταν Κατηχούμενοι καί δέν ἐθεωροῦντο ἀκόμη Χριστιανοί, οὔτε τούς ἐπέτρεπαν νά μεταλαμβάνουν, οὔτε κάν νά παρευρίσκονται στόν Ναό κατά τήν ὥρα τῆς τελέσεως τῆς θείας Εὐχαριστίας καί τῆς Μεταλήψεως. Ἀφοῦ δέ κατηχοῦνταν, τότε βαπτίζονταν καί γίνονταν τέλειοι Χριστιανοί καί λέγονταν Πιστοί. Σύμφωνα μέ τή διάκριση αὐτή τῶν Χριστιανῶν, διαιρεῖται καί ἡ θεία Λειτουργία σέ δύο μέρη: Στή Λειτουργία τῶν

Κατηχούμενων καί στή Λειτουργία τῶν Πιστῶν. Ὅταν, δηλαδή, ἄρχιζε ἡ Λειτουργία, ἔρχονταν ὅλοι στόν Ναό, ἀλλά οἱ μέν Πιστοί εἶχαν τό δικαίωμα νά μένουν ἀπ' τήν ἀρχή μέχρι τό τέλος τῆς θείας Λειτουργίας· οἱ Κατηχούμενοι ὅμως εἶχαν διαταγή ἀπό τόν Διάκονο νά ἀπέλθουν πρίν νά γίνει ἡ Εἴσοδος τῶν Τιμίων Δώρων, γιατί δέν θεωροῦνταν ἀκόμη ἄξιοι νά παραυρεθοῦν στήν τέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ὥστε Λειτουργία τῶν Κατηχούμενων λέγεται ἐκεῖνο τό μέρος τῆς θείας Λειτουργίας ἀπό τήν ἀρχή της μέχρι τήν ἐκφώνηση ἀπό τόν Διάκονο τοῦ παραγγέλματος: *«Ὅσοι Κατηχούμενοι προέλθετε (= ἐξέλθετε)· οἱ Κατηχούμενοι προέλθετε· ὅσοι Κατηχούμενοι προέλθετε· μή τίς τῶν Κατηχουμένων (νά μείνει)».* Τότε ἀποσύρονταν οἱ Κατηχούμενοι, ὁ δέ Διάκονος ἀναφωνοῦσε: *«Ὅσοι Πιστοί»* (δηλαδή: μείνετε), κι ἀπ' αὐτή τή στιγμή μέχρι τέλους, ἀρχίζει ἡ Λειτουργία τῶν Πιστῶν, δηλαδή ἡ Λειτουργία, στήν ὁποία μόνο οἱ Πιστοί μποροῦσαν νά μένουν.

Τώρα, πού ὁ Χριστιανισμός γενικεύθηκε, ἔπαψε ἡ διάκριση μεταξύ Κατηχουμένων καί Πιστῶν, γιατί στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία κάθε παιδί πού γεννιέται βαπτίζεται καί γίνεται ἐκ γενετῆς Χριστιανός· σπάνια ὑπάρχουν Κατηχούμενοι, καί αὐτοί εἶναι μόνον ὅσοι προσέρχονται ἀπό ἄλλες θρησκεῖες στή δική μας. Ἐπίσης ὑπάρχουν κατηχούμενοι στίς χῶρες τῆς Ἱεραποστολῆς. Ἐπειδή ὅμως ἡ θεία Λειτουργία εἶναι ἀρχαιότατη καί ἔργο ἁγίων καί μεγάλων ἀνδρῶν, πρέπει νά εἶναι σεβαστή καί νά μένει ἀμετάβλητη, καί γι' αὐτό ἄν καί σταμάτησε ἡ διάκριση στήν περιοχή μας σέ Κατηχουμένους καί σέ Πιστούς, ἐξακολουθεῖ νά διαιρεῖται αὐτή στά δύο αὐτά μέρη.

Πρίν ν' ἀρχίσει ἡ θεία Λειτουργία, ἐνῶ τελεῖται ὁ Ὄρθρος, ὁ Ἱερέας μυστικά μέσα στό ἅγιο Βῆμα προετοιμά-

ζει τά Τίμια Δῶρα, γιά νά εἶναι ἕτοιμα νά μεταφερθοῦν κατά τή μεγάλη Εἴσοδο ἀπό τόν Ἱερέα στήν ἁγία Τράπεζα γιά νά ἁγιασθοῦν. Ἡ ἑτοιμασία αὐτή τῶν Τιμίων Δώρων λέγεται Πρόθεση ἤ Προσκομιδή. Πρόθεση εἶναι ὁ τόπος ὅπου τοποθετοῦνται οἱ προσφορές τῶν πιστῶν (τό πρόσφορο καί τό νάμα) καί Προσκομιδή καλεῖται ἡ Ἀκολουθία πού τελεῖ ὁ Ἱερέας γιά νά προετοιμάσει τά Τίμια Δῶρα.

Ἡ Προσκομιδή

Ἡ Προσκομιδή εἴπαμε ὅτι τελεῖται μέσα στό ἅγιο Βῆμα ἀπό τόν Ἱερέα γιά νά ἑτοιμάσει τά Τίμια Δῶρα γιά τή θεία Εὐχαριστία. Ἀφοῦ ὁ Ἱερέας δεηθεῖ πρός τόν Θεό, λαμβάνει ἄρτο, ἐπάνω στόν ὁποῖο ὑπάρχει σφραγίδα. Στή μέση αὐτῆς τῆς σφραγίδας ὑπάρχει τετράγωνο διαιρεμένο στά τέσσερα, καί σέ κάθε ἕνα ἀπό τά τέσσερα αὐτά μέρη εἶναι γραμμένα τά γράμματα ΙΣ, ΧΣ, ΝΙ, ΚΑ (δηλαδή Ἰησοῦς Χριστός Νικᾶ). Δεξιά αὐτοῦ τοῦ τετραγώνου εἶναι ἕνα τρίγωνο κι ἀριστερά 9 τρίγωνα· Δ ΙΣ ΧΣ ΝΙ ΚΑ ΔΔΔ ΔΔΔ ΔΔΔ. Τό μεσαῖο τετράγωνο παριστάνει τόν Ἰησοῦ Χριστό, τό τρίγωνο στά δεξιά τήν Παρθένο Μαρία καί Μητέρα τοῦ Θεοῦ καί τά 9 (σέ 3 τριάδες) τρίγωνα πρός τά ἀριστερά σημαίνουν τίς ἐννέα τάξεις τῶν ἁγίων (Ταξιαρχῶν καί Ἀγγέλων, Προδρόμου καί Προφητῶν, Ἀποστόλων, μεγάλων Διδασκάλων καί Ἱεραρχῶν, Μαρτύρων, Ἀσκητῶν, Ἀναργύρων, τῶν ἁγίων Θεοπατόρων, καί τοῦ ἁγίου πού ἑορτάζει δηλαδή ψάλλεται ἡ Ἀκολουθία πού ὑπάρχει στό Μηναῖο ἤ σέ ἰδιαίτερη φυλλάδα). Ὁ Ἱερέας, ἀφοῦ μέ τή Λόγχη κάνει τρεῖς φορές τό σημεῖο τοῦ Σταυροῦ ἐπάνω στόν ἄρτο (ὁ ὁποῖος λέγεται Προσφορά), σέ ἀνάμνηση τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ, ἀποκόπτει τό μεσαῖο τε-

τράγωνο τοῦ ἄρτου πού παριστάνει τόν Χριστό, καί τό θέτει στόν ἅγιο Δίσκο, λέγοντας λόγους πού φέρνουν στή μνήμη τή γαλήνη, μέ τήν ὁποία ὁ Χριστός ὑπέμεινε ἑκούσια τό πάθος, ὅπως ὁ ἀμνός ὁδηγεῖται στή σφαγή. Ἡ μερίδα αὐτή (τό συγκεκριμένο τετράγωνο) λέγεται γι' αὐτό τόν λόγο Ἀμνός. Ὁ Ἱερέας χαράσσει σταυρωτά τόν Ἀμνόν φθάνοντας μέχρι τό σκληρό μέρος τῆς κάτω πλευρᾶς ὥστε νά σχηματισθοῦν τέσσερα τμήματα (τεταρτημόρια). Ὕστερα ὁ Ἱερέας κεντᾶ μέ τή λόγχη τό μέρος τοῦ Ἀμνοῦ, ὅπου εἶναι γραμμένο ΙΣ, γιά νά ὑπενθυμίσει ὅτι στρατιώτης κέντησε τήν πλευρά τοῦ Σωτήρα μέ λόγχη. Ἐπειδή δέ τότε ἐξῆλθε ἀπό τήν πλευρά τοῦ Χριστοῦ αἷμα καί ὕδωρ, γι' αὐτό ἀμέσως θέτει ὁ Ἱερέας ἐντός τοῦ Ποτηρίου οἶνο καί ὕδωρ, λέγοντας τά ἁρμόζοντα ρητά. Μετά ἀπ' αὐτά ὁ Ἱερέας ἀποκόπτει, ἀπό τόν ἴδιο ἤ ἀπό ἄλλο πρόσφορο, τό δεξιά τοῦ τετραγώνου τρίγωνο, πού παριστάνει τή Θεοτόκο, καί τό τοποθετεῖ στόν ἅγιο Δίσκο δεξιά τοῦ Ἀμνοῦ, πρός τιμή καί μνήμη τῆς Ὑπερευλογημένης Ἐνδόξου Δεσποίνης μας Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας, μέ τή μεσιτεία τῆς ὁποίας παρακαλοῦμε τόν Κύριο νά δεχθεῖ τή θυσία αὐτή. Κατόπιν ἐξάγει ὁ Ἱερέας ἕνα-ἕνα τά ἐννέα τρίγωνα, τά ἀριστερά τοῦ τετραγώνου, πού παριστάνουν τίς ἐννέα τάξεις τῶν Ἁγίων καί τά τοποθετεῖ στόν ἅγιο Δίσκο, ἀναφέροντας πρός τιμή καί μνήμη κάποιων Ἁγίων γιά κάθε ἕνα ἀπ' αὐτά. Ἐπικαλεῖται δέ τή βοήθεια ὅλων αὐτῶν γιά μᾶς. Ὕστερα, κάτω ἀπό τίς μερίδες αὐτές τοποθετεῖ ὁ Ἱερέας μερίδες ἀπό τό πρόσφορο, δηλαδή ψιχία ὑπέρ ζωντανῶν καί κεκοιμημένων.

Ἐδῶ μνημονεύει τόν Ἐπίσκοπο καί ὅποιον ἄλλον ζήτησε αὐτό γιά χάρη τοῦ ἑαυτοῦ του ἤ γιά κάποιον ἄλλο. Ἔτσι λοιπόν τοποθετήθηκαν πάνω στόν ἱερό Δίσκο οἱ

μερίδες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τῶν ἁγίων, τῶν ζώντων καί τῶν κεκοιμημένων. Ἡ μερίδα τοῦ Χριστοῦ πού δηλώνει τό σῶμα Του, ὅπως θά δοῦμε σέ λίγο, μεταβάλλεται μέ τήν εὐλογία τοῦ Ἱερέα σέ Σῶμα Χριστοῦ, καθώς καί ὁ οἶνος σέ Αἷμα Χριστοῦ. Ἀφοῦ τελειώσει ἡ ἑτοιμασία τῶν Τιμίων Δώρων, ὁ Ἱερέας τοποθετεῖ στόν ἅγιο Δίσκο τόν Ἀστερίσκο (βλέπε γι' αὐτό στά ἱερά σκεύη) καί καλύπτει χωριστά τόν ἅγιο Δίσκο καί τό ἅγιο Ποτήριο μέ κάλυμμα, καί τά δύο ὅμοια μέ ἄλλο μεγαλύτερο κάλυμμα, τόν Ἀέρα. Στό τέλος ὁ Ἱερέας δέεται νά εὐλογήσει ὁ Θεός τήν προετοιμασία αὐτή καί νά βοηθήσει καί τόν Ἱερέα ὁ ὁποῖος τήν ἑτοίμασε καθώς κι ἐκείνους γιά χάρη τῶν ὁποίων ἑτοιμάσθηκε· εὔχεται δέ πρός τόν Χριστό νά ἐλεήσει καί νά σώσει ἐμᾶς μέσω τῆς μεσιτείας τῆς Θεοτόκου καί ὅλων τῶν ἁγίων. Μέ αὐτό τόν τρόπο τελεῖται ἡ Προσκομιδή, δηλαδή ἡ προετοιμασία τῶν Τιμίων Δώρων.

Ἡ λειτουργία τῶν Κατηχουμένων

Ἀφοῦ οἱ Κληρικοί προετοιμασθοῦν μέ διάφορες μυστικές εὐχές γιά τήν τέλεση τῆς θείας Λειτουργίας, ὁ Διάκονος, ἐξέρχεται ἀπό τό ἅγιο Βῆμα κι ἀφοῦ προσκυνήσει τρεῖς φορές, ἀναφωνεῖ: *«Εὐλόγησον Δέσποτα»*, δηλαδή ἐσύ, ὦ Δέσποτα (ὅπως τιμητικά λέγεται ὁ Ἱερέας), εὐλόγησε, δοξολόγησε, ὕμνησε τόν Θεό. Τότε ὁ Ἱερέας ἀπαντᾶ: *«Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων»*. Δηλαδή· νά εἶναι εὐλογημένη καί δοξασμένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ ἁγίου Πνεύματος (τῆς ἁγίας Τριάδος) ὄχι μόνο τώρα, ἀλλά καί πάντοτε. Παλαιότερα ἀπαντοῦσε ὅλος ὁ λαός μαζί σέ ὅ,τι ἔλεγε ὁ Ἱερέας, ἐπειδή ὅμως γινόταν χασμωδία, ἐγκαταλείφθηκε αὐτή ἡ πρακτική καί ὁρίστη-

κε ἐκ μέρους τοῦ Λαοῦ ν' ἀποκρίνεται ὁ Χορός, ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν ἐκκλησιαζομένων. Ἀφοῦ λοιπόν πεῖ αὐτά ὁ Ἱερέας, ὁ Χορός ἀπαντᾶ *«Ἀμήν»*, πού εἶναι ἑβραϊκή λέξη καί σημαίνει γένοιτο, ναί, δηλαδή, ἄς εἶναι εὐλογημένος ὁ Θεός καί τώρα καί πάντοτε.

Μετά ἀπ' αὐτά ἀπαγγέλλει ὁ Διάκονος σειρά δεήσεων πρός τόν Θεό. Ἐπειδή ὅλες αὐτές οἱ δεήσεις λέγονται συναπτά δηλαδή ἀμέσως ἡ μία μετά τήν ἄλλη, ἡ δέηση αὐτή λέγεται Μεγάλη Συναπτή. Ἐπειδή κατ' αὐτή ὁ Διάκονος προσκαλεῖ τόν λαό νά δεηθεῖ μέ εἰρήνη, λέγεται καί Εἰρηνικά. Ἡ Μεγάλη Συναπτή ἔχει ὡς ἑξῆς. Ὁ Διάκονος στήν ἀρχή ἐκφωνεῖ: *«Ἐν εἰρήνη τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν»*· δηλαδή ἄς κάνουμε τίς δεήσεις μας στόν Θεό, ἀφοῦ εἰρηνεύσουμε μεταξύ μας. Σ' αὐτές τίς δεήσεις ζητοῦμε ἀπό τόν Θεό διάφορα ἀγαθά. Ἀλλά πῶς θέλουμε νά μᾶς δώσει τά ἀγαθά αὐτά, ὅταν ἐμεῖς εἴμαστε κακοί καί προκαλοῦμε τούς ἀδερφούς μας; Πῶς ὁ Θεός νά μᾶς συγχωρέσει, ὅταν ἐμεῖς δέν συγχωροῦμε τούς ἄλλους; Γι' αὐτό πάντοτε προτοῦ προσευχηθοῦμε, πρέπει νά μονιάζουμε μεταξύ μας, καθώς λέει ὁ Χριστός. Μετά ἀπ' αὐτά ἀρχίζει ὁ Διάκονος τίς δεήσεις.

«Ὑπὲρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης, καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν»· ἄς δεηθοῦμε στόν Θεό νά μᾶς στείλει εἰρήνη, πού μόνο μ' αὐτή ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά εὐτυχεῖ, κι ἄς δεηθοῦμε γιά τή σωτηρία τῆς ψυχῆς μας. Καθῆκον μας εἶναι νά φροντίζουμε νά εἰρηνεύουμε, ὅπως ἐπίσης καί νά σώσουμε τήν ψυχή μας. Ἀλλά χωρίς τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ τίποτα δέν μποροῦμε νά κατορθώσουμε, γι' αὐτό παρακαλοῦμε τόν Θεό νά μᾶς βοηθήσει μέ τή θεία Χάρη Του σ' αὐτή τήν προσπάθειά μας. Ὁ Χορός σ' αὐτή τήν αἴτηση, καθώς καί σέ ὅλες τίς ἄλλες, ἀπαντᾶ: *«Κύριε ἐλέησον»*.

Ὁ Διάκονος ἐξακολουθεῖ: *«Ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου, εὐσταθείας τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν, καὶ τῆς τῶν πάντων ἑνώσεως, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν»*· ἄς δεηθοῦμε στόν Θεό νά ἔχει ὅλος ὁ κόσμος εἰρήνη, οἱ κατά τόπους Ἐκκλησίες τοῦ Θεοῦ νά μείνουν σταθερές, πιστές στήν Ὀρθοδοξία, κι ἄς δεηθοῦμε ἀκόμη νά μή χωρίζονται πλέον οἱ ἄνθρωποι μεταξύ τους μέ μίση καί πάθη, ἀλλά νά εἶναι ἑνωμένοι, ὅλοι μέ εἰρήνη καί πίστη στόν Θεό, ὥστε νά γίνει μία ποίμνη κι ἕνας ποιμένας.

«Ὑπὲρ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου, καὶ τῶν μετὰ πίστεως, εὐλαβείας καὶ φόβου Θεοῦ εἰσιόντων ἐν αὐτῷ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν»· ἄς παρακαλέσουμε τόν Θεό νά φυλάει τόν Ναό αὐτό ἀπό κάθε δυστύχημα (σεισμό, πυρκαγιά κ.λπ.) καί νά φυλάττει νά προστατεύει ἐπίσης ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι εἰσέρχονται σ' αὐτόν μέ πίστη πρός τόν Θεό, μέ εὐλάβεια καί φόβο πρός Αὐτόν.

«Ὑπὲρ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν (δεῖνος), τοῦ Τιμίου Πρεσβυτερίου, τῆς ἐν Χριστῷ Διακονίας, παντὸς τοῦ Κλήρου καὶ τοῦ Λαοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν»· ἄς δεηθοῦμε πρός τόν Θεό γιά τόν Ποιμενάρχη καί πνευματικό πατέρα μας· γιά τούς Πρεσβυτέρους, πού ὅλοι μαζί ἀποτελοῦν τό ἄξιο τιμῆς Πρεσβυτέριο· γιά τούς Διακόνους τοῦ Χριστοῦ καί ὑπέρ ὅλου τοῦ ὑπόλοιπου Κλήρου (ὑποδιακόνων, ψαλτῶν, ἀναγνωστῶν) καί ὑπέρ ὅλου τοῦ Λαοῦ.

«Ὑπὲρ τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας ταύτης, πάσης πόλεως (ἢ Μονῆς), χώρας, καὶ τῶν πίστει οἰκούντων ἐν αὐταῖς, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν»· ἄς εὐχηθοῦμε ὑπέρ τῆς Ἐκκλησίας, τήν ὁποία ἀποτελοῦν οἱ χριστιανοί τῆς πόλεως αὐτῆς. Ὁ Χριστιανός δέν πρέπει νά εὔχεται μόνο ὑπέρ τῶν δικῶν του, ἀλλά καί ὑπέρ ὅλων τῶν ἀνθρώπων καί ὅλων τῶν τόπων· γι' αὐτό ὁ Διάκονος εὔχεται ὑπέρ κάθε πόλεως

καί κάθε χώρας καί ὅλων ὅσοι κατοικοῦν σ' αὐτές καί πιστεύουν στόν Θεό.

«*Ὑπὲρ εὐκρασίας ἀέρων, εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς, καὶ καιρῶν εἰρηνικῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν*»· ἄς παρακαλέσουμε τόν Θεό οἱ ἄνεμοι νά εἶναι μέτριοι, οὔτε πολύ ψυχροί, οὔτε πολλοί θερμοί, ἔτσι ὥστε οὔτε ἡ ὑγεία μας νά πάθει, οὔτε ἡ βλάστηση νά βλαφθεῖ, οὔτε τά κτήνη μας νά ὑποφέρουν· ἄς παρακαλέσουμε κι' ἄλλο τόν Θεό νά εὐφορήσουν οἱ καρποί μας, νά ἔχουμε πλούσια καί καλή σοδειά, ἀλλά συγχρόνως νά ἔχουμε εἰρήνη κι ὄχι ἐχθρούς, πού μ' αὐτούς καταστρέφεται ὅ,τι καλό ἔρχεται ἀπό τούς μέτριους ἀνέμους κι ἀπό τήν εὐφορία τῶν καρπῶν.

«*Ὑπὲρ πλεόντων, ὁδοιπορούντων, νοσούντων, καμνόντων, αἰχμαλώτων καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν*»· ὁ Διάκονος εὔχεται ὑπέρ τῆς σωτηρίας ὅλων ἐκείνων, πού βρίσκονται σέ κίνδυνο, ὑπέρ αὐτῶν πού ταξιδεύουν στίς θάλασσες τῶν ὁδοιπόρων, τῶν κουρασμένων, τῶν ἀσθενῶν, αὐτῶν πού μοχθοῦν καί τῶν αἰχμαλώτων.

«*Ὑπὲρ τοῦ ρυσθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου καὶ ἀνάγκης, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν*»· ἄς εὐχηθοῦμε στόν Θεό νά μᾶς σώσει καί νά ἀπομακρύνει ἀπό μᾶς τήν λύπη, τόν θυμό, κάθε κίνδυνο καί κάθε ἀνάγκη.

«*Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς ὁ Θεός τῇ σῇ χάριτι*»· ὦ Θεέ, φρόντισέ μας, σῶσε, ἐλέησε καί διαφύλαξέ μας ἀπό κάθε κακό, στέλνοντας σ' ἐμᾶς τή θεία Σου χάρη.

«*Τῆς Παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, μετὰ πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες, ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ*

παραθώμεθα». Δηλαδή ἐπικαλούμενοι τή μεσιτεία τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί ὅλων τῶν Ἁγίων ἄς ἀναθέσουμε ὅλη τή ζωή καί τή δική μας καί ὅλων τῶν ἀδελφῶν μας στή χάρη τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καί Θεοῦ μας. Ὁ Χορός σ' αὐτά ἀπαντᾶ: *«Σοὶ Κύριε»*, δηλαδή σέ Σένα Κύριε παραθέτουμε τούς ἑαυτούς μας καί τῶν ἄλλων κι ὅλη τή ζωή μας. Ὁ δέ Ἱερέας τότε λέει μεγαλοφώνως: *«Ὅτι πρέπει Σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων»*, δηλαδή ναί Κύριε, σέ Σένα ἀπευθύνουμε τίς παρακλήσεις μας καί τίς δοξολογίες, γιατί σέ Σένα ἁρμόζει κάθε δόξα, τιμή καί προσκύνηση, σέ Σένα τόν Πατέρα, τόν Υἱό καί τό Ἅγιο Πνεῦμα, καί τώρα καί πάντοτε καί σέ ὅλους τούς αἰῶνες. Σ' αὐτά ὁ Χορός ἀπαντᾶ *«Ἀμήν»*, κι ἔτσι τελειώνει ἡ Μεγάλη Συναπτή.

Μετά τή μεγάλη Συναπτή, ἄν μέν εἶναι Κυριακή ἤ ἑορτή ἁγίων, ὁ Χορός ψάλλει τά Τυπικά Ἀντίφωνα, δηλαδή τόν ρβ΄ (102ο) ψαλμό *(«Εὐλόγει ἡ ψυχή μου τὸν Κύριο, καὶ πάντα τὰ ἐντός μου τὸ ὄνομα τὸ ἅγιο αὐτοῦ...»)* καί τόν ρμε΄ (145ο) ψαλμό *(«Αἴνει ἡ ψυχή μου τὸν Κύριον...»)*. Ἄν ὅμως εἶναι Δεσποτική ἤ Θεομητορική ἑορτή, ψάλλονται τά ἄλλα Ἀντίφωνα, δηλαδή κάποιοι στίχοι ἀπό τήν Ἁγία Γραφή, οἱ ὁποῖοι ψάλλονται ἤ ἀπαγγέλλονται διαδοχικά (ἀντιφώνως) ἀπό τούς δύο Χορούς. Ὁ καθένας ἀπ' αὐτούς τούς στίχους ἀκολουθεῖται ἀπό τό ἐφύμνιο: *«Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, Σῶτερ, σῶσον ἡμᾶς»*. Ἐνῶ ὁ Χορός ψάλλει αὐτά, ὁ Ἱερέας λέει μυστικά μέσα στό ἅγιο Βῆμα εὐχή, παρακαλώντας τόν Θεό νά μᾶς προστατεύει.

Μετά τό πρῶτο Ἀντίφωνο ὁ Διάκονος ἀπαγγέλλει τή Μικρή Συναπτή (δέηση), ἡ ὁποία ὀνομάζεται ἔτσι, δι-

ότι συνάπτει μαζί λίγες δεήσεις. Ἡ Μικρή Συναπτή ἔχει ὡς ἑξῆς: *«Ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν· Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς ὁ Θεός, τῇ σῇ χάριτι· τῆς Παναγίας ἀχράντου... Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα»*. Σέ αὐτά ὁ Χορός ἀπαντᾶ: *«Σοὶ Κύριε»*, ὁ δέ Ἱερέας: *«Ὅτι σὸν τὸ κράτος καὶ Σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν κ.λπ.»*. Δηλαδή: Ἐσένα παρακαλοῦμε, ὦ Θεέ, γιατί ἐσύ ἔχεις τήν ἐξουσία, τή βασιλεία, τή δύναμη καί τή δόξα, ἐσύ ὦ Θεέ, δηλαδή ὁ Πατέρας, ὁ Υἱός κ.λπ.

Μετά ἀπ' αὐτά ψάλλεται τό δεύτερο ἀντίφωνο μέ τό ἐφύμνιο *«Σῶσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ, ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν»* (ἤ *«ὁ ἐν σπηλαίῳ γεννηθεὶς»* ἤ *«ὁ ἐν Ἰορδάνῃ βαπτισθεὶς»* ἤ ὁ ἐν ἁγίοις θαυμαστὸς» κ.λπ. ἀνάλογα μέ τήν ἑορτή), *«ψάλλοντάς σοι ἀλληλούϊα»*. (Ἀλληλούϊα σημαίνει στά ἑβραϊκά *«Αἰνεῖτε τὸν Θεό»*). Μετά τό Ἀντίφωνο αὐτό ἀμέσως ὁ Χορός ψάλλει τόν ἀρχαιότατο ὕμνο πρός τόν Σωτήρα: *«Ὁ Μονογενὴς Υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀθάνατος ὑπάρχων, καὶ καταδεξάμενος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, σαρκωθῆναι ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἀτρέπτως ἐνανθρωπήσας, σταυρωθείς τε Χριστὲ ὁ Θεός, θανάτῳ θάνατον πατήσας, εἷς ὢν τῆς ἁγίας Τριάδος, συνδοξαζόμενος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, σῶσον ἡμᾶς»*. Δηλαδή: Σῶσε μας, μοναδικέ Υἱέ καί Λόγε τοῦ Θεοῦ, σύ ὁ ὁποῖος εἶσαι ἀθάνατος, καί καταδέχθηκες γιά χάρη τῆς σωτηρίας μας νά γίνεις ἄνθρωπος γεννημένος ἀπό τήν ἁγία Θεοτόκο καί ἀειπάρθενο Μαρία, χωρίς νά παύσεις συγχρόνως νά εἶσαι καί Θεός· καί ἀφοῦ σταυρώθηκες, πεθαίνοντας νίκησες τόν θάνατο, γιατί ἀναστήθηκες· ἐσύ πού εἶσαι ἕνα πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδας

κι ἔχεις ἑπομένως τήν ἴδια δόξα καί τιμή μέ τόν Πατέρα καί τό Ἅγιο Πνεῦμα, Ἐσύ σῶσε μας.

Καθ' ὅσο χρόνο ψάλλει αὐτά ὁ Χορός, ὁ Ἱερέας λέει μέσα στό ἅγιο Βῆμα μυστική εὐχή, ἐπικαλούμενος τήν εὐλογία τοῦ Θεοῦ. Κατόπιν ὁ Διάκονος ἐπαναλαμβάνει πάλι τή Μικρή Συναπτή, μετά τήν ὁποία, ἀφοῦ ὁ Χορός ἀπαντήσει *«Σοὶ Κύριε»*, ὁ Ἱερέας λέει μεγαλοφώνως: *«Ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν τῷ Πατρί...»*.

Ὕστερα, ἄν μέν εἶναι Κυριακή ἤ ἑορτή Ἁγίου, ψάλλονται οἱ Μακαρισμοί, μέ τούς ὁποίους μακαρίζονται: Οἱ ταπεινόφρονες, γιατί ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνήκει σ' αὐτούς. Οἱ πενθοῦντες κι ἔχοντες θλίψεις, γιατί αὐτοί θά παρηγορηθοῦν. Οἱ πράοι, γιατί αὐτοί θά γίνουν κύριοι τῆς γῆς. Οἱ δίκαιοι, γιατί αὐτοί θά βροῦν στή βασιλεία τοῦ Θεοῦ τήν ἐκπλήρωση τῶν πόθων τους, δηλαδή τήν τέλεια δικαιοσύνη. Οἱ ἐλεήμονες, γιατί αὐτοί θά ἐλεηθοῦν. Ἐπίσης αὐτοί πού ἔχουν καθαρή καρδιά, γιατί αὐτοί θά δοῦν τόν Θεό. Οἱ εἰρηνοποιοί, γιατί αὐτοί θά ὀνομασθοῦν υἱοί τοῦ Θεοῦ. Τέλος οἱ καταδιωγμένοι γιά χάρη τοῦ δικαίου, γιατί σ' αὐτούς ἀνήκει ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· σ' ὅσους βρίστηκαν καί διώχτηκαν καί συκοφαντήθηκαν γιά χάρη τοῦ Χριστοῦ. Ὅλοι αὐτοί θά ἀνταμειφθοῦν πλούσια στούς οὐρανούς[148].

Μετά τούς Μακαρισμούς ψάλλονται κάποια Τροπάρια.

Ἄν ὅμως εἶναι Δεσποτική ἤ Θεομητορική ἑορτή, τότε δέν ψάλλονται οὔτε οἱ Μακαρισμοί οὔτε τά τροπάρια, ἀλλά ψάλλεται τό τρίτο Ἀντίφωνο, τό ὁποῖο ἔχει γιά

148. Ματθαίου ε΄ 2-12.

ὑπόψαλμα τό Ἀπολυτίκιο, δηλαδή τροπάριο ἀναφερόμενο στήν ἑορτή.

Ἐνῶ ὁ Χορός ψάλλει τό τελευταῖο τροπάριο, ὁ Ἱερέας δίνει τό Εὐαγγέλιο στόν Διάκονο καί ἐξέρχονται καί οἱ δύο μαζί ἀπό τό ἱερό Βῆμα, ἐνῶ προηγεῖται λαμπάδα καί θυμιατό, καί ἀφοῦ σταθοῦν στό μέσο τοῦ Ναοῦ, ὁ Διάκονος ὑψώνει τό Εὐαγγέλιο πρός τόν Λαό, καί ἀναφωνεῖ: *«Σοφία· ὀρθοί»*, δηλαδή τό Εὐαγγέλιο τοῦτο εἶναι σοφία· σταθεῖτε ὄρθιοι πρός τιμή του. Μετά ἀπ' αὐτό, ἐνῶ ψάλλεται τό *«Δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν Χριστῷ· σῶσον ἡμᾶς Υἱὲ Θεοῦ, ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, ψάλλοντάς σοι ἀλληλούϊα»*, οἱ Κληρικοί καί μαζί μ' αὐτούς ὁ Ἐπίσκοπος (ὁ ὁποῖος μέχρι ἐκείνη τή στιγμή μένει ἔξω στόν Δεσποτικό θρόνο) εἰσέρχονται στό ἅγιο Βῆμα. Ἡ τελετή αὐτή ὀνομάζεται Μικρή Εἴσοδος γιά νά διακρίνεται ἀπό τή Μεγάλη, γιά τήν ὁποία θά γίνει λόγος μετά ἀπό λίγο. Ἐπειδή δέ γιά πρώτη φορά τότε φέρεται τό Εὐαγγέλιο ἀπό τό Ἱερό στόν Ναό, ἡ τελετή αὐτή λέγεται καί Εἴσοδος τοῦ Εὐαγγελίου. Προτοῦ ὅμως νά εἰσέλθει ὁ Ἐπίσκοπος στό ἱερό Βῆμα, εὐλογεῖ τόν Λαό μέ τά δικηροτρίκηρα, ἐνῶ ὁ Χορός ψάλλει: *«Εἰς πολλὰ ἔτη, Δέσποτα»*. Ἀφοῦ ψαλλοῦν κάποια τροπάρια, ὁ Διάκονος προσκαλεῖ τούς πιστούς νά δεηθοῦν στόν Θεό λέγοντας: *«Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν»*, στόν ὁποῖο ἀπαντᾶ ὁ Ἱερέας: *«Ὅτι ἅγιος εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεί»*, καί ὁ Διάκονος συμπληρώνοντας προσθέτει: «καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων», ὁ δέ Χορός: *«Ἀμήν»*. Κατόπιν ὁ Χορός ψάλλει ἐπανειλημμένως τόν Τρισάγιο ὕμνο: *«Ἅγιος ὁ Θεός, Ἅγιος Ἰσχυρός, Ἅγιος Ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς»*. Λέγεται δέ ὁ ὕμνος αὐτός Τρισάγιος, γιατί ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές τό *«ἅγιος»*. Προτοῦ

ψαλλεῖ γιά τελευταία φορά ὁ Τρισάγιος ὕμνος, ἀναφωνεῖ ὁ Διάκονος στούς ψάλτες: «*Δύναμις*», δηλαδή, ἐντείνατε τίς δυνάμεις σας τώρα, ὅταν θά ψάλετε γιά τελευταία φορά αὐτόν τόν ὕμνο. Ὅταν ὅμως λειτουργεῖ Ἀρχιερέας, προτοῦ ἀναφωνήσει ὁ Διάκονος: «*Δύναμις*», λέει ὁ Ἀρχιερέας τρεῖς φορές ἀπό τήν Ὡραία Πύλη, ἐνῶ εὐλογεῖ τόν Λαό μέ τά δικηροτρίκηρα, τήν ὡραία αὐτή εὐχή: «*Κύριε, Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἴδε καὶ ἐπίσκεψαι τὴν ἄμπελον ταύτην, καὶ κατάρτισαι αὐτήν, ἣν ἐφύτευσεν ἡ δεξιά σου*». (Ἄμπελος λέγεται ἡ Ἐκκλησία, τῆς ὁποίας κλήματα εἶναι οἱ πιστοί). Ἀφοῦ ψαλλεῖ γιά τελευταία φορά τό «*Ἅγιος ὁ Θεός...*», ὁ Διάκονος ἀναφωνεῖ τρεῖς φορές: «*Κύριε, σῶσον τοὺς εὐσεβεῖς*» καί τέλος ἀναφωνεῖ τό «*Καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν*». Στή συνέχεια ὁ Διάκονος ἐκφωνεῖ τή φήμη τοῦ Ποιμενάρχου Ἀρχιερέως.

Ἀφοῦ ὁ Διάκονος προσκαλέσει τόν Λαό σέ προσοχή λέγοντας: «*Πρόσχωμεν· Σοφία Πρόσχωμεν*», δηλαδή ἄς προσέξουμε· τοῦτο τό ὁποῖο θά ἀναγνωσθεῖ εἶναι σοφό· ἄς προσέξουμε, ὁ Ἀναγνώστης διαβάζει τόν Ἀπόστολο, δηλαδή περικοπή ἀπό τίς Πράξεις ἤ τίς Ἐπιστολές τῶν Ἀποστόλων. Προτοῦ ὁ Ἀναγνώστης ἀναγνώσει τόν Ἀπόστολο, λέει στίχο ἀπό τούς ψαλμούς, σχετικῶς μέ τήν ἑορτή (τό προκείμενο).

Μετά τήν ἀνάγνωση τοῦ Ἀποστόλου, ὁ Διάκονος θυμιατίζει, ὁ δέ Χορός ψάλλει τρεῖς φορές τό Ἀλληλούια, ὁ δέ Ἱερέας εὔχεται ὑπέρ τοῦ Ἀναγνώστου καί ὅλου τοῦ Λαοῦ, λέγοντας: «*Εἰρήνη σοὶ τῷ ἀναγινώσκοντι καὶ παντὶ τῷ λαῷ*». Ἀφοῦ ὁ Διάκονος ἐπικαλεσθεῖ τήν εὐλογία τοῦ Ἱερέως ἐντός τοῦ ἁγίου Βήματος, ἔρχεται στόν ἄμβωνα κρατώντας τό Εὐαγγέλιο. Τότε ὁ Ἱερέας ἀναφωνεῖ: «*Σοφία· ὀρθοί. Ἀκούσωμεν τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου. Εἰρήνη πᾶσι*», ὁ δέ Χορός ἀπαντᾶ: «*Καὶ τῷ πνεύματί*

σου» (δηλαδή καί στό πνεῦμα σου, καί σέ σένα, ἄς βασιλεύει εἰρήνη). Τότε ὁ Διάκονος λέει: «*Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον (ἤ κατὰ Μᾶρκον, ἤ κατά Λουκᾶν, ἤ κατά Ἰωάννην) ἁγίου Εὐαγγελίου τὸ ἀνάγνωσμα*», ὁ δέ Ἱερέας ἀναφωνεῖ: «*Πρόσχωμεν*» (ἄς προσέξουμε σ' αὐτό). Ὅταν πρόκειται νά διαβασθεῖ τό ἱερό Εὐαγγέλιο, ὅλοι σηκώνονται ὄρθιοι κι ὁ Ἐπίσκοπος ἀποθέτει τό ὠμοφόριό του, γιά νά δείξει ὑποταγή στόν Χριστό, κι ἀκούει ὡς ἁπλός πιστός τό Εὐαγγέλιο ὄρθιος στήν ὡραία Πύλη τοῦ ἁγίου Βήματος. Μετά τήν ἀνάγνωση τοῦ Εὐαγγελίου ὁ Ἱερέας εὔχεται στόν Διάκονο πού διάβασε τό Εὐαγγέλιο εἰρήνη, λέγοντας: «*Εἰρήνη σοι τῷ εὐαγγελιζομένῳ*», ὁ δέ Χορός δοξολογεῖ τόν Θεό, γιατί ἀξιώθηκε νά ἀκούσει τό ἱερό Εὐαγγέλιο ψάλλοντας: «*Δόξα σοι, Κύριε, δόξα σοι*». Μετά τήν ἀνάγνωση τοῦ Εὐαγγελίου πρέπει ν' ἀκολουθεῖ τό Κήρυγμα, κατά τό ὁποῖο ὁ λειτουργός ἤ κάποιος ἄλλος ἐξηγεῖ τό Εὐαγγέλιο ἤ τόν Ἀπόστολο ἤ ἀναπτύσσει κάποιο ἄλλο θέμα. Σ' ὅλους τούς Ναούς καί σ' ὅλες τίς θεῖες Λειτουργίες πρέπει νά γίνεται Κήρυγμα ὅπως παραλάβαμε ἀπό τήν ἀρχαία Ἐκκλησία πού πάντοτε γινόταν.

Μετά τό Κήρυγμα ὁ Διάκονος ἐκφωνεῖ τήν Ἐκτενῆ Δέηση ἤ τίς Ἐκτενεῖς Δεήσεις, δηλαδή παράκληση πρός τόν Θεό, ἡ ὁποία εἶναι μεγάλη, ἐκτεταμένη. Ἡ ἐκτενής αὐτή δέηση ἀρχίζει ὡς ἑξῆς: «*Εἴπωμεν πάντες ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας ἡμῶν, εἴπωμεν...*». Εὔχεται δέ ὑπέρ τοῦ Λαοῦ καί τοῦ Κλήρου, ὑπέρ τῶν ἱδρυτῶν, ἐνοριτῶν, ἐπιτρόπων καί ὁπωσδήποτε τῶν ἐργαζομένων γιά τόν Ναό καί ὑπέρ τῶν κεκοιμημένων. Ὁ Χορός σέ κάθε δέηση ἀπαντᾶ τρεῖς φορές τό «*Κύριε ἐλέησον*». Μετά τή λήξη τῆς δεήσεως αὐτῆς ὁ Ἱερέας λέει: «*Ὅτι ἐλεήμων καὶ φιλάνθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν τῷ Πατρί...*». Κατόπιν ὁ Διά-

κονος ἀρχίζει τήν δέηση ὑπέρ τῶν Κατηχουμένων. Πρίν τήν ἀνάπτυξη τῆς θείας Λειτουργίας εἴπαμε τί ἦταν οἱ Κατηχούμενοι. Καί ἄν ἐδῶ πού ζοῦμε δέν ὑπάρχουν, ὅμως σ' ἄλλες περιοχές ὑπάρχουν καί Κατηχούμενοι ἀπό ἄλλες θρησκεῖες. Ὁ Διάκονος σ' αὐτή τή δέηση προτρέπει τούς Κατηχουμένους νά προσευχηθοῦν πρός τόν Κύριο· ἀλλά προτρέπει καί τούς Πιστούς, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀγαπητοί στόν Θεό, νά εὐχηθοῦν γιά χάρη τῶν Κατηχούμενων, ὥστε ὁ Κύριος νά τούς ἐλεήσει, νά τούς διδάξει τήν ἀλήθεια, νά τούς φανερώσει τό Εὐαγγέλιο, καί νά τούς ἑνώσει μέ τήν Ἐκκλησία. Τελικά παραγγέλλει στούς Κατηχουμένους νά κλίνουν τίς κεφαλές τους· κι' αὐτό γιατί ἀρχίζει ὁ Ἱερέας μέσα στό ἅγιο Βῆμα μυστικά τήν εὐχή ὑπέρ τῶν Κατηχούμενων, κατά τήν ὁποία εὔχεται πρός τόν Θεό νά τούς ἐπιβλέψει, ὥστε νά γίνουν μέλη τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδή Πιστοί· γιά ὅλα αὐτά δέ εὔχεται: «*ἵνα καὶ αὐτοὶ σὺν ἡμῖν δοξάζωσι τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά Σου, τοῦ Πατρός...*». Τούς τελευταίους αὐτούς λόγους ὁ Ἱερέας τούς λέει μεγαλοφώνως.

Κι ἐδῶ λήγει τό μέρος τῆς Λειτουργίας τῶν Κατηχουμένων, οἱ ὁποῖοι τότε ἔπρεπε νά ἀπέλθουν ἀπό τήν Ἐκκλησία, γιατί δέν τούς θεωροῦσαν ἀκόμα ἄξιους νά παραστοῦν στό Μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας. Αὐτό ἀνήγγειλε ὁ Διάκονος ἐκφωνώντας: «*Ὅσοι Κατηχούμενοι προέλθετε* (= ἐξέλθετε)· *οἱ Κατηχούμενοι προέλθετε· ὅσοι Κατηχούμενοι προέλθετε, μὴ τὶς τῶν Κατηχουμένων*» (δηλαδή νά μή μείνει κανείς ἀπό τούς Κατηχουμένους). Ταυτοχρόνως ὁ Ἱερέας ἁπλώνει στήν ἁγία Τράπεζα τό ἁγιασμένο Ἀντιμήνσιο, πού λέγεται καί Εἰλητό ἐπειδή διπλώνεται (ἀπό τό ρῆμα ἑλίσσω), γιά νά τελεσθεῖ πάνω σ' Αὐτό τό Μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ὁ Διάκο-

νος ἀναφωνεῖ «Ὅσοι Πιστοί», δηλαδή μόνον οἱ Πιστοί νά μείνουν, καί τότε ἀρχίζει ἡ Λειτουργία τῶν Πιστῶν.

Ἡ Λειτουργία τῶν Πιστῶν

Εἶναι τό σπουδαιότερο μέρος τῆς θείας Λειτουργίας. Μ' αὐτό ἁγιάζονται ὁ ἄρτος καί ὁ οἶνος πού μεταβάλλονται σέ Σῶμα καί Αἷμα Χριστοῦ καί ὕστερα κοινωνοῦν οἱ Πιστοί. Ἡ θεία Εὐχαριστία εἶναι ἡ βάση τῆς Λειτουργίας, γι' αὐτό πρέπει ὅλοι μέ προσοχή καί κατάνυξη νά στεκόμαστε ὅταν τελεῖται.

Ὁ ἱερός Χρυσόστομος σφοδρότατα ἐλέγχει ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι μεταλαμβάνουν ἀπό τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἁπλῶς καί ὡς ἔτυχε καί μᾶλλον ἀπό συνήθεια καί ὑποχρέωση, παρά ἀπό στοχασμό καί γνώση· ἐκείνους πού τολμοῦν νά προσέρχονται στό Μυστήριο καί νά ἐγγίζουν τόν Πανάγιο Κύριο μέ ψυχή μολυσμένη πού βρωμάει ἀπό τίς ἁμαρτίες. Ἐλέγχει καί ἐκείνους πού βρίσκονται στόν ἱερό Ναό καί δέν μετέχουν στά Μυστήρια χαρακτηρίζοντάς τους θρασεῖς καί ἀναίσχυντους προτρέποντας τούς πιστούς νά παρακαλοῦν τόν Θεό νά τούς δίνει πνεῦμα κατανύξεως καί φόβου Θεοῦ πού γεννᾶ πνεῦμα σωτηρίας γιά νά προσέρχονται στά Μυστήρια μέ παρρησία καί θάρρος μέ φόβο καί δέος, διότι ἔτσι θά ἀντικρύσουν καί τόν Ἴδιο τόν Χριστό ἐκεῖ στή βασιλεία Του μέ παρρησία.

«Βλέπω πολλούς νά μεταλαμβάνουν τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἁπλῶς καί ὡς ἔτυχε, καί μᾶλλον ἀπό συνήθεια καί ὑποχρέωση, παρά ἀπό στοχασμό καί γνώση. Ὅταν ἔλθει, λέει, ὁ καιρός τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς, ἡ ἡμέρα τῶν Θεοφανείων, ὅπως καί ἄν εἶναι κανείς, μετέχει τῶν μυστηρίων. Καί ὅμως, καιρός γιά νά προσέλθεις δέν εἶναι τά Θεοφάνεια, οὔτε ἡ τεσσαρακοστή, ἀλλ' ἡ εἰλικρίνεια καί ἡ καθαρότητα τῆς ψυχῆς. Ὅταν ἔχεις αὐτή, πάντο-

τε νά προσέρχεσαι, χωρίς αὐτή ποτέ. "Διότι κάθε φορά πού τρῶτε αὐτόν τόν ἄρτο καί πίνετε ἀπό αὐτό τό ποτήρι, διακηρύσσετε τόν θάνατο τοῦ Κυρίου ἕως ὅτου ἔλθει". Δηλαδή "κάνετε ὑπόμνηση τῆς σωτηρίας πού δόθηκε σέ σᾶς, τῆς δικῆς μου εὐεργεσίας". Σκέψου, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι μετεῖχαν στή θυσία στήν παλαιά ἐκκλησία, μέ πόση φειδώ ἔρχονταν, ἤ τί δέν ἔκαναν; Τί παρέλειπαν; Πάντοτε καθαρίζονταν. Ἐνῶ ἐσύ προσερχόμενος στή θυσία, τήν ὁποία καί οἱ ἄγγελοι φρίττουν, θεωρεῖς ὅτι τό πρᾶγμα ἐξαρτᾶται ἀπό τίς χρονικές περιόδους. Καί πῶς θά παραστεῖς στό βῆμα τοῦ Χριστοῦ τολμῶντας νά ἀγγίξεις μέ μιαρά χέρια καί χείλη αὐτό τό σῶμα; Καί τόν μέν (ἐπίγειο) βασιλειά δέν θά ἤθελες νά τόν φιλήσεις σέ μιά στιγμή κατά τήν ὁποία θά μύριζε τό στόμα σου, τόν δέ βασιλέα τοῦ οὐρανοῦ καταφιλεῖς μέ ψυχή, ἡ ὁποία βρωμάει; Αὐτό τό πρᾶγμα ἀποτελεῖ ὕβρι.

Πές μου, ἄραγε θά ἤθελες νά προσέλθεις στή θυσία μέ χέρια ἄπλυτα; Δέν νομίζω· ἀλλά θά προτιμοῦσες νά μή προσέλθεις καθόλου, παρά νά προσέλθεις μέ μολυσμένα χέρια. Ἐνῶ λοιπόν εἶσαι εὐλαβής σ' αὐτό τό μικρό πρᾶγμα, τολμᾶς καί προσέρχεσαι καί ἀγγίζεις τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ μέ ψυχή μολυσμένη; Καί ὅμως, ἀπό τά μέν χέρια (τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ) κρατιέται πρός στιγμήν, ἐνῶ στήν ψυχή μένει καί διαλύεται ὁλόκληρο. Δέν βλέπεις τά ἱερά σκεύη πόσο καθαρά, πόσο ἀπαστράπτοντα εἶναι; Οἱ ψυχές μας πρέπει νά εἶναι πιό καθαρές, πιό ἅγιες καί πιό λαμπρές ἀπό αὐτά. Γιά ποιό λόγο; Γιατί ἐκεῖνα γιά μᾶς καθορίζονται. Ἐκεῖνα δέν μετέχουν Ἐκείνου, ὁ ὁποῖος βρίσκεται μέσα τους, δέν αἰσθάνονται· ἐμεῖς ὅμως, μετέχομε. Ἐνῶ λοιπόν δέν θά ἤθελες νά χρησιμοποιήσεις βρώμικο σκεῦος, ἐνῶ μέ βρώμικη ψυχή προσέρχεσαι; Πολλή ἀνωμαλία βλέπω στό πρᾶγμα. Κατά

μέν τίς ἄλλες ἡμέρες, ἐνῶ πολλές φορές εἶστε καθαροί, δέν προσέρχεσθε, ἐνῶ κατά τό Πάσχα, ἀκόμη καί ἄν ἔχετε διαπράξει κάποιο μεγάλο ἁμάρτημα, προσέρχεσθε. Ὤ, τί συνήθεια, ὤ, τί πρόληψη! Μάταια γίνεται θυσία καθημερινῶς, μάταια βρισκόμαστε στό θυσιαστήριο, διότι κανείς δέν μετέχει.

Λέγω αὐτά, ὄχι γιά νά μετέχετε ὅπως τύχει, ἀλλά γιά νά προετοιμάζετε τούς ἑαυτούς σας, ὥστε νά γίνεστε ἄξιοι. Δέν εἶσαι ἄξιος τῆς θυσίας, οὔτε τῆς μεταλήψεως; Λοιπόν δέν εἶσαι ἄξιος οὔτε στίς εὐχές τῆς μεταλήψεως νά παρευρίσκεσαι. Ἀκοῦς τόν ἱερέα νά λέει ὅσοι βρίσκεστε σέ μετάνοια, προσευχηθῆτε ὅλοι. Ὅσοι δέν μετέχουν, εἶναι οἱ μετανοοῦντες. Ἄν ἀνήκεις στούς μετανοοῦντες, δέν πρέπει νά μετέχεις στή θεία μετάληψη· διότι ὅποιος δέν μετέχει, ἀνήκει στούς μετανοοῦντες. Γιατί, ἐνῶ λέει "νά φύγετε ὅσοι δέν μπορεῖτε νά προσφέρετε δέηση", ἐσύ στέκεσαι μέ θρασύτητα; Δέν εἶσαι ὅμως ἀπό τούς μετανοοῦντες, ἀλλά μπορεῖς νά μετέχεις, καί δέν φροντίζεις καθόλου, θεωρεῖς τό πρᾶγμα ἀσήμαντο; Πρόσεχε, παρακαλῶ· ἑτοιμάζεται τράπεζα βασιλική, ὑπηρετοῦν στήν τράπεζα ἄγγελοι, παρευρίσκεται αὐτός ὁ ἴδιος ὁ βασιλέας, καί σύ στέκεσαι καί χασμουριέσαι; εἶναι βρώμικα τά ἐνδύματά σου καί δέν ὑπάρχει δικαιολογία γιά σένα; Ἀλλ' εἶναι καθαρά; Λοιπόν, κάθησε στήν τράπεζα καί λάβε μέρος. Ἔρχεται κάθε φορά γιά νά δεῖ ὅσους μετέχουν, συνομιλεῖ μέ ὅλους· καί τώρα στή συνείδηση θά πεῖ, "φίλοι, πῶς βρεθήκατε ἐδῶ, ἀφοῦ δέν ἔχετε ἔνδυμα γάμου;" Δέν εἶπε, "γιατί κάθησες στήν τράπεζα;" ἀλλά πρίν καθήσει, λέει σ' αὐτόν ὅτι εἶναι ἀνάξιος καί νά εἰσέλθει ἀκόμη. Διότι δέν εἶπε, "γιατί κάθησες", ἀλλά, "γιατί εἰσῆλθες;"

Αὐτά καί τώρα λέει πρός ὅλους ἐμᾶς, οἱ ὁποῖοι χωρίς ντροπή καί μέ θράσος στεκόμαστε ἐδῶ. Διότι ὅποιος

δέν μετέχει στά μυστήρια, εἶναι ἀναίσχυντος καί θρασύς ὅταν στέκεται στόν ναό. Γι' αὐτό διώχνονται ἀπό τόν ναό ὅσοι βρίσκονται σέ κατάσταση ἁμαρτωλότητας. Διότι ὅπως ἀκριβῶς, ὅταν παρευρίσκεται στήν τράπεζα ὁ οἰκοδεσπότης, δέν πρέπει νά παρίστανται ἀπό τούς ὑπηρέτες ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἔγιναν ἐχθροί του, ἀλλ' ἀπομακρύνονται, ἔτσι λοιπόν καί ἐδῶ, ὅταν προσφέρεται ἡ θυσία καί ὁ Χριστός θυσιάζεται καί τό δεσποτικό πρόβατο, μόλις ἀκούσεις, "ἄς προσευχηθοῦμε ὅλοι ἀπό κοινοῦ", ὅταν δεῖς τίς θύρες τοῦ ἱεροῦ νά σύρονται ἐπάνω, τότε σκέψου ὅτι ἀνοίγει ὁ οὐρανός καί κατεβαίνουν οἱ ἄγγελοι. Ὅπως ἀκριβῶς λοιπόν κανείς ἀπό τούς ἀμυήτους δέν ἐπιτρέπεται νά παρίσταται, ἔτσι δέν ἐπιτρέπεται νά παρευρίσκεται κανείς μυημένος καί ρυπαρός.

Πές μου, ἄν κάποιος προσκεκλημένος σέ τραπέζι, ἀφοῦ πλύνει τά χέρια καί καθήσει καί ἑτοιμαστεῖ γιά τό φαγητό, ὕστερα ὅμως δέν μετέχει, δέν προσβάλλει ἐκεῖνον πού τόν κάλεσε; Δέν θά ἦταν καλύτερα νά μήν ἔλθει; Ἔτσι λοιπόν καί σύ ἦλθες, ἔψαλες τόν ὕμνο μαζί μέ ὅλους, ὡμολόγησες ὅτι εἶσαι ἄξιος καθ' ὅσον δέν ἔφυγες μαζί μέ τούς ἀναξίους· πῶς ἔμεινες καί δέν μετέχεις στήν τράπεζα; Ἀνάξιος εἶμαι, λέει. Λοιπόν, εἶσαι ἀνάξιος καί τῆς κοινωνίας ἐκείνης, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται στίς εὐχές τοῦ μυστηρίου. Διότι, ὄχι μόνον διά τῶν ὅσων ἔχουν ἑτοιμασθεῖ στήν τράπεζα, ἀλλά καί διά τῶν ὕμνων ἐκείνων κατέρχεται πάντοτε τό ἅγιον Πνεῦμα. Δέν βλέπεις ὅτι ἡ τράπεζα πλένεται ἀπό παντοῦ μέ τόν σπόγγο, καί τόν ναό νά καθαρίζεται, καί τόν ἅγιο δίσκο νά τίθεται στήν τράπεζα; Αὐτό γίνεται μέ τίς εὐχές, μέ τή φωνή τοῦ ἱερέα· κατά τόν ἴδιο τρόπον πλένουμε παντοῦ τήν ἐκκλησία, γιά νά τοποθετηθοῦν ὅλα στήν καθαρή ἐκκλησία, γιά νά μήν ὑπάρχει κηλίδα, οὔτε ρυτίδα.

Καί τά μάτια εἶναι ἀνάξια αὐτῶν τῶν θεαμάτων, καί τά αὐτιά. "Κανένα χέρι δέν θά ἀγγίξει τό ὄρος", λέει, "διότι θά λιθοβοληθεῖ, εἴτε εἶναι ζῶο, εἴτε ἄνθρωπος, δέν θά ζήσει". Ἔτσι δέν ἦταν ἄξιοι οὔτε ν' ἀνέλθουν· ἄν καί, βεβαίως, μετά ἀπό τήν ἐμφάνιση τοῦ Θεοῦ, προσῆλθαν στό Σινᾶ καί εἶδαν ποῦ εἶχε σταθεῖ ὁ Θεός. Ἐπιτρέπεται μετά ἀπό αὐτό νά προσέλθεις καί νά δεῖς· ὅταν ὅμως παρευρίσκεσαι κατά τήν ὥραν τοῦ μυστηρίου, φύγε ἔξω· διότι δέν ἐπιτρέπεται νά παραμένεις περισσότερο ἀπό ὅσο ἕνας κατηχούμενος. Διότι δέν εἶναι τό ἴδιο τό νά μή μετέχεις καθόλου στό μυστήριο καί ἀφοῦ μετάσχεις, νά προσβάλεις μέ τήν περιφρόνηση καί νά καταστήσεις τόν ἑαυτόν σου ἀνάξιο τοῦ πράγματος.

Θά ἦταν δυνατόν νά πῶ καί περισσότερα καί φοβερώτερα, ἀλλά γιά νά μή βαρύνω τόν νοῦ σας, ἀρκοῦν καί αὐτά· διότι ὅσοι δέν σωφρονίζονται μέ αὐτά, οὔτε μέ περισσότερα θά σωφρονισθοῦν. Γιά νά μή κάνω λοιπόν μεγαλύτερη τήν ἁμαρτία σας, σᾶς παρακαλῶ, ὄχι νά μήν ἔρχεστε, ἀλλά νά καταστήσετε τούς ἑαυτούς σας ἄξιους καί τῆς παρουσίας σας στόν ναό, καί τῆς συμμετοχῆς σας στήν θεία μετάληψη.

Πές μου, ἄν κάποιος βασιλιάς εἶχε προστάξει καί ἔλεγε, "ἄν κάποιος κάνει τό τάδε πρᾶγμα, ἄς συμμετέχει στή δική μου τράπεζα", δέν θά ἔκανες τά πάντα γιά αὐτό; Μᾶς κάλεσε στούς οὐρανούς, στήν τράπεζα τοῦ μεγάλου καί θαυμαστοῦ βασιλιᾶ, καί ἀποφεύγουμε καί ἀναβάλλουμε, καί δέν σπεύδουμε, οὔτε τρέχουμε ἐκεῖ ὅπου κληθήκαμε; Καί ποιά ἐλπίδα σωτηρίας θά ὑπάρξει γιά μᾶς; Δέν μποροῦμε νά κατηγοροῦμε τήν ἀδυναμία, οὔτε τήν φύση· μόνο ἡ ραθυμία μᾶς κάνει ἀνάξιους.

Αὐτά μέν εἶχα ἐγώ νά σᾶς πῶ· ἐκεῖνος δέ ὁ ὁποῖος κατευνάζει τίς καρδιές, ὁ ὁποῖος δίνει πνεῦμα κατανύ-

ξεως, εἴθε νά κατανύξει τίς καρδιές σας καί νά σπείρει στό βάθος τῆς ψυχῆς σας σπέρματα, ὥστε ἀπό τόν φόβο του νά συλλάβετε στήν κοιλιά καί νά γεννήσετε πνεῦμα σωτηρίας, καί νά ἔρχεσθε μέ παρρησία καί θάρρος. Διότι «οἱ υἱοί σου», λέγει, «θά παρακάθονται σάν φυτά ἐλαιῶν γύρω ἀπό τήν τράπεζαν τοῦ φαγητοῦ σου». Τίποτε παλαιό, τίποτε ἄγριο, τίποτε ὠμό. Διότι τέτοια εἶναι τά νεαρά φυτά, εἶναι δηλαδή πρόσφορα γιά νά δώσουν καρπό, καρπό θαυμαστό, ἐννοῶ τῆς ἐλιᾶς, καί ἰσχυρά, ὥστε ὅλοι νά προσέρχονται γύρω ἀπό τήν τράπεζα καί ὄχι ὅπως τύχει νά συγκεντρώνονται ἐδῶ, ἀλλά μέ φόβο καί δέος. Διότι ἔτσι θά ἀντικρύσετε καί τόν ἴδιο τόν Χριστό ἐκεῖ μέ παρρησία, τήν ὁποίαν εἴθε νά τύχουμε ὅλοι ἐμεῖς, διά τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου μας, μετά τοῦ ὁποίου στόν Πατέρα μαζί καί στό ἅγιο Πνεῦμα, ἀνήκει δόξα, δύναμη καί τιμή, τώρα καί πάντοτε καί στούς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν»[149].

Ἡ λειτουργία τῶν Πιστῶν τελεῖται ὡς ἑξῆς:

Ἀφοῦ ἀποσυρθοῦν οἱ Κατηχούμενοι, ὁ Διάκονος ἀναφωνεῖ: *«Ὅσοι Πιστοί· ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς ὁ Θεὸς τῇ σῇ χάριτι· Σοφία»·* (τό *«σοφία»* σημαίνει μετά σοφίας, μετά κατανύξεως, μετά φόβου Θεοῦ ἄς δεηθοῦμε). Ἐνῶ ὁ Διάκονος λέει αὐτά, ὁ Ἱερέας μέσα στό ἅγιο Βῆμα εὔχεται μυστικά ὑπέρ τῶν Πιστῶν γιά νά γίνει ἡ θυσία τους δεκτή ἀπό τόν Θεό. Τό τέλος αὐτῆς τῆς εὐχῆς τό λέει ὁ Ἱερέας μεγαλοφώνως: *«Ὅτι πρέπει Σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ*

149. Ἰωάννου Χρυσοστόμου 3η Ὁμιλία πρός Ἐφεσίους. Patrologia Graeca (PG), τ. 62, στ. 28-30.

Υἱῷ...» Ὁ Διάκονος ἐπαναλαμβάνει ὡς πρίν: «*Ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ... σοφία*», ἐνῶ ὁ Ἱερέας λέει μυστικά δεύτερη εὐχή ὑπέρ τῶν Πιστῶν γιά νά ἐπέλθει τό ἅγιο Πνεῦμα στά Τίμια Δῶρα· τό τέλος αὐτῆς τῆς εὐχῆς τό λέει πάλι μεγαλοφώνως: «*Ὅπως ὑπὸ τοῦ κράτους σου πάντοτε φυλαττόμενοι. Σοὶ δόξαν ἀναπέμπωμεν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ...*» δηλαδή παρακαλοῦμε αὐτά, ὥστε προφυλασσόμενοι ἀπό τή δύναμή σου νά Σέ δοξάζουμε κ.λπ.

Στή συνέχεια ἀκολουθεῖ ἡ Μεγάλη Εἴσοδος, δηλαδή ἡ μετά πομπῆς μεταφορά τῶν Τιμίων Δώρων ἀπό τήν Πρόθεση, ὅπου βρίσκονται ἕως τώρα, στήν ἁγία Τράπεζα. Ἡ Μεγάλη Εἴσοδος γίνεται ὡς ἑξῆς: Ἐνῶ ὁ Ἱερέας εὔχεται μυστικά πρός τόν Θεό νά καταστήσει τόν ἴδιο ἱκανό νά τελέσει τό μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας, ὁ Χορός ψάλλει τόν Χερουβικό Ὕμνο: «*Οἱ τὰ Χερουβὶμ μυστικῶς εἰκονίζοντες καὶ τῇ ζωοποιῷ Τριάδι τὸν τρισάγιον ὕμνον προσάδοντες, πᾶσαν τὴν βιωτικὴν ἀποθώμεθα μέριμναν, ὡς τὸν βασιλέα τῶν ὅλων ὑποδεξόμενοι, ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν. Ἀλληλούϊα*». Χερουβίμ λέγονται οἱ ἀνώτατοι Ἄγγελοι[150], ἐμεῖς δέ εἰκονίζουμε μυστικά τά Χερουβίμ, γιατί, καθώς ἐκεῖνα περικυκλώνουν τόν θρόνο τοῦ Θεοῦ καί βλέπουν Αὐτόν κατά πρόσωπο, ἔτσι κι ἐμεῖς μετά ἀπό λίγο θ' ἀξιωθοῦμε νά δοῦμε αὐτό τό Σῶμα κι αὐτό τό Αἷμα τοῦ Χριστοῦ· γιατί, ὅπως οἱ Ἄγγελοι εἶναι ἁγνοί καί καθαροί, ἔτσι πρέπει νά εἴμαστε κι ἐμεῖς γιά νά ὑποδεχθοῦμε ἐπάξια τόν Χριστό. Ὁ Χορός, λοιπόν, λέει: Ἐμεῖς οἱ Πιστοί κατά μυστηριώδη τρόπο παριστάνουμε τούς Ἀγ-

150. Οἱ τάξεις τῶν Ἀγγέλων εἶναι οἱ ἑξῆς 9 ἀπό τούς κατώτερους πρός τούς ἀνώτερους: Ἄγγελοι, Ἀρχάγγελοι, Ἀρχές, Ἐξουσίες, Δυνάμεις, Κυριότητες, Θρόνοι, Χερουβείμ, Σεραφείμ.

γέλους καί ψάλλουμε πρός τήν Ἁγία Τριάδα τόν Τρισάγιο ὕμνο, δηλαδή τό ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, ἄς ἀφήσουμε κάθε σκέψη γιά τά κοσμικά πράγματα, γιά νά εἴμαστε ἱκανοί νά ὑποδεχθοῦμε τόν Βασιλέα τοῦ σύμπαντος, τόν Χριστό (αὐτό τό Σῶμα καί τό Αἷμα Του), ὁ Ὁποῖος ἀοράτως παρακολουθεῖται ἀπό τά τάγματα τῶν Ἀγγέλων. Ἐνῶ ὁ Χορός ψάλλει *«ὡς τὸν βασιλέα τῶν ὅλων ὑποδεξόμενοι»*, ὁ Ἱερέας λαμβάνει τό ἅγιο Ποτήριο κι ὁ Διάκονος τόν ἅγιο Δίσκο ἀπό τήν Πρόθεση, ὅπου βρίσκονται, καί διασχίζουν τόν κυρίως Ναό διερχόμενοι ἀνάμεσα ἀπό τούς πιστούς. Ἐν μέσω δέ σιγῆς ὁ Χορός διακόπτει τόν Χερουβικό ὕμνο καί ὁ Διάκονος ἀναφωνεῖ: *«Πάντων ὑμῶν μνησθείη Κύριος ὁ Θεὸς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, πάντοτε νῦν καὶ ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων»*, ὁ δέ Ἱερέας μνημονεύει κατά τάξη. Μετά ἀπ' αὐτό εἰσέρχονται οἱ Κληρικοί μέσα στό ἅγιο Βῆμα κι ἀποθέτουν τά Τίμια Δῶρα πάνω στήν ἁγία Τράπεζα, ὁ δέ Χορός συμπληρώνει τόν Χερουβικό ὕμνο *«ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν, Ἀλληλούϊα»*. Ὁ Λαός, ὅταν γίνεται ἡ Εἴσοδος τῶν Τιμίων Δώρων, μέ εὐλάβεια κλίνει τήν κεφαλή, ἄν καί αὐτά δέν εἶναι ἀκόμα ἁγιασμένα, γιατί ἔχουν πλέον καθιερωθεῖ κατά τήν Προσκομιδή καί ἀποτελοῦν ἀντίτυπα τοῦ Ἁγίου Σώματος καί τοῦ Τιμίου Αἵματος τοῦ Χριστοῦ.

Μετά τή Μεγάλη Εἴσοδο ὁ Διάκονος ἐξέρχεται ἀπό τό ἱερό Βῆμα κι ἐκφωνεῖ: *«Πληρώσωμεν τήν δέησιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ»* ἄς συμπληρώσουμε τήν πρός τόν Θεό Δέησή μας. *«Ὑπὲρ τῶν προτεθέντων Τιμίων Δώρων τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν»*, ἄς δεηθοῦμε δηλαδή πρός τόν Θεό, ὅπως μεταβάλει τόν ἄρτο καί τόν οἶνο αὐτό μέ τή Χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, σέ Σῶμα καί Αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Διάκονος ἐξακολουθεῖ κι εὔχεται ὑπέρ τοῦ Ναοῦ κι

ἐκείνων πού εἰσέρχονται σ' αὐτόν μέ πίστη, εὐλάβεια καί φόβο Θεοῦ, εὔχεται νά προφυλαχθοῦμε ἀπό κάθε θλίψη, ὀργή, κίνδυνο κι ἀνάγκη, νά μᾶς σώσει, ἐλεήσει καί νά μᾶς διαφυλάξει ὁ Θεός μέ τή χάρη Του. Σέ κάθε ἕνα ἀπ' αὐτά τά αἰτήματα ὁ Χορός ἀπαντᾶ: *«Κύριε ἐλέησον»*. Ὁ Διάκονος ἐξακολουθεῖ νά παρακαλεῖ τόν Θεό νά περάσουμε καλά καί χωρίς ἁμαρτίες ὅλη τήν ἡμέρα, ἐπικαλεῖται νά μᾶς στείλει ἄγγελο φύλακα τῶν ψυχῶν καί τῶν σωμάτων μας· ζητεῖ συγχώρηση τῶν ἁμαρτημάτων μας, τά συμφέροντα στίς ψυχές μας, τήν εἰρήνη στόν κόσμο, καί νά περάσουμε τόν ὑπόλοιπο χρόνο τῆς ζωῆς μας εἰρηνικά καί μετανοοῦντες γιά τά ἁμαρτήματά μας· εὔχεται, ἀκόμα, οἱ τελευταῖες ἡμέρες τῆς ζωῆς μας νά εἶναι σύμφωνες μέ τά παραγγέλματα τοῦ Χριστοῦ, ὥστε νά μποροῦμε νά ἀπολογηθοῦμε κατά τή Δευτέρα Παρουσία Του. Σέ κάθε ἕνα ἀπ' αὐτά τά αἰτήματα ὁ Χορός ἀπαντᾶ: *«Παράσχου Κύριε»*, δηλαδή δῶσε μας ὅ,τι ζητᾶμε. Στό τέλος ὁ Διάκονος ἀναφωνεῖ: *«Τῆς Παναγίας ἀχράντου... Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα»*, στόν ὁποῖο ὁ Χορός ἀπαντᾶ: *«Σοὶ Κύριε»*. Ἐνῶ ὁ Διάκονος διαβάζει ὅλες αὐτές τίς δεήσεις, ὁ Ἱερέας μυστικά, μέσα στό ἅγιο Βῆμα, λέει εὐχή μέ τήν ὁποία παρακαλεῖ τόν Θεό νά δεχτεῖ τή λατρεία αὐτή, ὥστε ν' ἀνταμειφθοῦμε κατά τή Δευτέρα Παρουσία. Τό τέλος τῆς εὐχῆς αὐτῆς λέει μεγαλόφωνα: *«Διά τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ μονογενοῦς Σου Υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σύν τῷ Παναγίῳ κι ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεί...»* δηλαδή αὐτά πού σοῦ ζητήσαμε, ὦ Θεέ, δῶσε μας, νά ἐνδώσεις στούς οἰκτιρμούς, στήν εὐσπλαχνία τοῦ μονογενῆ σου Υἱοῦ κ.λπ. Μετά ἀπό αὐτό ὁ Ἱερέας ἀναφωνεῖ: *«Εἰρήνη πᾶσι»*, γιατί, ἄν δέν ὑπάρχει εἰρήνη μεταξύ μας, ὁ Χριστός δέν μᾶς οἰκτείρει, δέν μᾶς εὐσπλαγχνίζεται. Ὁ Διάκονος τότε ἀναφωνεῖ:

«Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους ἵνα ἐν ὁμονοίᾳ ὁμολογήσωμεν»· ἄς ὑπάρχει, δηλαδή, ἀγάπη μεταξύ μας, ὥστε νά ὁμολογήσουμε τήν πίστη μέ ὁμόνοια. Ποιά ὅμως πίστη νά ὁμολογήσουμε; Ἀπαντᾶ ἀμέσως ὁ Χορός: *«Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα. Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον»*. Γιά νά ὁμολογήσουμε λοιπόν τήν πίστη μας στόν Θεό, στήν Ἁγία Τριάδα, πρέπει νά ἀγαπιόμαστε μεταξύ μας, γιατί, καθώς λέει ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης, ἄν κανείς δέν ἀγαπᾶ τόν ἀδελφό του, τόν ὁποῖο βλέπει, πῶς γίνεται ν' ἀγαπᾶ τόν Θεό, τόν ὁποῖον δέν βλέπει;[151] Ἑπομένως αὐτός πού λέει ὅτι ἀγαπᾶ τόν Θεό, μισεῖ δέ τόν ἀδελφό του, εἶναι ψεύτης. Κατά τή στιγμή αὐτή οἱ Κληρικοί ἀσπάζονται ὁ ἕνας τόν ἄλλο, γιά νά δείξουν τή μεταξύ τους ἀγάπη. Τά Τίμια Δῶρα, ἕως αὐτή τή στιγμή, εἶναι σκεπασμένα μέ τά καλύμματά τους, ἀφοῦ ὅμως ὁ Χορός ὁμολογήσει τήν πίστη του στήν Ἁγία Τριάδα, ἐπειδή μετά ἀπό λίγο θά ἁγιασθοῦν, ἀποκαλύπτονται. Τότε ὁ Διάκονος ἀναφωνεῖ: *«Τὰς θύρας, τὰς θύρας»*, δηλαδή ἐσεῖς οἱ θυρωροί προσέχετε τίς θύρες γιά νά μήν εἰσέλθει κάποιος ἄπιστος ἤ Κατηχούμενος τώρα πού θά γίνει ἡ θυσία· τέτοιοι θυρωροί ὑπῆρχαν κατά τήν ἀρχαία ἐποχή· ἀπευθυνόμενος δέ πρός τούς Πιστούς λέει: *«Ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν»*, ἄς προσέξουμε μέ σοφία τώρα, ὅταν θά ἀπαγγελθεῖ ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως. Μετά τήν προσφώνηση αὐτή ὁ Ἀναγνώστης ἀπαγγέλλει τήν Ὁμολογία τῆς Πίστεως (τό Πιστεύω), ὡς ἀνάπτυξη τῆς σύντομης ὁμολογίας, τήν ὁποία ὁμολόγησε ὁ Χορός λέγοντας: *«Πατέρα, Υἱόν...»*. Ἐφ' ὅσον δέ λέγεται ἡ Ὁμολογία ἤ τό Σύμβολο τῆς Πίστεως, ὁ Ἱερέας κινεῖ πάνω ἀπό τά Τίμια Δῶρα, τά ὁποῖα εἶναι ἀσκέπαστα, τό κάλυμμα πού λέγεται Ἀέρας, γιά νά δηλώσει

151. Α΄ Ἰωάννου, δ΄ 20-21.

τήν πνοή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τό *«Πιστεύω»* λέγεται Ὁμολογία τῆς Πίστεως, γιατί λέγοντας αὐτό ὁμολογοῦμε ποιά εἶναι ἡ πίστη μας· λέγεται δέ καί Σύμβολο τῆς Πίστεως, γιατί, ὅπως οἱ στρατοί κάθε ἔθνους ἔχουν ἕνα σύμβολο, ἕνα σύνθημα μέ τό ὁποῖο διακρίνονται, μ' αὐτό τόν τρόπο καί οἱ Χριστιανοί ἔχουν τήν ὁμολογία αὐτή τῆς πίστεως, ὡς σύμβολο μέ τό ὁποῖο διακρίνονται ἀπό τίς ἄλλες θρησκεῖες. Στό Σύμβολο αὐτό τῆς πίστεως ὁμολογοῦμε ὅτι πιστεύουμε α΄) στόν Θεό Πατέρα, β΄) στόν Υἱό, πού γεννήθηκε ἀπό τόν Πατέρα· ὁ ὁποῖος εἶναι ὁμοούσιος μέ τόν Πατέρα, καί γιά χάρη μας ἔγινε ἄνθρωπος καί σταυρώθηκε, ἀναστήθηκε μετά τριήμερο θάνατο καί κάθισε στά δεξιά τοῦ Πατέρα. γ΄) Στό Ἅγιο Πνεῦμα πού ἐκπορεύεται ἀπό τόν Πατέρα· δ΄) σέ Μία Ἁγία Ἐκκλησία πού ἱδρύθηκε ἀπό τούς ἁγίους Ἀποστόλους καί ἐξαπλώθηκε σέ ὅλη τή γῆ ε΄) ὁμολογοῦμε ὅτι παραδεχόμαστε τό Βάπτισμα, μέ τό ὁποῖο συγχωροῦνται οἱ ἁμαρτίες· στ΄) ὁμολογοῦμε Ἀνάσταση νεκρῶν καί ζ΄) μέλλουσα ζωή.

Ἀφοῦ ἀπαγγελθεῖ τό Σύμβολο τῆς Πίστεως, ἀρχίζει τό σπουδαιότατο μέρος τῆς θείας Λειτουργίας, δηλαδή ὁ Ἁγιασμός τῶν Τιμίων Δώρων, διά τῆς ἐπικλήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Καί πρῶτα μέν ὁ Διάκονος ἀναφωνεῖ: *«Στῶμεν καλῶς· στῶμεν μετὰ φόβου· πρόσχωμεν τὴν ἁγίαν ἀναφοράν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν»*, δηλαδή ἄς σταθοῦμε ὅπως πρέπει, ἄς σταθοῦμε μέ φόβο Θεοῦ· ἄς προσέξουμε νά προσφέρουμε τήν προσφορά μας, τή θυσία μας, ζώντας εἰρηνικά. Σέ αὐτό ἀπαντᾶ ὁ Χορός: *«Ἔλεον εἰρήνης, θυσίαν αἰνέσεως»*, δηλαδή ἡ προσφορά τήν ὁποία προσφέρουμε εἶναι ἡ μεταξύ μας εἰρήνη, ἡ δέ θυσία, τήν ὁποία προσφέρουμε, δέν εἶναι ὑλική θυσία, ἀλλά θυσία αἰνέσεως· ἀντί ἑπομένως ὑλικῆς θυσίας προσφέρουμε αἴνους (δοξολογίες). Μετά ἀπ' αὐτό ὁ Ἱερέας

εὐλογεῖ τόν Λαό λέγοντας: *«Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἴη μετὰ πάντων ἡμῶν».* Ὁ Χορός ἀπαντᾶ: *«Καὶ μετὰ τοῦ Πνεύματός σου»*, δηλαδή ὅσα εὐχήθηκες ἐσύ γιά μᾶς, εὐχόμαστε κι ἐμεῖς γιά σένα. Ὁ Ἱερέας στρέφεται πρός τόν Λαό καί ὑψώνοντας τά χέρια λέει: *«Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας»*, δηλαδή, ἄς ἔχουμε, ἄς στρέψουμε τίς καρδιές μας πρός τά πάνω, ὄχι πρός τά ἐπίγεια, ἄς μή σκεπτόμαστε τά γήινα, ἀλλά τά οὐράνια. Ὁ Χορός τότε διαβεβαιώνει ὅτι ἡ καρδιά τῶν πιστῶν εἶναι στραμμένη πρός τά οὐράνια λέγοντας: *«Ἔχομεν πρὸς τὸν Κύριον»* ἔχουμε στραμμένες τίς καρδιές μας στόν Θεό. Ὁ Ἱερέας μετά ἀπ' αὐτό λέει: *«Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ»* γιά τά τόσα ἀγαθά, ὁ Χορός ἀπαντᾶ: *«Ἄξιον καὶ δίκαιον»* εἶναι αὐτό. Τότε ὁ Ἱερέας εἰσέρχεται μέσα στό ἅγιο Βῆμα κι ἀρχίζει μπροστά ἀπό τήν ἁγία Τράπεζα τήν ἀνάγνωση τῆς κατανυκτικῆς Εὐχαριστηρίου εὐχῆς. *«Ἄξιον καὶ δίκαιον»*, καί τελειώνει ὅταν ὁ Ἱερέας ἐκφωνήσει: *«Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ἡμῶν».*

Ἐδῶ παραθέτουμε, σέ συντομία, τήν εὐχή αὐτή. Ὁ Ἱερέας ἀρχίζει νά λέει ὅτι εἶναι ἄξιο καί δίκαιο νά ὑμνοῦμε, εὐλογοῦμε καί προσκυνοῦμε τόν Θεό γιά τό ἄπειρό του μεγαλεῖο· γιατί ἐσύ, ὦ Θεέ, λέει, μᾶς δημιούργησες καί μᾶς συγχώρησες, ἄν καί ἁμαρτήσαμε. Γι' αὐτά καί γιά ὅλες τίς φανερές κι ἀφανεῖς εὐεργεσίες σ' εὐχαριστοῦμε· σέ εὐχαριστοῦμε καί γιατί καταδέχθηκες νά δεχθεῖς καί τή λειτουργία αὐτή, τήν ὁποία ἐμεῖς προσφέρουμε σέ Σένα, ἄν καί κοντά σου παραβρίσκονται χιλιάδες Ἀρχαγγέλων καί μυριάδες Ἀγγέλων, τά Χερουβίμ καί τά Σεραφίμ, τά ὁποῖα ἔχουν πολλά μάτια καί φτερά,

καί ψάλλουν, ἀναβοοῦν, κράζουν καί λένε τόν ὕμνο τῆς νίκης καί τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ. Τόν δέ ἐπινίκιο αὐτό ὕμνο, τόν ὁποῖο ψάλλουν οἱ Ἄγγελοι, ψάλλει ἀμέσως ὁ Χορός: *«Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου. Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου».* (Σαβαώθ στά ἑβραϊκά σημαίνει Κύριος τῶν δυνάμεων, δηλαδή Παντοδύναμος).

Ὁ Ἱερέας ἐξακολουθεῖ τήν εὐχή μυστικά καί λέει: Μετά τῶν Ἀγγέλων καί μεῖς φωνάζουμε δυνατά καί λέμε ὅτι εἶσαι Ἅγιος Ἐσύ ὁ Τριαδικός Θεός· εἶσαι Ἅγιος καί Πανάγιος Ἐσύ, ὁ Ὁποῖος τόσο ἀγάπησες τόν κόσμο, ὥστε χάρη σ' αὐτό ἐπέτρεψες νά ὑποφέρει ὁ Μονογενής Σου Υἱός γιά νά σωθοῦν ὅλοι. Αὐτός ὁ Μονογενής Σου Υἱός, ἀφοῦ ἐπιτέλεσε ὅσα ἔπρεπε νά ἐπιτελέσει, μία νύχτα πρίν ἀπό τόν σταυρικό Του θάνατο, ἀφοῦ ἔλαβε ἄρτο στ' ἅγια καί ἀμόλυντα χέρια Του, δεόμενος στόν Θεό εὐλόγησε καί ἁγίασε τόν ἄρτο τόν ἔκοψε σέ τεμάχια κι ἔδωσε στούς ἁγίους Μαθητές κι Ἀποστόλους Του λέγοντας: Ὁ ἄρτος αὐτός εἶναι τό Σῶμα μου, τό ὁποῖο κόβεται γιά χάρη σας, ὥστε ὁ καθένας πού τρώει ἀπ' αὐτόν νά τοῦ συγχωροῦνται οἱ ἁμαρτίες του. Ὁ Χορός ἀπαντᾶ: *«Ἀμήν».* Ὁ Ἱερέας ἐξακολουθεῖ. Μέ τόν ἴδιο τρόπο μετά τό δεῖπνο εὐλόγησε τό ποτήρι μέ τό κρασί κι ἔδωσε σ' αὐτούς ἀπό τό Ποτήρι λέγοντας: Πιεῖτε ἀπ' αὐτό τό Ποτήριο ὅλοι αὐτό εἶναι τό Αἷμα μου, τό ὁποῖο ἔχυσα γιά νά βεβαιώσω τή νέα συμφωνία, γιά χάρη σας, τῶν Μαθητῶν μου καί πολλῶν ἄλλων, οἱ ὁποῖοι θά πιστέψουν στό μέλλον, ὥστε πίνοντας ἀπ' αὐτό νά συγχωροῦνται τά ἁμαρτήματά τους. Τί σημαίνει τό *«αἷμά μου τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης;».* Διαθήκη θά πεῖ συνθήκη, συμφωνία. Ἡ συμφωνία πού ἔκανε ὁ Θεός μέ τόν Ἰσραηλιτικό Λαό,

αὐτός μέν νά τηρεῖ τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ, ὁ δέ Θεός νά τόν βοηθᾶ, λέγεται Παλαιά Διαθήκη. Ὁ Ἰσραηλιτικός λαός δέν τήρησε τίς ἐντολές καί ὁ Θεός ἔπαψε νά τόν βοηθᾶ. Ἐπειδή ὅμως ὁ Θεός ἔβλεπε ὅτι τό κακό καθημερινά προχωροῦσε, ἀποφάσισε νά στείλει τόν Μονογενή Του Υἱό στόν κόσμο, ὥστε νά γίνει νέα συμφωνία μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων. Ἡ νέα αὐτή συνθήκη ὀνομάσθηκε Καινή Διαθήκη. Αἷμα τῆς Καινῆς Διαθήκης λέγεται τό αἷμα, τό ὁποῖο ἔχυσε ὁ Χριστός γιά νά ἐπισφραγίσει τή νέα συμφωνία μεταξύ Θεοῦ κι ἀνθρώπων. Ὁ Χορός ἀπαντᾶ: «*Ἀμήν*». Ὁ Ἱερέας ἐξακολουθεῖ τήν εὐχή λέγοντας, ὅτι ἐνθυμούμενοι τή σωτήρια αὐτή ἐντολή τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπως καί ὅλα ὅσα ἔπραξε γιά μᾶς: «*Τὰ Σὰ ἐκ τῶν Σῶν Σοὶ προσφέρομεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα*»· ἐπομένως ἐπειδή δέν ἔχουμε καταλληλότερη προσφορά γιά Σένα, ὦ Θεέ, γι' αὐτό σοῦ προσφέρουμε τά Σά, αὐτά πού ἀνήκουν σέ Σένα, αὐτό τό Σῶμα κι' αὐτό τό Αἷμα τοῦ Υἱοῦ Σου «*ἐκ τῶν Σῶν*», ἀπό ἐκεῖνα τά δῶρα τά ὁποῖα Ἐσύ μᾶς ἔδωσες νά Σοῦ προσφέρουμε κατά πάντα χρόνο, ὡς εὐχαριστία γιά ὅλα τά ἀγαθά, τά ὁποῖα μᾶς δίνεις. Ἐνόσω λέγονται αὐτά, αὐτός πού ἱερουργεῖ ὑψώνει καί κινεῖ σταυρωτά τά Τίμια Δῶρα· ἡ ὕψωση καί ἡ κίνηση αὐτή σημαίνει τήν προσφορά τῶν Τιμίων Δώρων στόν Θεό. Ὁ δέ Χορός ψάλλει: «*Σὲ ὑμνοῦμεν, Σὲ εὐλογοῦμεν, Σοὶ εὐχαριστοῦμεν, Κύριε, καὶ δεόμεθά Σου, ὁ Θεὸς ἡμῶν*». Ὁ Ἱερέας ἐξακολουθεῖ κι εὔχεται μέ κατάνυξη στόν Θεό, ν' ἀποστείλει τό Ἅγιο Πνεῦμα Του σ' ἐμᾶς καί στά ἐνώπιόν μας Τίμια Δῶρα λέγοντας «*καὶ ποίησον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον, τίμιον Σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου. Τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ, τίμιον Αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου, μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ*». Ἐνῶ ὁ Ἱερέας μυστικά λέει τούς λόγους αὐτούς κι εὐλογεῖ μέ τό

σημεῖο τοῦ Σταυροῦ τά Τίμια Δῶρα, μέ τήν ἐνέργεια τῆς θείας Χάριτος μεταβάλλεται ὁ ἄρτος κι ὁ οἶνος σέ Σῶμα κι Αἷμα Χριστοῦ. Ὁ Διάκονος μετά ἀπό κάθε εὐλογία τῶν Τιμίων Δώρων λέει: «*Ἀμήν*». Ἡ στιγμή αὐτή εἶναι ἡ ἱερότερη καί κατανυκτικότατη τῆς θείας Λειτουργίας. Ὁ Ἱερέας, ἀφοῦ εὐλογήσει τά Τίμια Δῶρα, ἐξακολουθεῖ καί λέει γιατί προσφέρεται ἡ θυσία αὐτή. Πρῶτα γιά νά ἀφεθοῦν οἱ ἁμαρτίες αὐτῶν πού μεταλαμβάνουν καί νά λάβουν Πνεῦμα Ἅγιο. Προσφέρουμε δέ τή λογική αὐτή θυσία πρός τιμή πάντων τῶν ἁγίων, ἐξαιρετικά δέ πρός τιμή τῆς Παναγίας, ὅπως ὁ Ἱερέας μεγαλοφώνως λέει: «*Ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας ἀχράντου, ὑπερευλογημένης ἐνδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*». Ὁ δέ Χορός παίρνοντας ἀφορμή ἀπό τό ὅτι ὁ Ἱερέας μνημόνευσε τή Θεοτόκο, μακαρίζει καί μεγαλύνει αὐτή λέγοντας: «*Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς μακαρίζειν Σε τὴν Θεοτόκον τὴν ἀειμακάριστον καὶ παναμώμητον καὶ μητέρα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβὶμ καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφίμ, τὴν ἀδιαφθόρως Θεὸν Λόγον τεκοῦσαν, τὴν ὄντως Θεοτόκον, σὲ μεγαλύνομεν*». Ὁ Ἱερέας ἐξακολουθεῖ μυστικά καί λέει ὅτι ἡ θυσία αὐτή προσφέρεται πρός τιμή τοῦ Προδρόμου, τῶν Ἀποστόλων καί ὅλων τῶν ἁγίων, μέ τίς παρακλήσεις τῶν ὁποίων παρακαλοῦμε τόν Θεό νά μᾶς βοηθήσει. Εὔχεται ἀκόμη ὑπέρ τῶν κεκοιμημένων μέ τήν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως, ὑπέρ τοῦ Κλήρου, τοῦ Λαοῦ, μεγαλοφώνως δέ ὑπέρ τοῦ Ἐπισκόπου τῆς ἐπισκοπῆς λέγοντας: «*Ἐν πρώτοις μνήσθητι, Κύριε τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν..., ὅν χάρισαι ταῖς ἁγίαις σου ἐκκλησίαις ἐν εἰρήνῃ, σῶον, ἔντιμον, ὑγιᾶ, μακροημερεύοντα καὶ ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς σῆς ἀληθείας*» δηλαδή διδάσκοντα τήν ἀλήθεια. Μετά ἀπ' αὐτό ὁ Διάκονος λέει μεγαλοφώνως: «Καὶ ὧν

ἕκαστος κατὰ διάνοιαν ἔχει καὶ πάντων καὶ πασῶν». Ὁ Ἱερέας συνεχίζει νά εὔχεται στόν Θεό ὑπέρ πάσης πόλεως καί χώρας, ὑπέρ πλεόντων, ὁδοιπορούντων κ.λπ. καί τέλος λέει μεγαλοφώνως: «*Καὶ δὸς ἡμῖν ἐν ἑνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάζειν καὶ ἀνυμνεῖν τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ κ.λπ.*». Κατόπιν δέ στρέφεται πρός τόν λαό κι εὔχεται ὁ Σωτήρας μας Ἰησοῦς Χριστός νά μᾶς ἐλεήσει ὅλους, λέγοντας: «*Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ἡμῶν*». Ἀμέσως ὁ Χορός ἀπαντᾶ: «*Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου*», δηλαδή ἄς ἐλεήσει καί σένα. Ἐδῶ τελειώνει ἡ μεγάλη αὐτή εὐχή, ἡ ὁποία ἄρχισε ἀπὸ τό «*Ἄξιον καὶ δίκαιον*». Κατ' αὐτή ὁ ἄρτος καί ὁ οἶνος μεταβλήθηκαν σέ Σῶμα καί Αἷμα Χριστοῦ, μνημονεύθηκε ὕστερα ὁ σκοπός τῆς λογικῆς αὐτῆς θυσίας καί στό τέλος μνημονεύθηκαν ὅλοι ἐκεῖνοι, γιά χάρη τῶν ὁποίων ἔγινε ἡ θεία Λειτουργία.

Μετά τήν εὐχή τῆς θείας Εὐχαριστίας γίνεται ἡ προπαρασκευή γιά τή Μετάληψη τῶν Τιμίων Δώρων καί ἀκολούθως ἡ Μετάληψη αὐτῶν (Θεία Κοινωνία). Ὁ Διάκονος δηλαδή ἐξέρχεται ἀπό τό ἱερό Βῆμα κι ἀρχίζει Ἐκτενῆ Δέηση πρός τόν Θεό: «*Πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν*», ὁ Χορός ἀπαντᾶ: «*Κύριε ἐλέησον*», καί ὁ Διάκονος ἀρχίζει τίς πρός τόν Θεό δεήσεις: «*Ὑπὲρ τῶν προσκομισθέντων καὶ ἁγιασθέντων Τιμίων Δώρων τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν*», ἄς εὐχηθοῦμε ὥστε τά Τίμια Δῶρα, τά ὁποῖα φέραμε στήν ἁγία Τράπεζα κι εὐλογήσαμε, νά μᾶς ἁγιάσουν ὅταν μεταλάβουμε. Κατά τή διάρκεια πού ὁ Διάκονος λέει τίς αἰτήσεις αὐτές, ὁ Ἱερέας διαβάζει εὐχή καί παρακαλεῖ τόν Θεό νά μᾶς ἀξιώσει νά μεταλάβουμε μέ καθαρή συ-

νείδηση, ὥστε νά μᾶς συγχωρεθοῦν οἱ ἁμαρτίες, νά μᾶς φωτίσει τό Ἅγιο Πνεῦμα νά εἰσέλθουμε στήν αἰώνια ζωή, καί στό τέλος, ἀφοῦ ὁ Διάκονος τελειώσει τίς δεήσεις του, μεγαλοφώνως λέει: *«Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς, Δέσποτα, μετὰ παρρησίας ἀκατακρίτως τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαι Σὲ τὸν ἐπουράνιον Θεὸν Πατέρα καὶ λέγειν»*. Τότε ὁ Ἀναγνώστης ἀπαγγέλλει τό *«Πάτερ ἡμῶν»*, τό ὁποῖο, ἐπειδή τό δίδαξε ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, ὀνομάζεται Κυριακή Προσευχή. Μετά τό τέλος τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς ὁ Ἱερέας λέει: *«Ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ...»*. Αὐτά προσευχόμαστε, γιατί Ἐσύ ἔχεις τήν ἀληθινή βασιλεία καί δύναμη καί δόξα, ἐσύ ὁ Πατέρας... Στρεφόμενος δέ πρός τόν Λαό προσθέτει: *«Εἰρήνη πᾶσι»*, στό ὁποῖο ὁ Χορός ἀπαντᾶ: *«Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου»*. Μετά ἀπ' αὐτά ὁ Διάκονος ἀναφωνεῖ: *«Τὰς κεφαλὰς ἡμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνωμεν»*, γιατί αὐτή τή στιγμή ὁ Ἱερέας εὔχεται στόν Θεό καί Τόν παρακαλεῖ νά ἐπιβλέψει σ' ὅσους ἔχουν κλίνει τήν κεφαλή πρός Αὐτόν καί νά τούς βοηθήσει ὅλους· ζητεῖ δέ ὁ Ἱερέας νά γίνουν αὐτά, ὅπως μεγαλοφώνως λέει: *«Χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ Παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καί ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεί...»* Ὁ Ἱερέας ἐξακολουθεῖ νά εὔχεται στόν Ἰησοῦ Χριστό νά μᾶς ἁγιάσει καὶ νά μᾶς καταστήσει ἱκανούς γιά τή θεία Μετάληψη. Ἀφοῦ ὁ Διάκονος ἀναφωνήσει: *«Πρόσχωμεν»* ἄς προσέξουμε στήν σπουδαιότατη αὐτή στιγμή, ὁ Ἱερέας ὑψώνει τόν ἅγιο Ἄρτο, ὥστε νά Τόν δεῖ ὁ Λαός, κι ἀναφωνεῖ: *«Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις»* δηλαδή τ' ἁγιασμένα Δῶρα μεταδίδονται στούς ἁγίους· ἅγιοι δέ λέγονται οἱ πιστοί, γιατί τέτοιοι πρέπει νά εἶναι, ἁγνοί, καθαροί, ὅσοι θά μεταλάβουν. Τότε ὁ Χορός ἀπαντᾶ: *«Εἷς ἅγιος,*

εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός. Ἀμήν»· Ἑπομένως: Δέν εἴμαστε ἐμεῖς ἅγιοι, ἅγιος μόνον ἕνας εἶναι, ὁ Χριστός. Μετά ἀπ' αὐτά ὁ Ἱερέας χωρίζει τόν ἅγιο Ἄρτο σέ τέσσερις μερίδες μέ προσοχή κι εὐλάβεια καί τό τοποθετεῖ στόν ἅγιο Δίσκο σταυρωτά, ὅπως: ΝΙ $\frac{\text{ΙΣ}}{\text{ΧΡ}}$ ΚΑ, ἔπειτα λαμβάνει τήν μερίδα πού εἶναι στό πάνω μέρος καί φέρνει τ' ἀρχικά γράμματα τοῦ ὀνόματος ΙΣ, κάνει μ' αὐτή σταυρό ἐπάνω ἀπό τό ἅγιο Ποτήριο, λέγοντας: *«Πλήρωμα ποτηρίου πίστεως Πνεύματος Ἁγίου· Ἀμήν»*, καί ἔτσι ἐμβάλλει αὐτή στό ἅγιο Ποτήριο· μετά ἀπ' αὐτά προσφέρεται ἀπό τόν Διάκονο τό ζέον (δοχεῖο γεμάτο βρασμένο νερό), τό ὁποῖο εὐλογεῖ ὁ Ἱερέας, ὁ δέ Διάκονος χύνει σταυρωτά στό Ποτήριο λέγοντος τοῦ Ἱερέως *«Ζέσις πίστεως πλήρης πνεύματος ἁγίου. Ἀμήν»*. Τό ζέον ὕδωρ τίθεται στό Ἅγιο Ποτήριο γιά νά θερμανθεῖ καί νά δηλωθεῖ ἡ ζωή τοῦ μεταποιημένου σέ Σωτήριο Αἷμα οἴνου. Μετά ἀπ' αὐτά οἱ λειτουργοί Ἱερεῖς καί Διάκονοι κοινωνοῦν μέσα στό ἅγιο Βῆμα μεταλαμβάνοντες ἀπό τόν Ἅγιο Ἄρτο, δηλαδή ἀπό τό Τίμιο Σῶμα τοῦ Κυρίου, κι ἔπειτα ἀπό τό Ἅγιο Ποτήριο, δηλαδή τό Τίμιο Αἷμα τοῦ Κυρίου. Ὕστερα, ἀφοῦ κοινωνήσουν ὅλοι οἱ λειτουργοί, ὁ Διάκονος ἤ ὁ Ἱερέας βάζει ἐντός τοῦ Ἁγίου Ποτηρίου τά ὑπόλοιπα τῶν μερίδων τοῦ Ἁγίου Ἄρτου, γιά νά τά μεταδώσει στούς Χριστιανούς πού προσέρχονται γιά νά κοινωνήσουν τοῦ Σώματος καί Αἵματος τοῦ Κυρίου. Τίς μερίδες τῆς Θεοτόκου τῶν ἐννέα ταγμάτων καί τίς τῶν ζώντων καί κεκοιμημένων ρίπτει ὁ Ἱερέας στό Ἅγιο Ποτήριο μετά τήν κοινωνία τῶν Πιστῶν.

Ἐνῶ κοινωνοῦν οἱ Κληρικοί, ὁ Χορός ψάλλει τό Κοινωνικό, δηλαδή στίχο ἀπό τήν ἁγία Γραφή· τήν Κυριακή ψάλλεται τό Κοινωνικό: *«Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν· ἀλληλούϊα»*. Ἀφοῦ κοινωνήσει ὁ Κλῆρος, θά

κοινωνήσει καί ὁ Λαός. Ὁ Διάκονος κρατώντας τό Ἅγιο Ποτήριο λέει: «Μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε». Ὁ Διάκονος λέει ποιές εἶναι οἱ προϋποθέσεις ἐκείνου, ὁ ὁποῖος πρόκειται νά κοινωνήσει· αὐτός πρέπει νά ἔχει φόβο Θεοῦ, νά πιστεύει στόν Θεό, τήν δέ πίστη του νά τή δείχνει ὄχι μέ λόγους, ἀλλά μέ ἔργα καλά καί μέ ἀγάπη πρός τόν Θεό καί τούς ἄλλους ἀνθρώπους. *«Βλέπω πολλούς, λέγει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, οἱ ὁποῖοι μεταλαμβάνουν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἁπλῶς καί ὡς ἔτυχε, καί κατά συνήθειαν μᾶλλον καί νόμον, παρά συλλογιζόμενοι τί κάμνουν. Ὅταν ἔλθῃ ἡ Τεσσαρακοστή ἤ τά Θεοφάνεια, μεταλαμβάνουν, διότι ἦλθεν ὁ ὡρισμένος καιρός, ἐνῶ δέν εἶναι οὗτος ὁ καιρός τῆς μεταλήψεως· διότι οὔτε τά Θεοφάνεια, οὔτε ἡ Τεσσαρακοστή κάμνει κανένα ἄξιο νά μεταλάβῃ, ἀλλ' ἡ εἰλικρίνεια καί ἡ καθαριότης τῆς ψυχῆς· ὅταν ἔχῃς ταῦτα, ἔρχου νά μεταλάβῃς· χωρίς αὐτά ποτέ!»*[152].

Ἀφοῦ λοιπόν ὁ Διάκονος ἀναφωνήσει: *«Μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε»*, ὁ Ἱερέας λέει μετά τήν θεία Μετάληψη: *«Σῶσον ὁ Θεὸς τὸν λαόν σου καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου»*. Οἱ Χριστιανοί λέγονται κληρονομία τοῦ Θεοῦ, γιατί αὐτοί ἀποτελοῦν τήν κληρονομία τοῦ Θεοῦ, πού ἐξαγοράσθηκε μέ τή θυσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὁ δέ Χορός εὐχαριστεῖ τόν Θεό, γιατί ἀξιώθηκε ὅλων αὐτῶν τῶν δωρεῶν καί ὁμολογεῖ λέγοντας: *«Εἴδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐλάβομεν Πνεῦμα ἐπουράνιον, εὕρομεν πίστιν ἀληθῆ, ἀδιαίρετον Τριάδα προσκυνοῦντες· αὕτη γὰρ ἡμᾶς ἔσωσεν»*· (ἀπό τό Πάσχα ἕως τήν Ἀνάληψη ἀντί αὐτοῦ ψάλλεται τό *«Χριστὸς ἀνέστη»*, καί στίς Δεσποτικές ἑορτές τό τροπάριο τῆς ἑορτῆς).

152. 3η Ὁμιλία πρός Ἐφεσίους.

Μετά ἀπ' αὐτά ὁ Ἱερέας φέρνει τά Τίμια Δῶρα στήν ἁγία Πρόθεση λέγοντας χαμηλόφωνα μέν: *«Εὐλογητὸς ὁ Θεός»*, μεγαλοφώνως δέ: *«Πάντοτε νῦν καὶ ἀεί...»*. Ὕστερα ὁ Διάκονος λέει: *«Ὀρθοί· μεταλαβόντες τῶν θείων, ἁγίων, ἀχράντων, ἀθανάτων, ἐπουρανίων καί ζωοποιῶν, φρικτῶν μυστηρίων, ἀξίως εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ»* ἄς σταθοῦμε ὄρθιοι· γιατί, ἀφοῦ μεταλάβουμε τά ἅγια... μυστήρια, πρέπει νά εὐχαριστήσουμε γι' αὐτό τόν Κύριο... *«Ἀντιλαβοῦ, σῶσον... Τὴν ἡμέραν πᾶσαν..., Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα»*. Ὁ Χορός ἀπαντᾶ: *«Σοὶ Κύριε»* (εὐχαριστοῦμε), ὁ Ἱερέας λέει: *«Ὅτι σὺ εἶ ὁ ἁγιασμὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν τῷ Πατρί...»*.

Ἡ Λειτουργία ἔληξε πλέον κι ὁ Ἱερέας δίνει τό σημεῖο τῆς ἀναχωρήσεως λέγοντας: *«Ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν»* δηλαδή ἄς ἐξέλθουμε τοῦ Ναοῦ εἰρηνεύοντας μεταξύ μας. Ὁ Διάκονος τότε λέει: *«Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν»*, ὁ Χορός ἀπαντᾶ τρεῖς φορές: *«Κύριε ἐλέησον»*, μετά ἀπ' αὐτό ὁ Ἱερέας, ἀπό τήν Ὡραία Πύλη, λέει μεγαλοφώνως τήν μεγαλοπρεπῆ Ὀπισθάμβωνο εὐχή: *«Ὁ εὐλογῶν τοὺς εὐλογοῦντάς σε, Κύριε»*, στήν ὁποία εὔχεται στόν Θεό νά σώσει τόν λαό καί νά εὐλογήσει τήν κληρονομία του, νά βοηθήσει αὐτούς πού Τόν ἀγαπᾶνε καί στό τέλος δοξολογεῖ τόν Θεό. Λέγεται δέ ἡ εὐχή αὐτή Ὀπισθάμβωνος, γιατί ὅταν διαβάζεται ὁ Ἱερέας ἔχει στραμμένη τήν πλάτη του στόν ἄμβωνα. Ὁ Χορός τότε δοξολογεῖ κι αὐτός τόν Θεό, ψάλλοντας τρεῖς φορές: *«Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος»*. Ὁ Διάκονος λέει πάλι: *«Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν»*, ὁ Χορός ἀπαντᾶ τρεῖς φορές: *«Κύριε ἐλέησον»*, ὁ δέ Ἱερέας εὐλογεῖ τόν Λαό λέγοντας: *«Εὐλογία Κυρίου καὶ ἔλεος ἔλθοι ἐφ' ἡμᾶς, τῇ αὐτοῦ θείᾳ Χάριτι καὶ φιλανθρωπία, πάντο-*

τε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Δόξα σοι Χριστὲ ὁ Θεός, ἡ ἐλπὶς ἡμῶν, δόξα σοι». Καί στό τέλος παρακαλεῖ μεγαλοφώνως τόν Χριστό, τόν ἀληθινό Θεό μας, μέ τή μεσιτεία τῆς Θεοτόκου, μέ τή δύναμη τοῦ Σταυροῦ, μέ τήν προστασία τῶν Ἀγγέλων καί πάντων τῶν ἁγίων νά ἐλεήσει καί νά σώσει ἐμᾶς ὡς ἀγαθός καί φιλάνθρωπος: *«Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ ὁ Θεός, ἐλέησον καὶ σῶσον ἡμᾶς»*, ὁ δέ Χορός ἀπαντᾶ: *«Ἀμήν»*.

Τοιουτοτρόπως τελειώνει ἡ θεία Λειτουργία καί γίνεται ἡ ἀπόλυση. Ὅσοι δέν κοινώνησαν, βγαίνοντας ἀπό τόν ἱερό Ναό, λαμβάνουν ἀντί τῶν Τιμίων Δώρων τό Ἀντίδωρο, δηλαδή τεμάχιο ἄρτου ἀπό τήν προσφορά, εὐλογημένο ἀπό τόν Ἱερέα.

Ἡ Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων (Δώρων)

Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων (Δώρων) λέγεται ἡ Λειτουργία, κατά τήν ὁποία τά Τίμια Δῶρα εἶναι ἤδη ἁγιασμένα ἀπό τήν προηγούμενη Κυριακή. Κάθε μία Κυριακή τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς ὁ Ἱερέας δέν προετοιμάζει καί δέν ἁγιάζει μόνον ἕναν ἀμνό γιά τήν Κυριακή, ἀλλά περισσότερους, ἕνα γιά κάθε Λειτουργία, ὅσες θά τελέσει ἐντός τῆς ἑβδομάδας. Ἀφοῦ δέ ὁ Ἱερέας ἐμβάψει αὐτούς στό ἅγιο Αἷμα, ἐνῶ ψάλλεται τό Κοινωνικό, τούς φυλάσσει στό Ἀρτοφόριο, γιά νά χρησιμεύσουν γιά τίς Λειτουργίες τῶν Προηγιασμένων.

Τελεῖται δέ ἡ Λειτουργία αὐτή κάθε Τετάρτη καί Παρασκευή τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καί ὅποια ἄλλη ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος χρειάζεται γιά νά κοινωνήσουν οἱ Πιστοί. Θεία Εὐχαριστία, Βάπτισμα (ἐκτός ἀπολύτου ἀνάγκης), Χειροτονία καί Μνημόσυνα μόνο Σάββατο ἤ

Κυριακή μποροῦν νά τελεσθοῦν κατά τή Μεγάλη Τεσσαρακοστή, καί καμιά ἄλλη ἡμέρα. Ἄν δέ συμπέσει ἐντός τῆς ἑβδομάδας ἑορτασμός μνήμης ἁγίου, ἀναβάλλεται ἡ ἑορτή γιά τό Σάββατο. Μόνον ἡ ἑορτή τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τελεῖται ὅποτε κι ἄν συμπέσει. Ἀπόλυτα δέ ἀπαγορεύεται καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, καί κατ' αὐτά τά Σάββατα καί τίς Κυριακές ὁ ἑορτασμός γενεθλίων, δηλαδή μνῆμες ἁγίων κι ὁ Γάμος. Κατά τίς ἄλλες νηστεῖες (Χριστουγέννων, ἁγίων Ἀποστόλων, 15 Αὐγούστου) ἐπιτρέπονται ὅλα τά παραπάνω, ἑπομένως κι ὁ Γάμος.

Ἡ Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων, ἡ ὁποία εἶναι ἀρχαιότατη κι ἄγνωστου συγγραφέα, εἶναι κυρίως Ἑσπερινός, μέ θεία Μετάληψη, τελεῖται δέ ὡς ἑξῆς: Ἀφοῦ ἀρχίσει ἡ Λειτουργία μέ τό *«Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρός...»*, ἀκολουθεῖ ὁ Προοιμιακός ψαλμός *«Εὐλόγει ἡ ψυχή μου τὸν Κύριον...»*, ἡ Μεγάλη Συναπτή *«Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν...»*. Τό ιη΄ (18ο) Κάθισμα τοῦ Ψαλτηρίου πού καλεῖται Ὠδές τῶν Ἀναβαθμῶν. Ἐνῶ διαβάζεται τό Κάθισμα τοῦ Ψαλτηρίου ὁ Ἱερέας ἐξάγει ἀπό τό Ἀρτοφόριο, τό ὁποῖο εἶναι πάνω στήν ἁγία Τράπεζα τόν φυλασσόμενο ἀπό τήν Κυριακή Ἅγιο Ἄρτο, τόν βαμμένο μέ τό Ἅγιο Αἷμα, καί τόν φέρνει στήν ἁγία Πρόθεση, ὅπου τοποθετεῖ ἐντός τοῦ Ποτηρίου οἶνο καί νερό, γιά τήν κοινωνία. Στό Δοξαστικό ὁ Χορός ψάλλει τά Κεκραγάρια καί τά προβλεπόμενα Ἑσπέρια Στιχηρά τροπάρια. Ἐξέρχεται ἀπό τή θύρα τῆς Προσκομιδῆς ὁ Ἱερέας, τοῦ ὁποίου προηγεῖται Διάκονος μέ θυμιατό, καί ἀφοῦ σταθεῖ στό μέσο τοῦ Ναοῦ εὐλογεῖ τόν λαό, ἐνῶ ὁ Διάκονος ἀναφωνεῖ: *«Σοφία· ὀρθοί»*.

Μετά ἀπ' αὐτό εἰσέρχονται οἱ Κληρικοί στό ἅγιο Βῆμα, ἐνῶ ὁ Χορός ὑμνεῖ τήν Ἁγία Τριάδα, ψάλλοντας

τό *«Φῶς ἱλαρόν»*. Κατόπιν διαβάζονται ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη δύο περικοπές· μεταξύ δέ τῆς πρώτης καί τῆς δεύτερης ὁ Ἱερέας, κρατώντας στά χέρια του λαμπάδα καί θυμιατό, ἀναφωνεῖ *«Σοφία· ὀρθοί. Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσι»*· δηλαδή τό φῶς τοῦ Χριστοῦ φωτίζει ὅλους, ὅσοι θέλουν νά φωτισθοῦν. Ἀφοῦ τελειώσει καί ἡ δεύτερη περικοπή ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη, ὁ Ἱερέας θυμιατίζει μπροστά ἀπό τήν ἁγία Τράπεζα, εὐχόμενος ἡ προσευχή του νά κατευθυνθεῖ στόν Θεό ὡς θυμίαμα, λέγοντας μεγαλοφώνως τόν κατανυκτικότατο αὐτό στίχο: *«Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου· ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου, θυσία ἑσπερινή»* (ἔπαρση = ὕψωση). Τόν στίχο αὐτό ἐπαναλαμβάνει κι ὁ Χορός. Κατά τή Μεγάλη Δευτέρα, Τρίτη καί Τετάρτη διαβάζεται μετά ἀπ' αὐτό Εὐαγγέλιο. Κατόπιν γίνονται τρεῖς μετάνοιες, οἱ δεήσεις ὑπέρ τῶν εὐσεβῶν κι ὀρθοδόξων Χριστιανῶν καί ὑπέρ τῶν Κατηχουμένων, πού μετά ἀπ' αὐτό ἐξέρχονται. Ἀφοῦ ἐξέλθουν οἱ Κατηχούμενοι καί μείνουν μόνον οἱ Πιστοί, ὁ Χορός ψάλλει κατανυκτικά τόν ὕμνο: *«Νῦν αἱ δυνάμεις τῶν Οὐρανῶν σὺν ἡμῖν ἀοράτως λατρεύουσιν. Ἰδοὺ γὰρ εἰσπορεύεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης. Ἰδοὺ θυσία μυστικὴ τετελειωμένη δορυφορεῖται· πίστει καὶ πόθῳ προσέλθωμεν, ἵνα μέτοχοι ζωῆς αἰωνίου γενώμεθα. Ἀλληλούϊα»*· πού σημαίνει, τώρα οἱ οὐράνιες δυνάμεις, οἱ Ἄγγελοι, λατρεύουν τόν Θεό μαζί μέ μᾶς χωρίς νά τούς βλέπουμε· γιατί ἰδού εἰσέρχεται ὁ ἔνδοξος βασιλέας – αὐτό τό Σῶμα κι αὐτό τό Αἷμα τοῦ Χριστοῦ· – ἰδού ἡ θυσία, ἡ ὁποία κατά μυστικό τρόπο ἔχει τελειωθεῖ (γιατί ἑτοιμάσθηκε ἀπό τήν περασμένη Κυριακή), ἀκολουθεῖται ἀπό τούς Ἀγγέλους· ἄς προσέλθουμε στή θυσία αὐτή μέ πίστη καί πόθο, ὥστε νά γίνουμε κοινωνοί, νά μετάσχουμε τῆς αἰωνίου ζωῆς· δόξα σοι ὁ Θεός. Ἐνῶ δέ

ὁ Χορός λέει: *«Ἰδοὺ γὰρ εἰσπορεύεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης»*, ἐξέρχεται ὁ Ἱερέας ἀπό τή θύρα τῆς Προσκομιδῆς, φέροντας στή κεφαλή τόν ἅγιο Δίσκο καί στό δεξί του χέρι κρατεῖ τό ἅγιο Ποτήριο, προπορεύεται δέ Διάκονος θυμιατίζοντας. Ὅλοι κλίνουν τίς κεφαλές, γιατί διέρχεται ἀνάμεσά μας ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Βασιλέας τῆς δόξας, δηλαδή αὐτό τό τίμιο Σῶμα καί τίμιο Αἷμα τοῦ Χριστοῦ, καί ἐν σιωπῇ ὁ Ἱερέας, χωρίς νά μνημονεύσει ζῶντας καί νεκρούς, εἰσέρχεται στό ἅγιο Βῆμα κι ἀποθέτει τά Τίμια Δῶρα στήν ἁγία Τράπεζα, ὁ δέ Χορός ἐξακολουθεῖ τόν ὕμνο (*«ἰδοὺ γὰρ εἰσπορεύεται...»*). Μετά ἀπ' αὐτά, ἐπειδή τά Τίμια Δῶρα εἶναι ἤδη ἁγιασμένα ἀπό τήν προηγούμενη Κυριακή, δέν γίνεται ὁ ἁγιασμός αὐτῶν, ἀλλ' ἀκολουθεῖ ἀμέσως ἡ δέηση, ἡ ὁποία προετοιμάζει τούς πιστούς γιά τή θεία Κοινωνία *«Πληρώσωμεν τὴν ἑσπερινὴν ἡμῶν δέησιν τῷ Κυρίῳ»*. Ἀφοῦ δέ ἀπαγγελθεῖ τό *«Πάτερ ἡμῶν»* κι ὁ Ἱερέας ἀναφωνήσει *«Τὰ προηγιασμένα ἅγια τοῖς ἁγίοις»*, κοινωνεῖ ὁ Κλῆρος, ἐνῶ ὁ Χορός ψάλλει *«Γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι ὁ Χριστὸς ὁ Κύριος· ἀλληλούϊα»*, ὕστερα μεταλαμβάνουν οἱ πιστοί καί στό τέλος γίνεται ἡ Ἀπόλυση.

Αὐτή, ἐν συντομίᾳ, εἶναι ἡ Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων, ἡ ὁποία, ὅταν τελεῖται καλά, εἶναι μεγαλοπρεπέστατη καί κατανυκτικότατη.

Γ'. Ἕπτακτες ἀκολουθίες

α'. Τό Βάπτισμα

Μέ τό Βάπτισμα γίνεται ὁ βαπτιζόμενος Χριστιανός. Κατά τούς πρώτους χρόνους τῆς Ἐκκλησίας ἐνήλικες εἰδωλολάτρες ἤθελαν νά γίνουν Χριστιανοί. Ἡ Ἐκκλησία

γιά νά πεισθεῖ, ὅτι ὁ προσερχόμενος νά βαπτισθεῖ ἤθελε πραγματικά νά γίνει χριστιανός κι ὅτι πραγματικά ἄφηνε τήν εἰδωλολατρία, ζητοῦσε ἀπ' αὐτόν νά δηλώσει ἐπίσημα ὅτι ἀρνεῖται καί ἀποστρέφεται τήν παλαιά θρησκεία του κι ἐπανειλημμένως νά δηλώσει τήν πίστη του στόν Χριστό. Ἀλλά πολλοί εἰδωλολάτρες γίνονταν Χριστιανοί οἰκογενειακά, καί ἐπειδή γιά νά γίνει μέλος τῆς Ἐκκλησίας κάποιος ἔπρεπε νά βαπτισθεῖ, βαπτίζονταν καί τά νήπια ἐάν ὑπῆρχαν στήν οἰκογένεια, γιά τόν φόβο μήν πεθάνουν ἀβάπτιστα. Σήμερα, πού ἔχει ἐξαπλωθεῖ ἡ Ἐκκλησία, κάθε νήπιο βαπτίζεται ὅταν γεννηθεῖ. Ἐπειδή ὅμως τά βαπτιζόμενα νήπια δέν μποροῦν νά διαβεβαιώσουν ὅτι ἀφήνουν τήν παλαιά τους θρησκεία (ἀποτάσσονται τῷ Σατανᾷ) κι ὅτι πιστεύουν στόν Χριστό (συντάσσονται τῷ Χριστῷ), γι' αὐτό ὁρίστηκαν οἱ Ἀνάδοχοι (νονοί), οἱ ὁποῖοι ἀπαντοῦν ἐκ μέρους τοῦ νηπίου καί μέ αὐτό τόν τρόπο αὐτοί ἀναλαμβάνουν ὑποχρέωση πρός τήν Ἐκκλησία νά ἀναθρέψουν τόν βαπτιζόμενο μέ τέτοιο τρόπο, ὥστε αὐτός σ' ὅλο του τόν βίο νά ἀπομακρύνεται ἀπό τόν Σατανᾶ, δηλαδή ἀπό τά κακά ἔργα, καί νά πιστεύει στόν Χριστό. Ὥστε ὅσα λέει ὁ Ἀνάδοχος τά λέει ἐξ ὀνόματος τοῦ βαπτιζόμενου.

Τό Βάπτισμα τελεῖται ὡς ἑξῆς. Ἀφοῦ ὁ Ἱερέας στρέψει τόν βαπτιζόμενο πρός τήν ἀνατολή, πού εἶναι ὁ Παράδεισος, φυσᾶ τρεῖς φορές στό πρόσωπό του πρός ἀποδίωξη τῶν πονηρῶν πνευμάτων καί τόν σφραγίζει μέ τό σημεῖο τοῦ σταυροῦ, ὕστερα δέ ἀπαγγέλλει τέσσερις ἐξορκισμούς κατά τοῦ Διαβόλου. Κατόπιν ὁ βαπτιζόμενος, ἀφοῦ ἐρωτηθεῖ ἀπό τόν Ἱερέα τρεῖς φορές, ὁμολογεῖ διά τοῦ Ἀναδόχου ὅτι ἀποτάσσεται τόν Σατανά κι ὅτι συντάσσεται μέ τόν Χριστό, καί πρός ἀπόδειξη αὐτοῦ ἀπαγγέλλει τό *«Πιστεύω»*. Ἀφοῦ ὁ Ἱερέας ἀπαγγείλει: *«Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρὸς κ.λπ.»*, δέε-

ται πρός τόν Θεό νά ἁγιασθεῖ τό νερό κι ἐνῶ λέει δύο ἁγιαστικές εὐχές, εὐλογεῖ αὐτό καί φυσᾶ πρός ἀποδίωξη τοῦ Πονηροῦ. Ὕστερα ὁ Ἱερέας, ἀφοῦ εὐλογήσει τό λάδι, τό ὁποῖο ρίπτει μέσα στήν κολυμβήθρα καί ἀλείφει τόν βαπτιζόμενο, βαπτίζει (= βυθίζει) τό νήπιο στήν κολυμβήθρα τρεῖς φορές λέγοντας: *«Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ..., εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρός, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, Ἀμήν»*. Γίνεται δέ αὐτό γιά νά ὑπενθυμίσει ὅτι ὁ Χριστός ἀναστήθηκε μετά ἀπό τριήμερη ταφή. Κατ' αὐτή τή στιγμή ὁ βαπτιζόμενος καθαρίζεται πνευματικά καί γίνεται Χριστιανός. Μετά ἀπ' αὐτό ἐνδύεται ὁ βαπτισμένος λευκό χιτώνα γιά νά δηλωθεῖ ἡ πνευματική καθαριότητά του.

Μετά τό Βάπτισμα ἀκολουθεῖ ἀμέσως:

β'. Τό Χρίσμα (ἤ Μύρο)

Χρίσμα εἶναι τό Μυστήριο, κατά τό ὁποῖο ὁ Ἱερέας χρίει (=ἀλείφει) τόν βαπτισθέντα μέ ἅγιο Μύρο σέ διάφορα μέρη τοῦ σώματος, γιά νά μεταδοθοῦν σ' αὐτόν τά χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ εἰρήνη, ἡ ἀγάπη, ἡ χαρά κ.λπ., λέγοντας κάθε φορά *«Σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου· Ἀμήν»*, δηλαδή ἡ χρίση αὐτή εἶναι βεβαίωση τῆς δωρεᾶς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· μέ τό ἐξωτερικό, δηλαδή, αὐτό σημεῖο γινόμαστε βέβαιοι ὅτι ἡ χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἦλθε στόν βαπτιζόμενο.

Τό Μύρο παρασκευάζεται ἀπό 40 ἀρώματα, καί ἰδίως ἀπό λάδι κάθε Μεγάλη Τετάρτη στήν Κωνσταντινούπολη. Ἁγιάζεται δέ ἀπό τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη καί ἐκπροσώπους Ἀρχιερεῖς ἄλλων Ἐκκλησιῶν τή Μεγάλη Πέμπτη, καί ἀπό ἐκεῖ στέλνεται στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ὡς σημεῖο τῆς σχέσεως μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Μετά τό Χρίσμα ὁ Ἱερέας κόβει ἀπό τήν κεφαλή τοῦ βαπτισμένου λίγες τρίχες, γιά νά δηλωθεῖ ὅτι ἀφιερώνεται στόν Θεό. Ὕστερα, ἀφοῦ ἐνδυθεῖ τό νήπιο τά ἐμφότια ἐνδύματά του (βαπτιστικά) πού εἶναι λευκά, τό λαμβάνει ὁ Ἀνάδοχος στήν ἀγκαλιά του καί πρός δήλωση πνευματικῆς χαρᾶς, γυρίζει μέ τόν Ἱερέα γύρω ἀπό τήν κολυμβήθρα τρεῖς φορές, ἐνῶ ψάλλεται τό *«Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε»*, δηλαδή ὅσοι βαπτιστήκατε στό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, γίνατε Χριστιανοί. Στό τέλος ἀφοῦ διαβαστεῖ ὁ Ἀπόστολος[153] καί τό Εὐαγγέλιο[154], ὁ Ἱερέας ἀναφωνεῖ πρός τόν Βαπτισθέντα:

«Ἐβαπτίσθης, ἐφωτίσθης, ἐμυρώθης, ἡγιάσθης, ἀπελούσθης εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρός...», καί ἔτσι τελειώνει ἡ Ἀκολουθία τοῦ Βαπτίσματος, ἡ ὁποία πάντοτε τελεῖται μέ τό μυστήριο τοῦ Χρίσματος.

γ΄. Μετάνοια (ἤ Ἐξομολόγηση)

Ὁ ἄνθρωπος προτοῦ μεταλάβει τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἔχει χρέος νά ἐξομολογηθεῖ τίς ἁμαρτίες του στόν Ἱερέα, ὁ ὁποῖος διαβάζει γιά χάρη του συγχωρητική εὐχή, καί τοῦ ἐπιτρέπει νά μεταλάβει ἤ τοῦ ἀπαγορεύει, εἴτε τοῦ ἐπιβάλλει, ἀνάλογα μέ τό ἁμάρτημα, πνευματικές ἀσκήσεις (κανόνες) μετάνοιας.

δ΄. Τό Εὐχέλαιο

Τό Εὐχέλαιο εἶναι λάδι ἁγιασμένο ἀπό εὐχές, μέ τή χρήση τοῦ ὁποίου ὁ πιστός θεραπεύεται ἀπό ψυχικές καί σωματικές νόσους, ἀφοῦ κατέρχεται σ' αὐτόν ἡ θεία Χάρη. Τό Εὐχέλαιο τελεῖται ὅσες φορές ὁ Πιστός τό ἔχει

153. Πρός Ρωμαίους ς΄, 3-11.
154. Ματθαίου κή΄, 16-20.

ἀνάγκη. Ἰδιαίτερα ὅμως ἡ Ἀκολουθία τοῦ Μυστηρίου τελεῖται κατά τή Μεγάλη Τετάρτη γιά νά ἐνισχυθοῦν ὅσοι τήν ἑπομένη πρόκειται νά κοινωνήσουν.

ε΄. Ὁ Γάμος

Σέ ἀρχαιότερες ἐποχές πρίν τόν Γάμο τελοῦσαν ἐκκλησιαστικά τόν Ἀρραβώνα (ἤ Μνηστεία). Ἐπειδή ὅμως ὁ Ἀρραβώνας ὅταν τελεῖται ἐκκλησιαστικῶς δέν μπορεῖ νά διαλυθεῖ παρά γιά τούς λόγους, γιά τούς ὁποίους διαλύεται καί ὁ Γάμος, γι' αὐτό ὁρίστηκε ὁ Ἀρραβώνας κι ὁ Γάμος νά τελοῦνται συγχρόνως. Ὥστε σήμερα τό Μυστήριο τοῦ Γάμου ἀποτελεῖται ἀπό δύο μέρη, ἀπό τόν Ἀρραβώνα καί τό Στεφάνωμα. Καί στόν μέν Ἀρραβώνα ὁ Ἱερέας, ἀφοῦ διαβάσει μερικές εὐχές, θέτει τά δαχτυλίδια στά χέρια τῶν μελλονύμφων, λέγοντας: «*Ἀρραβωνίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ...*», καί δέεται πρός τόν Θεό νά στηρίζει τόν Ἀρραβώνα μέ πίστη, ὁμόνοια, ἀλήθεια κι ἀγάπη· ὁ δέ Παράνυμφος (κουμπάρος) ἀνταλλάσσει τρεῖς φορές τά δαχτυλίδια, ὥστε τό δαχτυλίδι τοῦ ἑνός νά μένει στά χέρια τοῦ ἄλλου.

Κατά δέ τό Στεφάνωμα, ἀφοῦ διαβασθοῦν ψαλμοί, δεήσεις κι εὐχές, ὁ Ἱερέας στεφανώνει τίς κεφαλές τῶν μελλόνυμφων μέ στέφανα: «*Στὸ ὄνομα τοῦ Πατρός κ.λπ.*», γιά νά δειχθεῖ πόσης τιμῆς εἶναι ἄξιοι αὐτοί πού συνέρχονται στόν Γάμο. Ὕστερα διαβάζεται ὁ Ἀπόστολος[155] καί τό Εὐαγγέλιο[156], δεήσεις ὑπέρ τῶν νυμφίων καί τό «*Πάτερ ἡμῶν*». Μετά ἀπ' αὐτά προσφέρεται ποτήριο ἁπλοῦ οἴνου, ἀπό τό ὁποῖο πίνουν οἱ νεόνυμφοι. Κατόπιν πρός δήλωση χαρᾶς γίνεται ὁ ἱερός Χορός πού ψάλλον-

155. Πρός Ἐφεσίους ε΄, 20-33.
156. Ἰωάννου β΄, 1-11.

ται τά τρία τροπάρια: «*Ἡσαΐα χόρευε κ.λπ.*». Ὁ Ἱερέας εὔχεται, μετά ἀπ' αὐτό, στόν νυμφίο νά μεγαλυνθεῖ ὅπως ὁ Ἀβραάμ κ.λπ., στή δέ νύμφη ὅπως ἡ Σάρρα κ.λπ., καί τέλος εὔχεται εὐτυχία καί στούς δύο.

Γιά νά τελεσθεῖ τό Μυστήριο ἀπαιτεῖται ἡ ἄδεια πού ἐκδίδει ὁ Μητροπολίτης πού ἐξετάζει κάθε μία περίπτωση ἰδιαιτέρως ἐάν συντρέχουν οἱ προϋποθέσεις πού ἔχουν θεσπίσει ἡ Ἐκκλησία καί ἡ Πολιτεία γιά τήν σύναψη τοῦ Γάμου.

στ'. Ἱερωσύνη (ἤ Χειροτονία)

Ἱερωσύνη εἶναι τό μυστήριο, μέ τό ὁποῖο ὁ χειροτονούμενος, μέ τή χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καθίσταται λειτουργός τῆς Ἐκκλησίας. Προτοῦ χειροτονηθεῖ σέ Διάκονο, γίνεται Ἀναγνώστης καί Ὑποδιάκονος, πρίν ἀρχίσει ἡ θεία Λειτουργία. Κατά τή διάρκεια τῆς θείας Λειτουργίας, μετά τόν ἁγιασμό τῶν Τιμίων Δώρων, ἀφοῦ ψαλεῖ τό «*ἄξιόν ἐστι*», χειροτονεῖται σέ Διάκονο. Χειροτονία μόνον ὁ Ἐπίσκοπος μπορεῖ νά τελέσει.

Αὐτός πού πρόκειται νά χειροτονηθεῖ ὁδηγεῖται μπροστά στόν Ἐπίσκοπο συνοδευόμενος ἀπό ὁμοιόβαθμούς του, οἱ ὁποῖοι ἀναφωνοῦν στόν Ἐπίσκοπο: «*Κέλευσον, κελεύσατε, κέλευσον Δέσποτα ἅγιε*» (δηλαδή διέταξε νά χειροτονηθεῖ). Κατόπιν ἀρχίζει ὁ ἱερός Χορός γύρω ἀπό τήν ἁγία Τράπεζα καί ψέλνονται σχετικά τροπάρια, γιά νά δηλωθεῖ ἡ πνευματική χαρά. Ὕστερα διαβάζονται στόν χειροτονούμενο οἱ μυστικές εὐχές, γιά νά κατέλθει τό Ἅγιο Πνεῦμα σ' αὐτόν, ἐνῶ ὁ Χορός ψάλλει «*Κύριε ἐλέησον*». Ἀφοῦ δέ ἐνδυθεῖ ὁ χειροτονούμενος τήν ἱερατική του στολή κι ἀναφωνήσει ὁ λαός «ἄξιος», τελειώνει τό μυστήριο τῆς Ἱερωσύνης.

Παρόμοια τελετή γίνεται καί κατά τή χειροτονία τοῦ Πρεσβυτέρου καί τοῦ Ἐπισκόπου. Ἀλλά τοῦ μέν Πρεσβυτέρου ἡ χειροτονία γίνεται ἀφοῦ ψαλλεῖ ὁ χερουβικός ὕμνος *«Οἱ τὰ Χερουβὶμ κ.λπ.»* γιά νά λάβει ὁ χειροτονούμενος μέρος στόν ἁγιασμό τῶν Τιμίων Δώρων, πού εἶναι τό κύριο τοῦ Πρεσβυτέρου ἔργο. Τοῦ δέ Ἐπισκόπου ἡ χειροτονία γίνεται κατά τήν ἀρχή τῆς Λειτουργίας, ἀφοῦ ψαλλεῖ ὁ Τρισάγιος ὕμνος, γιά νά εὐλογήσει καί διδάξει τούς Πιστούς. Ἡ χειροτονία Ἐπισκόπου πρέπει νά τελεσθεῖ ἀπό δύο τουλάχιστον Ἐπισκόπους μετά τήν ἐκλογή του ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο γιά συγκεκριμένη Ἱερά Μητρόπολη.

Σέ μία καί τήν συγκεκριμένη θεία Λειτουργία δέν μπορεῖ νά λάβει ὁ χειροτονούμενος τούς δύο βαθμούς ἱερωσύνης (νά γίνει, λόγου χάρη, Διάκονος καί Πρεσβύτερος), οὔτε δύο ἄτομα νά λάβουν τόν ἴδιο βαθμό (νά χειροτονηθοῦν δύο Διάκονοι). Εἶναι ὅμως δυνατό σέ μία καί τήν αὐτή θεία Λειτουργία νά γίνει κάποιος Διάκονος, ἄλλος Πρεσβύτερος καί ἄλλος Ἐπίσκοπος.

Ζ'. Τελετή τῶν ἐγκαινίων τοῦ Ναοῦ καί ἡ νεκρώσιμος Ἀκολουθία

Ἐκτός τῶν ἑπτά Μυστηρίων ἡ Ἐκκλησία μας ἔχει πολλές ἄλλες ἱερές Τελετές γιά κάθε περίσταση τοῦ βίου. Ἀποτελοῦνται δέ αὐτές ἀπό εὐχές, δεήσεις καί τροπάρια, καί μπορεῖ κάποιος νά βρεῖ τήν Ἀκολουθία τους, ἐάν θέλει, στό Εὐχολόγιο. Στίς ἱερές Τελετές ἀριθμεῖται καί ἡ τελετή τῶν ἐγκαινίων τοῦ Ναοῦ. Γιά νά γίνει, δηλαδή, Ἀκολουθία μέσα στόν Ναό, πρέπει προηγουμένως νά ἁγιασθεῖ αὐτός· καί πρῶτα μέν τοποθετεῖται ἐντός κοιλώματος, στό μέσο τῆς ἁγίας Τραπέζης μικρή θήκη

πού περιέχει μύρα καί λείψανα ἁγίων Μαρτύρων, γιά νά δηλωθεῖ ὅτι σ' αὐτά στηρίχθηκε ἡ Ἐκκλησία. Μετά ἀπ' αὐτό ἁγιάζεται ἡ ἁγία Τράπεζα μέ εὐχές, καθαρίζεται μέ νερό καί χρίεται μέ ἅγιο Μύρο, ἐνδύεται μέ τά καλύμματά της καί κοσμεῖται, τέλος δέ διαβάζονται εὐχές, Ἀπόστολος, Εὐαγγέλιο, Τροπάρια. Ἐγκαίνια τοῦ Ναοῦ μόνον Ἐπίσκοπος μπορεῖ νά τελέσει μετά τόν Ὄρθρο. Εἶναι δέ ἡ τελετή τῶν Ἐγκαινίων μεγαλοπρεπέστατη.

Στίς ἱερές Τελετές ἀριθμεῖται καί ἡ Νεκρώσιμος Ἀκολουθία (Κηδεία), μέ τήν ὁποία συνοδεύεται ὁ νεκρός στόν τάφο. Καί στή μέν οἰκία τοῦ νεκροῦ ψάλλεται τό Νεκρώσιμο Τρισάγιο, σύντομη Ἀκολουθία, ἡ ὁποία ἀρχίζει μέ τόν Τρισάγιο ὕμνο, *«Ἅγιος ὁ Θεός...»* κι ἀποτελεῖται ἀπό τροπάρια, δέηση καί συγχωρητική εὐχή. Καθ' ὁδόν ψάλλεται τό *«ἅγιος ὁ Θεός...»*. Στόν δέ Ναό, ἀφοῦ τεθεῖ τό λείψανο μέ τρόπο ὥστε τό πρόσωπο νά ἀτενίζει στήν ἀνατολή, ὁ Διάκονος ἀναφωνεῖ: *«Εὐλόγησον, Δέσποτα»*, ὁ Ἱερέας ἀπαντᾶ: *«Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε, νῦν...»*. Κατόπιν ψάλλονται μερικοί στίχοι ἀπό τόν ριη΄ (118ο) ψαλμό (*«Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ...»*). Ἀκολουθοῦν τά εὐλογητάρια, δηλαδή τροπάρια, πού πρίν ἀπό τό καθένα ψάλλεται *«Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου»*. Ὕστερα ψάλλονται τροπάρια, τά ὁποῖα ἀποτελοῦν σχόλιο ἤ κήρυγμα γιά τό μυστήριο τοῦ θανάτου καί τά πέραν τοῦ τάφου καί οἱ Μακαρισμοί, διαβάζεται ὁ Ἀπόστολος[157] καί τό Εὐαγγέλιο[158]. Μετά ἀπ' αὐτό διαβάζονται δύο δεήσεις ὑπέρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς, στό τέλος προσκαλοῦνται οἱ παρόντες γιά τόν τε-

157. Α΄ ἐπιστολή πρός Θεσσαλονικεῖς δ, 13-17.
158. Ἰωάννου ε΄, 24-30.

λευταῖο ἀσπασμό καί λέγεται τρεῖς φορές: *«Αἰωνία σου ἡ μνήμη ἀξιομακάριστε καὶ ἀείμνηστε ἀδελφὲ ἡμῶν».*

Στόν τάφο ψάλλεται πάλι τό Τρισάγιο καί στό τέλος ὁ νεκρός τοποθετεῖται στό μνῆμα, ἐνῶ ὁ Ἱερέας λέει: *«Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἡ οἰκουμένη καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες σ' αὐτή».*

Καί μετά τήν ταφή ἐξακολουθοῦμε νά εὐχόμαστε στόν Θεό γιά τή σωτηρία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποθανόντος, τελοῦντες Μνημόσυνα στίς τρεῖς ἡμέρες, στίς ἐννέα ἡμέρες, στίς σαράντα ἡμέρες καί μετά τά ἐτήσια. Τά Κόλλυβα κατασκευαζόμενα ἀπό σιτάρι στά Μνημόσυνα εἶναι σύμβολα τῆς ἀναστάσεως· γιατί, ὅπως τό σιτάρι θαμμένο στή γῆ φυτρώνει, μέ τόν ἴδιο τρόπο καί τά σώματά μας ἄν καί θαμμένα θά ἀναστηθοῦν.

Πολλές φορές στόν τάφο γίνεται ἀπό τούς συγγενεῖς Τρισάγιο. Καί σέ κάθε μία Λειτουργία εὐχόμαστε ὑπέρ πάντων τῶν νεκρῶν.

Σύνοψη

Στή μικρή αὐτή μελέτη ἀναλύθηκε:

1. Ἡ προέλευση τῆς θείας λατρείας καί ἡ διαμόρφωσή της πού εἶναι δωρεά τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ Θεός ἔθεσε τούς κανόνες της καί τόν σκοπό της. Συνεπῶς ὀφείλουμε νά τήν τελοῦμε ὅπως τήν νομοθέτησε ὁ Κύριος.

2. Ὁ Κύριος ὑποσχέθηκε ὅτι ὅταν τελοῦμε τίς ἱερές Ἀκολουθίες συγκεντρωνόμαστε νά προσευχηθοῦμε καί νά λατρεύσουμε τόν Θεό βρίσκεται κι Ἐκεῖνος ἀνάμεσά μας.

3. Κέντρο τῆς θείας λατρείας γιά τούς Πιστούς εἶναι ἡ τέλεση τῆς θείας Εὐχαριστίας, ὅπως μᾶς ἔδωσε ἐντολή ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός. Στήν θεία Λειτουργία ὑποχρεοῦνται νά συμμετέχουν ὅλοι οἱ Πιστοί καί νά κοινωνοῦμε τοῦ Ἁγίου Σώματός Του καί τοῦ Τιμίου Αἵματός Του. *«Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ σοφῷ Θεῷ τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας αἰώνων· ἀμήν»*[159].

4. Ὁ ἄνθρωπος ἀνήκει στήν Ἐκκλησία ὅταν κοινωνεῖ τό Ἅγιο Σῶμα καί τό Τίμιο Αἷμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἂν δέν μεταλαμβάνει ἐκπίπτει, ἀποκόπτεται

159. Πρός Τιμόθεον Α΄, α΄ 17.

καί ἀποχωρίζεται ἀπό τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, πού εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Αὐτό συνεπάγεται πολλούς πνευματικούς κινδύνους.

5. Γιά νά συμμετάσχει ὁ Πιστός στή θεία λατρεία καί κυρίως στή θεία Λειτουργία ἀπαιτεῖται μελέτη καί προετοιμασία γιά νά γνωρίζει αὐτά πού λέγονται καί τελοῦνται.

6. Ἐξετάσαμε γιά τούς ναούς γενικά· δηλαδή γιατί κτίζουμε ναούς, γιατί τούς κτίζουμε πρός τήν ἀνατολή, σέ πόσα μέρη διαιρεῖται κάθε ἐκκλησία, τί ὑπάρχει ἐντός της, ὅλα τά σκεύη καί τά κοσμήματα, τά ἱερά ἄμφια καί τά λειτουργικά βιβλία. Ὥστε στό πρῶτο τμῆμα γνωρίσαμε ὅ,τι βρίσκεται στήν ἐκκλησία.

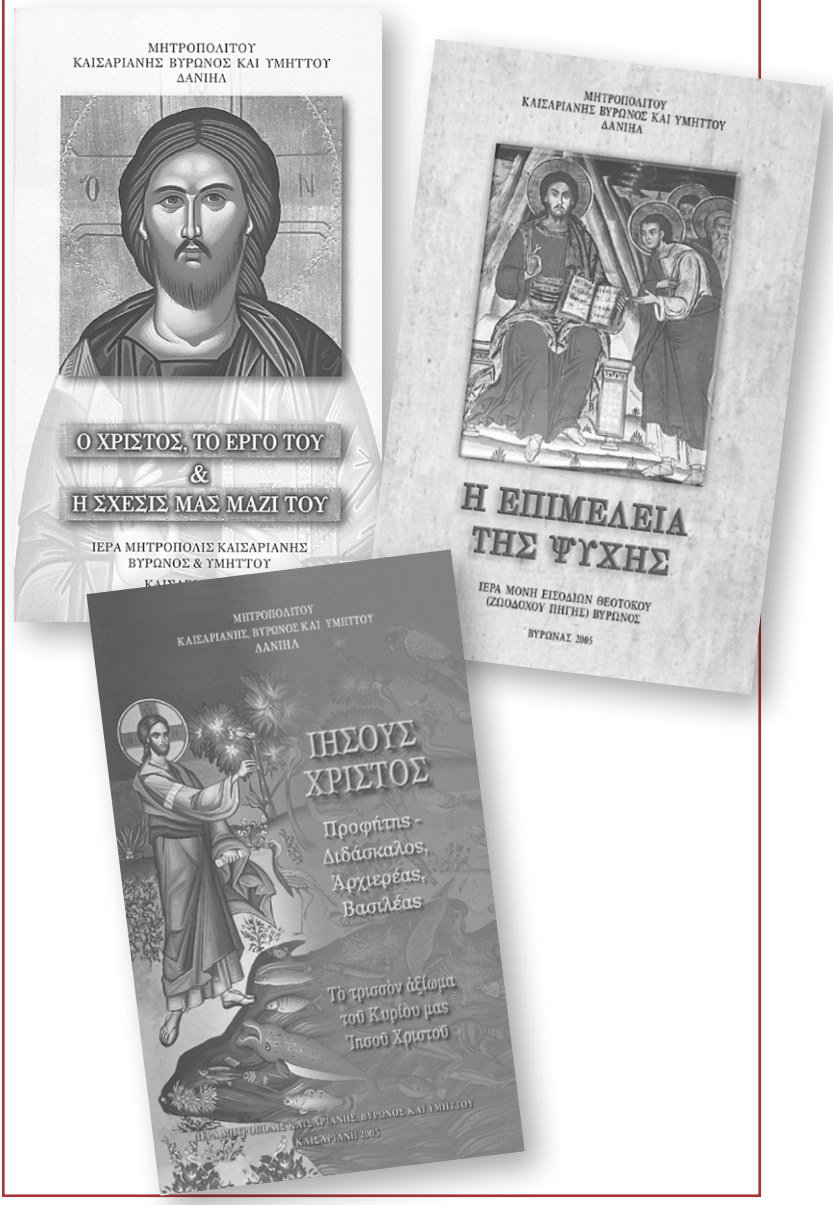
7. Ἐξετάσαμε πότε συναθροιζόμαστε στίς Ἐκκλησίες, δηλαδή τίς ἑορτές, τίς ὁποῖες διαιρέσαμε σέ ἑβδομαδιαῖες κι ἐτήσιες· τίς ἐτήσιες τίς διαιρέσαμε σέ δεσποτικές (ἀκίνητες καί κινητές), θεομητορικές κι ἑορτές τῶν ἁγίων.

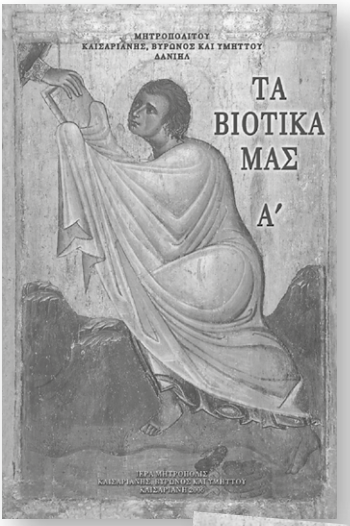
8. Ἐξετάσαμε τί γίνεται στούς Ναούς, δηλαδή τίς ἐκκλησιαστικές Ἀκολουθίες, τίς ὁποῖες διαιρέσαμε σέ τακτικές καί ἔκτακτες. Κι ἐξετάσαμε πρῶτα τίς τακτικές (Ἑσπερινό, Ἀπόδειπνο, Μεσονυκτικό, Ὄρθρο, Ὧρες, καί θεία Λειτουργία), ὕστερα δέ τίς ἔκτακτες, δηλαδή τό Βάπτισμα, τό Χρίσμα ἤ Μύρο, τή Μετάνοια ἤ τήν Ἐξομολόγηση, τό Εὐχέλαιο, τόν Γάμο, τήν Ἱερωσύνη ἤ Χειροτονία καί τίς ἱερές τελετές τῶν ἐγκαινίων τοῦ Ναοῦ καί τῆς κηδείας. Ἔτσι ὁ ἀναγνώστης αὐτοῦ τοῦ βιβλίου θά γνωρίσει πῶς καί γιατί λατρεύει τόν Θεό, ὅπως τόν λατρεύει ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία.

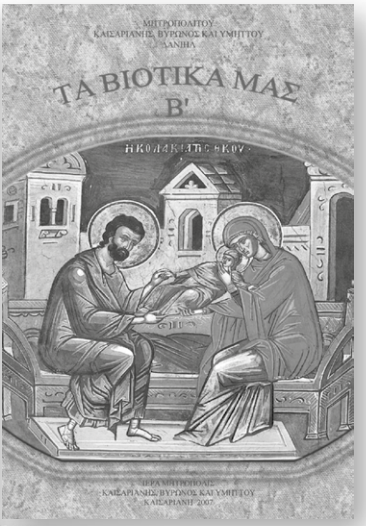
Ἐπίλογος

Σὺ δέ, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, δίωκε δὲ δικαιοσύνην, εὐσέβειαν, πίστιν, ἀγάπην, ὑπομονήν, πραότητα. ἀγωνίζου τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως· ἐπιλαβοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθης καὶ ὡμολόγησας τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων. παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζωοποιοῦντος τὰ πάντα καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ μαρτυρήσαντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν, τηρῆσαί σε τὴν ἐντολὴν ἄσπιλον, ἀνεπίληπτον μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἣν καιροῖς ἰδίοις δείξει ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης, ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ κύριος τῶν κυριευόντων, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων οὐδὲ ἰδεῖν δύναται· ᾧ τιμὴ καὶ κράτος αἰώνιον· ἀμήν (Πρός Τιμόθεον Α΄, στ΄ 11-16).

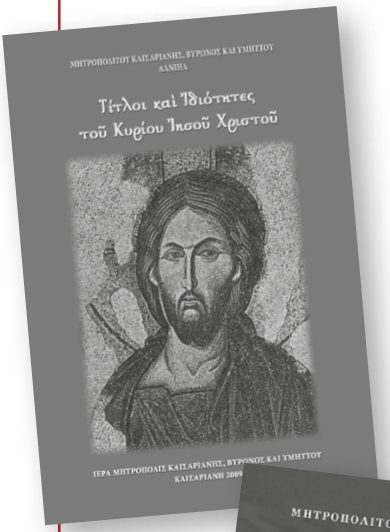
Βιβλία τῆς ἰδίας σειρᾶς

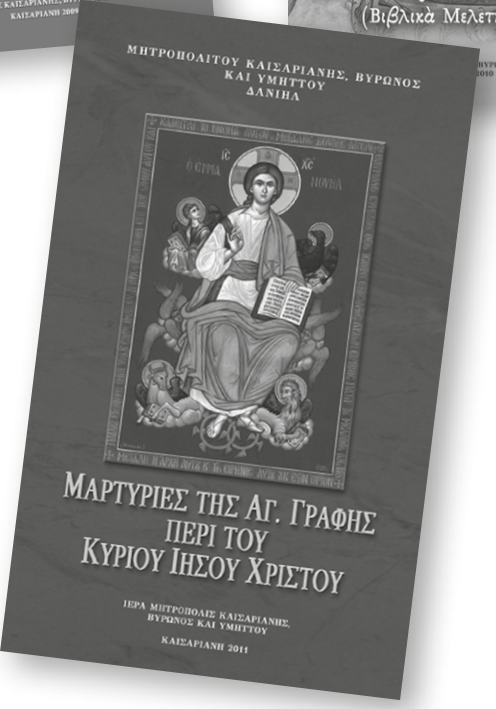

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, ΒΥΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ
ΔΑΝΙΗΛ
ΤΑ
ΒΙΟΤΙΚΑ
ΜΑΣ
Α΄

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, ΒΥΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ
ΔΑΝΙΗΛ
ΤΑ ΒΙΟΤΙΚΑ ΜΑΣ
Β΄

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, ΒΥΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ
ΔΑΝΙΗΛ
Ἡ οὐράνια πατρίδα μας
Τὸ ἐσχατολογικὸ φρόνημα τοῦ πιστοῦ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, ΒΥΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ
ΔΑΝΙΗΛ
Τίτλοι καὶ Ἰδιότητες
τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ
ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, ΒΥΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ
ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗ 2009

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, ΒΥΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ
ΔΑΝΙΗΛ
Ἱερὸν ἄντλημα
ἐκ τοῦ Φρέατος τῆς ζωῆς
(Βιβλικὰ Μελετήματα)

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, ΒΥΡΩΝΟΣ
ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ
ΔΑΝΙΗΛ
ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΗΣ ΑΓ. ΓΡΑΦΗΣ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ
ΚΥΡΙΟΥ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ
ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ,
ΒΥΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ
ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗ 2011

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, ΒΥΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ
ΔΑΝΙΗΛ
Η ΠΙΣΤΗ
ΤΡΟΠΟΛΙΣ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, ΒΥΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ
ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗ 2012
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, ΒΥΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ
ΔΑΝΙΗΛ
Ἡ Κατὰ Χριστὸν ζωή
ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, ΒΥΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ
ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗ 2013

Ἐκδοτική Παραγωγή

ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.

Ἀρδηττοῦ 12-16, 116 36 Ἀθήνα
Τηλ.: 210.921.7513, 210.921.4820 • Fax: 210.923.7033
www.eptalofos.gr • e-mail: info@eptalofos.gr

